

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

146008

HATAİ SORUNU VE BASIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
RESUL YAVUZ

Danışman
Yard. Doç. Dr. AHMET MEHMETEFENDİOĞLU

İZMİR-2004

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum, “*Hatay Sorunu ve Basın*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../ 2004
Resul YAVUZ.

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün ...../...../ 2004 tarih ve .....sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim yönetmeliğinin .....maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Resul Yavuz'un "Hatay Sorunu ve Basın" konulu tezini incelemiş ve adayın ...../...../ 2004 tarihinde, saat .....’da jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra .....dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ
VERİ FORMU**

Tez No:

Konu No:

Üniv. No:

Tez Yazarının:

Soyadı: **YAVUZ**

Adı: **Resul**

Tezin Türkçe Adı: **Hatay Sorunu ve Basın**

Tezin İngilizce Adı: **The Problem of Hatay and Press**

Tezin Hazırlandığı:

Üniversite: **Dokuz Eylül Üniversitesi**

Enstitü: **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**

Yıl: **2004**

Tezin:

Türü: **Yüksek Lisans**

Dili: **Türkçe**

Sayfa Sayısı: 162

Referans Sayısı: 104

Tez Danışmanı:

Yard. Doç. Dr. Ahmet Mehmet Efendioğlu

Türkçe Anahtar Kelimeler:

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1- Hatay

1- Negotiation

2- Antlaşma

2- Independense

3- Bağımsız

3- Diplomatic discussions

3- Diplomatik müzakereler

4- Hatay Consil

4- Hatay Meclisi

5- Foreign affairs

5- Dışişleri

Kaynak gösterilmek şartıyla tezinin tamamının fotokopisi alınabilir.

Yazarın İmzası:

Tarih:

ABSTRACT

The matter of Hatay appeared after the Mondros Armistice Treaty which the Allies powers signed on with Ottoman state 30 October 1918. The matter was solved on July 1939, when the Hatay was joined to Turkey. During this time it had many stages.

With the starting of the occupations in Anatolia, Hatay region was also occupied by the French after the Mondros Armistice Treaty was signed. While great struggle against the occupying countries was going on in Anatolia, the Kuvva-i Milliye Forces¹ also struggled with the French and Armenian forces in Hatay region.

The establishment of TBMM (Turkish National Assembly) Ankara on 23 April 1920, the battle in Hatay was directed by one point like the national battles in Anatolia. With the establishment of the Turkish National Assembly, the problem of Hatay became one of the first problems of the Misak-ı Milli² that formed the agenda of the council.

The French who signed the Ankara Treaty with TBMM on 20 October 1921, accepted to withdraw from Anatolia. Although most of the population in Hatay region were Turk, it couldn't be included into Turkish borders. But with the great insistence of the Turkish side, a special item was added to the treaty. This special item was about the protection and existence of the Turkish culture in Hatay which would be under the guarantee of the French Mandate Administration. This special point Hatay gained an half autonomous statute in 1921 with Ankara Treaty.

The victories of the national battles in Anatolia and the abandonment of the enemies from the country, the Lausanne Peace Treaty was signed in Lausanne in 1923 and the new Turkish state was established. The Turkish committee had efforts in the debates of Lausanne Peace Treaty to include Hatay to Turkey. Although Hatay was in the borders of Misak-ı Milli, they couldn't include it to Turkey.

---

¹ The Nationalist Forces led by Atatürk during the Turkish war of Independence.

² The National pact of 1920 which set forth certain claims for the Ottoman state.

Parallel with the improvements in 1935 that occurred in Europe, Turkey determined its strategy in Foreign relations, it gave importance to peace and good neighborliness relations interstate.

At the end of 1936 France declared that, it would give independence to Syria and Lebanon which were under its own mandate. After this event, Turkey declared its wishes about Hatay first of all to France and to the international public opinion. After this date, Hatay was one of the important problems that concerned Turkey's agenda. Turkey wanted France to accept Hatay as to be separate from Syria. Turkey, with this aim applied to the League of Nations.

The Turkey and France negotiations began diplomatic discussions in Geneva in the League of Nations on December 1936. After the intense diplomatic discussions, on 27 January 1937 Hatay was accepted to be autonomous. In this way it was decided that Hatay would be independent in internal affairs, but dependent upon Syria in its foreign affairs. After this time, when bloody events occurred in this region between the Turkish and other associations. It was clear that the problem wasn't still solved.

Especially, After the date on 29 November 1937, which was the date when Hatay's status and constitution came into force. These events increased more and mortal law was declared in the region. The election activities were hindered.

After 1937, Turkey made more efforts for solving this problem. With the support of England, Turkey wanted France to solve this Problem immediately.

Consequently, with the reconciliation of England, the Turkey- French Friendship and Military Treaty was signed on July 1938. And Hatay's land integrity was decided to be under the guarantee of the two countries. It was also considered that Hatay's security would be provided by equal numbers of Turkish and French soldiers.

So, Turkish military units entered Hatay and provided that the elections would be made in a reliable way. On 2 September 1938 State of Hatay was officially established.

While the winds of the second world war were blowing in Europe in 1939, France and England started the consultations with Turkey to form an alliance bloc in East Mediterranean against Italy and Germany.

Finally, with the Military Treaties that were signed on May 1939 between Turkey-England and on June 1939 between Turkey- France provided the security in East Mediterranean.

With the decision of the Hatay council to bring on end to Hatay on July 1939.it was joined to homeland as the thirty sixth province of Turkey.

Mustafa Kemal Atatürk had a special effort in joining Hatay to homeland. He dealt a lot with the problem of Hatay, which he called “My own suit” until the last period of his life although he was ill.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	3
I- BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI BÖLGEDE MEYDANA	
GELEN OLAYLAR.....	6
A- MONDROS MÜTAREKESİ'NİN İMZALANMASI VE UYGULANIŞI.....	6
1- İskenderun'un İşgali.....	8
2- Antakya'da Faysal Hükümeti'nin Kurulması.....	11
3- Suriye, İskenderun Üzerindeki İngiliz- Fransız- Arap Uyuşmazlığı	
ve Fransızların Bölgeyi İşgalleri.....	14
B- MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HATAY VE BÖLGEDE	
GELEN OLAYLAR.....	17
1- İşgallere Karşı Bölgede Direnişin Başlaması.....	17
2- Kring- Crane Komisyonunun Oluşturulması ve Hatay'a	
Gönderilmesi.....	21
3- San Remo Konferansı.....	24
4- Sevr Barış Anlaşması.....	25
5- Londra Konferansı ve Bekir Sami- Briand Anlaşması.....	26
6- Türk- Fransız Geçici Barış Anlaşması.....	28
7- Ankara Anlaşması.....	31
8- Ankara Anlaşması'nın Sonuçları ve Etkileri.....	35
C- LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE ANTLAŞMA SONRASINDA HATAY'DA	
MEYDANA GELEN GELİŞMELER.....	38

1- Lozan Barış Görüşmelerinde Hatay'ın Durumu.....	38
2- Lozan Barış Antlaşması sonrasında Hatay'da Meydana Gelen Gelişmeler.....	40
3- 1928- 1936 Yılları Arası Dönemde Hatay'da Meydana Gelen Olaylar	43

II- HATAY MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....47

A- 1930- 1936 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'NİN AVRUPA POLİTİKASI.....	47
B- FRANSA'NIN SURİYE'YE BAĞIMSIZLIK VERMESİ VE HATAY'IN DURUMU.....	48
C- TÜRKİYE'NİN HATAY MESELESİNİ ELE ALIŞI.....	53
D- HATAY'DA MEYDANA GELEN KARIŞIKLIKLAR VE TÜRK HALKINA YAPILAN EZİYETLER.....	61
E- SURİYE PARLAMENTO SEÇİMLERİ VE HATAY TÜRKLERİNİN SEÇİMLERİ PROTESTO ETMELERİ.....	65

III- HATAY SORUNUNUN MİLLETLER CEMİYETİNDE GÖRÜŞÜLMESİ VE ÇÖZÜMLENMESİ.....72

A- CENEVRE'DE I. TUR GÖRÜŞMELERİ.....	72
B- PARİS GÖRÜŞMELERİ.....	78
C- ATATÜRK'ÜN KONYA SEYAHATI VE SEYAHATİN ETKİLERİ.....	81
D- GÖZLEMCİ HEYETİN HATAY'DAKİ ÇALIŞMALARI VE ÇALIŞMALARIN ETKİLERİ.....	86
E- CENEVRE'DE BAŞLAYAN II. TUR GÖRÜŞMELERİ VE ANLAŞMANIN SAĞLANMASI.....	89
F- HATAY'IN AYRI BİR STATÜ OLARAK KABUL EDİLMESİNE TÜRK BASINININ BAKIŞI.....	93

G- HATAY'IN AYRI BİR STATÜ OLARAK KABUL EDİLMESİNİN HATAY VE SURİYE'DEKİ ETKİLERİ.....	97
H- HATAY'IN STATÜ VE ANAYASASI.....	99
IV- HATAY DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE ANAVATANA KATILIŞI.....	105
A- HATAY STATÜSÜNÜN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ.....	105
B- HATAY'DA SEÇİM ÇALIŞMALARININ BAŞLAMASI.....	108
C- ATATÜRK'ÜN MERSİN'DE TÜRK ASKERİ BİRLİKLERİNİ DENETLEMESİ VE BE DENETLEMENİN ETKİLERİ.....	112
D- TÜRK- FRANSIZ ASKERİ ANLAŞMASI VE TÜRK ASKERİNİN HATAY'A GİRİŞİ.....	114
E- HATAY'DA SEÇİMLERİN YAPILMASI VE SEÇİM SONUÇLARI.....	119
F- HATAY DEVLETİNİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ.....	123
G- HATAY KELİMESİNİN DEVLET ADI OLARAK BENİMSENMESİ.....	126
H- HATAY'IN TÜRKİYE'YE İLHAKI.....	127
SONUÇ.....	133
KAYNAKÇA.....	136
EKLER.....	
Ek-1 HATAY ' IN AYRI STATÜSÜNÜN KABUL EDİLİŞİ İLE İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN MANŞET HABERLER.....	144
Ek-2 TÜRK ASKERİNİN HATAY'A GİRİŞİ İLE İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN MANŞET HABER VE FOTOĞRAFLAR	147
Ek-3 HATAY'IN TÜRKİYE'YE KATILIŞI İLE İLGİLİ BAZI GAZETELERDE ÇIKAN MANŞET HABERLER	156
KISALTMALAR	162

ÖNSÖZ

Türkiye'nin 63. Vilayeti olarak anavatana katılan Hatay ili, Türkiye sınırları içersinde gerek Milli Mücadeleye katkısı gerekse devletin dış politika stratejisini II. Dünya savaşı eşiğine kadar belirleyen konumuyla çok ayrı bir özellik taşımıştır.

“*Hatay Sorunu ve Basın*” adlı bu çalışmamızda bu farklılığın temeline inerek, 1918 yılından 1936 yılına kadar anavatana katılmak için verilen mücadeleyi, diplomatik müzakereleri ve bu müzakerelerde Türk Basınının rolünü elimizden geldiği kadar kendi orijinalliği içersinde işlemeye çalıştık. Hiç şüphe yok ki, Milli Mücadeleden maddi ve manevi büyük sıkıntılar içersinde çıkan yeni Türkiye devleti, Lozan Barı Antlaşmasından sonra ülke içersinde olduğu gibi ülke dışında da kendisini bekleyen ve aşması gereken yığınla problemlerle karşılaşmıştır. Ülke içersindeki problemlerin en önemlisi devletin her yönüyle yeniden imarı ile çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırılmasıydı. Dış politikada ise, kendisini bekleyen problemlerin başında, Lozan Barış Antlaşmasında çözülemeyen Musul Sorunu, Boğazlar Sorunu, Hatay Sorunu gibi meseleler vardı.

Kurtuluş savaşından sonra Türkiye, Mustafa Kemal'in dış politikada benimsediği “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ilkesi ile uluslar arası arenadaki politikasının rotasını belirlerken, bir yandan da Lozan'dan arta kalan bu problemleri, milli stratejiler içersinde ve dönemin koşullarını çok iyi analiz ederek çözümlenmesi için çaba sarf etmiştir. Şüphesiz bu çabaların verilmesinde ve başarıya ulaşmasında Mustafa Kemal Atatürk'ün rolü büyük olmuştur.

Çalışmamız dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; Hatay Sorununun I. dünya savaşı sonrasında ortaya çıkışı ve Milli Mücadele içersindeki seyri konu edilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Fransızlara imzalanan Ankara Anlaşması ile birlikte Hatay'ın Fransız mandası altında Suriye içersinde özerk bir konuma sahip olması konusu da işlenmiş, Lozan Barış Antlaşması ve sonrasında meydana gelen gelişmelerde konu edilerek 1936 yılına kadar olan süreçten bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise; Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermesi sürecinde ortaya çıkan durum ile birlikte Türkiye'nin devreye girip Hatay'ın resmen bağımsız olmasını istemesi ve meselenin Milletler Cemiyeti bünyesinde ele alınması işlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise; Milletler Cemiyeti bünyesinde yürütülen çalışmalar sonucunda Hatay'ın ayrı bir statüde olmasının resmen kabulüne kadar olan süreç işlenmiştir. Dördüncü yani son bölümde ise; Hatay'ın ayrı bir devlet olarak tanınması ve nihayetinde Anadolu ve Hatay'daki Türk halkının gönlünde yatan anavatana ilhakı süreci işlenmiştir. Şunu da belirtmekte yarar vardır ki, ele alınan süreçte Özellikle meselenin, Milletler Cemiyetinde görüşülmesinden Hatay'ın anavatana katılışına kadar, sorunu yoğun olarak milli bir sorun haline getiren Türk Basınının bakış açısı da verilmeye çalışılmıştır.

Gerek okul yıllarımda gerekse tez çalışmalarım sırasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen herşeyden önce bir ağabey olarak gördüğüm danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Syın Ahmet Mehmet EFENDİOĞLUNA'na, ayrıca danışman hocam olmamasına rağmen her aşamada çalışmalarımda yardımcı olan ve fikirleriyle bana rehber olan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Sayın Kemal ARI'ya da teşekkürlerimi sunmayı borçtan öte bir vazife bilirim.

Çalışmalarımın yazıya dökülme aşamasında bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım ve burada adlarının zikr etmekten kıvanç duyduğum pek değerli meslektaşlarım Sayın Hatice YILMAZ'a, Sayın Hatice TEKŞAN'a ve Sayın Berna TUNÇER'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca akademik çalışmalarım sırasında tanıştığım ve bu süre boyunca yardımlarını ve sıcak dostluklarını hissettiğim kıymetli arkadaşım, meslektaşım Yasin KAYIŞ'a ve onun yardımsever eşi, arkadaşım Sibel ALTUNBIÇAK KAYIŞ'a da teşekkürlerimi sunarım.

Lisans yıllarımdan Akademik çalışmalarına kadar maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen çok değerli ağabeyim Sayın İsmail YAVUZ'a minnet duygularımı ifade etmek isterim. Bahsetmeden geçemeyeceğim diğer bir husus ise, bu günlere kadar gelmemde üzerimde büyük emekleri olan ve bıkmadan usanmadan evlatlarının yanında olan kıymetli annem, Sayın Meryem YAVUZ'a ve babam Sayın B. Ali YAVUZ'a da şükranlarımı sunarım.

Resul YAVUZ

Gaziemir, 24-Kasım-2004.

GİRİŞ

Başta Avrupa ve Ortadoğu ile dünyanın diğer bölgeleri olmak üzere, coğrafyalarında derin etkiler bırakan I. Dünya savaşı, yirminci yüzyılın başlarında insanlığın kendi elleriyle gerçekleştirdiği felaketlerin ilkidir. Hiç şüphe yok ki, bu felaketin en büyük etkisi, taşların bugün bile hala yerine oturtulamadığı veya oturtulmak istenmediği Ortadoğu bölgesinde olmuştur.

Tarihler 1918 yılını gösterdiğinde, büyük umut hesapları yapan ve dört yıl boyunca sekiz cephede (beşi Ortadoğu bölgesini savunmaya yönelik) savaşan Osmanlı Devleti, bu savaştan yenik ve toprakları parçalanmış olarak ayrılmıştı.

Galip devletler, I. Dünya savaşından sonra yenilen devletlerle hangi şartlarda, nasıl bir anlaşma imzalanacağını görüşmek amacıyla Ocak 1919'da Paris'te bir konferans düzenlemişlerdi. Konferansın en önemli konularından biri, üzerinde savaş boyunca gizli anlaşmalar yapıp, stratejik planların çizildiği ve bu uğurda itilaf devletlerinin kendi aralarında tartışmaların bile yaşandığı Ortadoğu'nun paylaşımı meselesiydi.

İngiltere'nin önderliğinde İtilaf devletleri, 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devletiyle Mondros Ateşkes Antlaşması' nı imzalayarak bu planlarını gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Bir ateşkes antlaşmasından ziyade, uygulamada resmi bir işgal anlaşması niteliği taşıyan anlaşmanın yedinci maddesi ise, galip devletlere Osmanlı devletini istedikleri gibi işgal etme hakkı vermişti. Buna göre, galip devletler güvenliklerini tehdit edeceklerini anladıkları herhangi bir stratejik noktayı istedikleri gibi işgal edebileceklerdi.

İlginç olan nokta, ateşkes anlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinden sonra Fransız ve İngiliz birliklerinin İskenderun bölgesi başta olmak üzere Musul ve Kerkük'te anlaşmaya aykırı olmasına rağmen ilerlemeye devam etmeleriydi. Öyle ki Yıldırım Orduları komutanı olarak bölgede görev yapan Mustafa Kemal, ordusunu, işgal edilmeyen İskenderun bölgesine güvenli bir şekilde çektiğinde bölgedeki durumu Osmanlı Genelkurmayına bildirmişti. Dolayısıyla Ateşkes anlaşması imzalandığında İskenderun bölgesi işgal

kuvvetlerinin eline geçmemiştir. Fakat İngiltere, Ortadoğu için büyük, stratejik öneme sahip olan İskenderun bölgesini işgal edebilmek için Ateşkes anlaşmasından hemen sonra, Osmanlı Genelkurmayı' na Halep'teki İngiliz birliklerinin beslenebilmesi için İskenderun'un işgaline gerek vardır, diye bir raporla başvurarak bölgenin itilaf devletleri kuvvetlerine teslim edilmesini istemişlerdi. Bölgede İngilizlerin bu planlarını anlayan Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal, Osmanlı Genelkurmayına büyük bir içtenlikle, İngilizlerin gerçek amaçlarının yedinci ordunun çekilme hatlarını kesip orduyu tıpkı Musul'daki altıncı ordu gibi teslim olmaya zorlamak olduğu konusunda bilgilendirmiştir.

Mustafa Kemal, bir yandan Osmanlı Genelkurmayı' na durum hakkında bilgi verirken diğer taraftan ani bir saldırı halinde İskenderun bölgesinin düşman eline geçmemesi için gereken önlemleri almıştı. Fakat bütün bu tedbirlere ve açık yüreklilikle İngilizlerin gerçek amaçlarını anlatan telgraf bildirilerine rağmen, Osmanlı Genelkurmay' ı Mustafa Kemal'den, bölgenin İngiliz birliklerine teslim edilmesini hatta İskenderun limanının mayınlardan temizlenmesi için İngiliz birliklerine yardım edilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Genelkurmaydan gelen bu emre her ne kadar karşı gelmeye çalıştıysa da, neticede kendisinden Yıldırım Orduları Komutanlığı alınarak İstanbul'a gelmesi istenmiştir.

Böylelikle İskenderun şehri Ateşkes anlaşmasının imzalanmasından 9 gün sonra, on beş kişilik bir İngiliz müfrezesi tarafından teslim alınmıştır. Sahte rapor ve tehditlerle İskenderun'u işgal eden İngilizler böylelikle genişçe bir bölgeyi de ellerine geçirmiş oluyorlardı.

Musul ve Kerkük bölgelerini de benzer bir şekilde işgal eden İngilizler, Fransızlarla beraber I. Dünya savaşı içersinde kendi aralarında imzaladıkları gizli anlaşmalar ile Ortadoğu ve Anadolu'yu paylaşma politikalarında ilk başarılarına ulaşmışlardı. İngiltere'ye Ortadoğu'da daimilik yapacak ve kendi kamuoyunun baskılarına rağmen İngiltere'nin yanında yer alacak olan Fransa, Suriye bölgesini işgal ederek işgal alanını İskenderun bölgesi yolu ile Anadolu'nun içlerine kadar derinleştirmek istiyordu. Hiç şüphe yok ki, Fransa'ya bu uğurda en büyük yardım da yine İngiltere tarafından sağlanacaktı. Neticede Ateşkes anlaşmasının hileleri ile başta İskenderun olmak üzere genişçe bir bölgeyi Osmanlı devletinden koparan İngiltere, daha sonra Aralık 1918'den itibaren İskenderun ve Antakya havalisini Fransız birliklerine teslim etmiştir.

Fransa, Mondros Ateşkes anlaşması ile işgal ettiği Antep, Urfa, Maraş bölgelerindeki varlığını sürdürmek için İskenderun'u da işgal etmiştir. Böylelikle Fransa, Suriye'deki

birlikleri vasıtasıyla Anadolu'daki işgal kuvvetlerine lojistik destek vermekle birlikte asker sağlamak amacına da bu şekilde ulaşmayı hedeflemiştir.

Anadolu'da, Mustafa Kemal'in önderliğinde işgal güçlerine karşı başlatılan Milli mücadelede Fransız birlikleri, Suriye'deki kuvvetleri ile bağlantılarının kesilmemesi için İskenderun merkezli Antakya ve civarındaki Kuvva-yi Milliye birliklerine karşı yoğun bir mücadele vermişlerdir. Bu mücadele her ne kadar İngilizlerin Ortadoğu'daki çıkarlarına hizmet ettiyse de, Anadolu'daki Kemalistlerin zaman içerisindeki başarıları, Fransızları bu politikalarından vazgeçirip Anadolu ve Ortadoğu'daki serüvenleri ile ilgili daha gerçekçi kararlar almaya sevk etmiştir.

I- BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI BÖLGEDE MEYDANA GELEN OLAYLAR

A- MONDROS MÜTAREKESİ'NİN İMZALANMASI VE UYGULANIŞI

I. Dünya Savaşı sonlarında Suriye cephesindeki Osmanlı ordusu 1918 yılının 25/26 Ekim gecesi Halep'i terk edip Kuzeye çekilmiştir. Çekilmenin gerçek sebebi, şehrin savunmaya elverişli olmamasıydı. Orduların komutanı M. Kemal Paşa, Halep'te İngiliz kuvvetleriyle yapılan sokak muharebelerini bizzat komuta etmiş ve Orduyu İskenderun-Belen-Dircemal-Telrifat hattını koruyarak Halep'ten çekmiştir. 28 Ekimde Antakya bu hattın içine alınmıştır¹. Antakya'nın bu hat içine alınmasından bir gün evvel de 27 Ekim günü saat 09:30'da Mondros limanında, İngiliz Agemennon zırhlısında Mondros Mütarekesi' nin imzalanması görüşmeleri başlamıştır. İlk oturumda daha önceden Osmanlı heyetine verilmemiş olan mütarekeye esas olacak metin okunduktan sonra müzakerelere geçilmiştir. Söz konusu mütareke üç gün boyunca farklı saatlerde yapılan beş oturumdan sonra 30 Ekim 1918 günü saat 20.03'de imzalanmıştır². Anlaşma Osmanlı heyetinde bulunan Rauf, Reşat, Hikmet ve Sadullah Beyler tarafından imzalanmıştır³. Sadrazam ve Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa 31 Ekim günü vilayetlere anlaşmanın imzalandığını bildiren bir telgraf çekmişti. Ahmet İzzet Paşa bu telgrafta, aynı zamanda İtilaf devletlerine mukavemet edilmemesini özellikle istemiştir. Bununla birlikte Sadrazam, Ordular komutanı Limon Van Sanders' e çektiği telgrafta da kendisinin İstanbul'a dönmesini ve komutayı da M. Kemal' e bırakmasını istemiştir⁴.

Türk milletinin kaderini büyük ölçüde etkileyen ve Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan mütarekenin 16. maddesinde Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan birliklerin en yakın İtilaf devletleri komutanına teslim olunması istenmekte; Kilikya'daki

---

¹ Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi**, AGC yay., Antakya, 1999, s. 88.

² Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, TTK yay., Ankara, 1995, s. 23.

³ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi**, Ercan yay., 7. basım, İzmir, s. 84.

⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 55.

kuvvetlerin muhafazası için lüzumlu olandan fazlasının ise 5. maddede belirtilen şartlara göre çekilmesi istenmiştir⁵. Anlaşmanın 7. maddesi ise tam olarak İtilaf Devletleri'nin ellerine, Osmanlı Devleti'nin resmen teslimi oluyordu. Buna göre müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum söz konusu olduğunda istedikleri herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardı⁶. Aslında 7. maddenin oluşturulmadan, daha görüşmelerin başında İngiliz teklifi "*müttefiklerin emniyetlerini tehdit edecek vaziyet huzurunda*" kaydı getirilmiş ancak "*mühim stratejik*" tabiri "*herhangi bir stratejik*" tabiri ile yer değiştirilmiştir⁷. Ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanı Mr. Balfour 9 Kasım 1918'de Amiral Caltrope'a gönderdiği yazıda Suriye, Irak, Arabistan topraklarının bir daha Osmanlı egemenliğine geçmemesinin siyasetlerinin değişmez bir parçası olduğunu vurgulayarak bölgedeki asıl amaçlarını daha baştan belli etmiştir⁸.

Bölgedeki tüm garnizonların en yakın müttefik komutana teslim olmaları ve tüm birliklerin Kilikya' dan çekilmesi ibaresi ve mütarekede yer alan Mezopotamya, Kilikya gibi eski coğrafi terimlerin belirsizliğinden yararlanarak İtilaf devletleri, işgal sınırını devamlı kuzeye kaydırmayı planlamışlardır⁹.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, mütareke şartlarını 2 Kasım günü ordulara tebliğ etmişti. M. Kemal mütareke şartlarını inceledikten sonra, komutasındaki birliklere verdiği emirde 7. ordunun ileri hat ve keşif mıntikasından gece çıkarılacak sabit keşif kolları vasıtasıyla bölgeye hâkimiyetini sağlayan keşif kollarına, düşmanla çatışmaya girilmesinden kaçınılmasını emretmişti. Aynı zamanda Reyhaniye ve Harim'deki noktalarla İskenderun'un Güneybatısındaki gözetleme postalarının yerlerinde kalmalarını da istemişti¹⁰. M. Kemal 3 Kasım günü birliklerine verdiği bir diğer emirde "*İskenderun, Antakya, Cebelseman ve Katma dörtte üçünün çoğunlukla Arapça konuşan Türkler olduğunu ve yapılacak her işlemde bu durumun göz önünde bulundurulmasını*" istemekle birlikte, mütareke şartları açığa kavuşturuluncaya kadar bölgeden asker çıkarılmasına engel olunmasını da istemişti¹¹.

---

⁵ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cem yay., İstanbul, 1973, s. 43-45.

⁶ Mustafa Keskin, *Türk İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ufuk yay., Kayseri, 1995, s. 72.

⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 43.

⁸ Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 84.

⁹ Hamit Pehlivanlı-Yusuf Sarınoy, vd, *Türk Dış Politikasında Hatay*, ASAM yay., Ankara, 2001, s. 32.

¹⁰ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 89.

¹¹ *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.71; Zekai Güner, *Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1999, s. 24.

1- İskenderun'un İşgali

İtilaf Devletleri'nin mütarekeye aykırı istek ve davranışları İskenderun'un da içerisinde yer aldığı Suriye cephesinde başlamıştı¹². Mondros Mütarekesi' nin hükümleri Osmanlı Genelkurmayınca kendisine bildirildiğinde M. Kemal, Suriye cephesinde ordunun savunma düzenini korumakla uğraşırken, İtilaf Devletleri de bölgede işgal hazırlıklarına başlamıştı¹³.

3 Kasım 1918'de İskenderun limanı açıklarında bir Fransız torpidosu demirlemişti. Torpido komutanı şehrin işgal edilebilmesi için mayın tarama işleminde bulunacağını ve bu işleme Türk yetkililerin de katılmasını istedi. Fransızların bu istekleri Liman Reisi Hakkı Bey tarafından Yıldırım Orduları Grubu komutanı M. Kemal'e bildirmişti. M. Kemal Fransızların bu teşebbüsüne "*mütareke şartlarında böyle bir maddenin olup olmadığının bilinmediğini, şayet işgale teşebbüs edilirse mani olunacağını...*" açıklamıştı. Aynı gün Fransızların bu hareketini Osmanlı Sadrazamı ve Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa'ya telgrafla bildirmişti. M. Kemal telgrafta "*....mütareke şartlarının 2. maddesinin harfiyen tatbiki tabii ise de bu münasebetle karaya asker çıkarmalarına dair mütarekede bir kayıt bulunmadığından müsaade edilmemiştir.*" ¹⁴ diyerek bu hususu özellikle belirtmiştir. M. Kemal'in bu telgrafına aynı gün cevap veren Genelkurmay, limanın temizlemesine yardım olunmasının uygun olacağını, ancak şehrin işgaline dair mütarekede bir kayıt ve şart bulunmadığından işgale izin verilmemesi gerektiğini bildirmişti. Genelkurmay, telgrafın devamında şehre ısrar ve cebren girilmeye kalkışılması durumunda ateş dahi edilse cevap verilmemesini, durumun İngiliz Başkomutanlığı nezdinde protesto edilmesini emretmişti¹⁵. 4 Kasım'da İtilaf Devletlerine ait mayın tarama gemisi İskenderun limanını taramaya başlamıştı. M. Kemal, İngiliz işgal plan ve amaçlarını günü gününe Genelkurmay'a bildirmesine rağmen 5 Kasım tarihli Yıldırım ordularına verilen bir emirle, İngilizlerin Halep civarındaki kuvvetlerini beslemek üzere İskenderun-Halep yolundan ve İskenderun Limanı'ndan faydalanmalarına müsaade edilmesi istenmişti¹⁶. Ancak M. Kemal İngilizlerin işgal maksadını anlamış ve durumu Osmanlı Genelkurmayına "*sizleri temin ederim ki...*" diye başladığı

---

¹² A.g.e., s. 72.

¹³ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İstanbul, 1994, s. 181.

¹⁴ *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi Ve Tatbiki*, s. 73.

¹⁵ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 89.

¹⁶ *Türk İstiklal Harbi ...*, s. 73-74.

telgrafında “İngilizlerin gerçek maksadının Halep’teki İngiliz ordusunu beslemek olmayıp, İskenderun’u işgal ve Antakya-Dercemal-Ahterim hattında bulunan 7. Ordu’nun çekilme hattını kesmek ve bu orduyu, 6. Ordu’ya Musul’da yapıldığı gibi teslim olmaktan kaçınamayacak bir vaziyete sokmaktı.” diye bildirmiştir¹⁷. Hatta M. Kemal daha sonra çektiği telgrafta İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İngilizlerin ihtirasların önüne geçilemeyeceği görüşünü de bildirmiştir¹⁸.

İskenderun’a gelen İngiliz ve Fransız subayları, İskenderun Limanı’nın ve şehrin işgal edileceğini bildirdikleri gibi Halep’teki İngiliz komutanı da Halep civarındaki Osmanlı ordusuna mensup kıtaların mütarekeye göre kendilerine teslimini istemişlerdi. İngilizlerin İskenderun’u ve İskenderun-Halep yolunu işgal etmeleri 20. Kolordunun bu yol güneyindeki birliklerini tehlikeye sokabilirdi¹⁹.

M. Kemal 5 Kasımda 7. Ordu ve 3.Ordu ile 41.Tümen’e verdiği emirde “20. Kolorduya bağlı zayıf bir ileri karakol birliğinin gece yürüyüşü ile evvela Katma ve Subaşı civarında toplanmasını daha sonra İstinye’ye gelmesini, hattı terk edecek kuvvetlerin 24. Tümenen bir kuvvetle değiştirileceği” emrini vermişti. M. Kemal, ayrıca İngilizlerin bahanelerle İskenderun’a asker çıkarma girişimini de engellemek amacıyla 20. Kolordunun hareketi son buluncaya kadar, 3 Kolordunun İngilizlerin İskenderun’a kuvvet çıkarmasına, gerekirse ateşle mani olmasına ve 7.Ordu’nun karargâhının hemen Adana’ya nakledilmesini bildirmişti²⁰. 20. Kolorduya verilen emir doğrultusunda, Kolordunun büyük bir kısmı gece yürüyüşlerle Antakya-Dercemal-Ahterim hattını aşmadan Katma ve Subaşı civarında toplanmış ve 7. Ordu’nun önemli bir kısmının İskenderun-Halep şosesinin işgali neticesinde çevrilip esir edilmesi ihtimalini ortadan kaldırmıştı. Bu hareketin ikmalinden sonra M. Kemal 7 Kasımda 3., 20., 15., Kolordularla 41.Tümen’e “...20.Kolordu’ca yapılması lüzumlu olan harekât sonuçlanmış olduğundan İskenderun’a kuvvet çıkarmaya ateşle mani olma vazifesinin kaldırıldığını” bildirmiştir²¹.

---

¹⁷ A.g.e., s. 75.

¹⁸ Bazı kaynaklara göre M. Kemal ile Genelkurmay arasında yazışmalar devam ederken İngilizler 6 Kasımda karaya asker çıkarma girişiminde bulunmaları üzerine ateşle karşılık verilmiş ve İngilizlerin bu hareketi engellenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Tekin, a.g.e., s. 90.

¹⁹ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 29.

²⁰ A.g.e., s. 30; Türk İstiklal Harbi..., s. 76.

²¹ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e.,s.30 ; Türk İstiklal Harbi..., s.77.

M. Kemal Genelkurmaydan “*işgale karşılık verilmemesi*” için gönderilen emirlere rağmen, bölgede İngilizlerin gerçek maksatlarını içeren ve ordunun durumunu bildiren telgrafları da düzenli olarak merkeze gönderilmiştir.²²

Osmanlı Genelkurmayı ile M. Kemal arasında bu yazışmalar devam ederken Osmanlı sadaret makamına Amiral Calthorpe’dan yanında bulunan irtibat subayı Deniz Yüzbaşı Şevket Bey imzasıyla İskenderun ve civarındaki tartışmalara son verecek bir telgraf gelmiştir. Telgrafta “*Mütarekenin 7. 10. 16. maddeleri gereğince İskenderun komutanının General Allenby tarafından kendisine bildirilecek müddet zarfında şehri teslim etmesini, aksi takdirde Generalin şehri zorla işgal edeceğini...*” bildiren 7 Kasım tarihli emri alınmıştır²³. Amiral Calthorpe’ un bu telgrafi üzerine Osmanlı Genelkurmayı İskenderun şehrinin mukavemetsiz teslimi için verdiği emir M. Kemal Paşa’nın bütün uyarmalarına rağmen uygulanmıştır²⁴.

Osmanlı Sadrazamı, şehrin İngilizler tarafından işgaline İtilaf Devletleri’nin subaylarına karşı irtibat maksatlı kullanılan personele sert ve soğuk muamele yapılmış olmasını sebep olarak göstermişti²⁵. M. Kemal Sadrazamın bu gerekçesine telgrafla, işgalin gerçek maksadının bu olmadığını ve işgalin sudan bahanelerle örtbas edilmeye çalışıldığını bildirmişti. Neticede gönderilen emir 8 Kasımda 15., 20. Kolordulara ve 41. Tümen ile Adana vilayetine tebliğ edildi. Gönderilen emir doğrultusunda 9 Kasımda İskenderun şehri 15 kişilik bir İngiliz müfrezesi tarafından işgal olundu. İskenderun’u kolayca ve yalnız tehditlerle işgal etmeyi başaran İngilizler yapılan protokolde İskenderun’dan başka, şehrin etrafında genişçe bir bölgeyi de ellerine geçirmiş oluyorlardı²⁶.

Neticede İskenderun körfezi Bahriye Amiri Kaptan Davit Bowegart ile İskenderun Limanı mevki komutanı Ali Bey arasında şehrin boşaltılmasına ilişkin aşağıdaki 6 maddelik protokol imzalanmıştır.

Protokol’un kapsadığı hususlar şunlardır.

1. İskenderun civarı 9 Kasım 1918 sabahından itibaren Osmanlı ordusu tarafından tamamen boşaltılacaktır.

---

²² **Türk İstiklal Harbi...**, s.79; Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s. 73.

²³ **Türk İstiklal Harbi...**, s. 79.

²⁴ **A.g.e.**, s. 80; Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 93.

²⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 76.

²⁶ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 93; **Türk İstiklal Harbi...**, s. 80; Süleyman Hatipoğlu, **Fransa’nın Çukurova’yı İşgali ve Pozantı Kongresi**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1989, s. 14.

2. Aynı gün Arsuz'dan gelen küçük müfrezeler Payas yoluna geçmek için şehir yolundan geçeceklerdir.

3. Geceden evvel bütün müfrezeler Sarı eski kuzeyine geçmiş olacaklardır.

4. 10 Kasım 1918 saat 08.00'de Amanos dağları, İskenderun körfeziyle çevrili mıntika ile Payas'a kadar olan mıntika Osmanlı ordusu tarafından boşaltılacak, bu saatten sonra yakalanacaklar harp esiri olacaktır. düşmanca davrananlar kurşuna dizilecektir.

5. Tahliye edilen yerdeki orduya ait malzeme yerinde bırakılacak ve sonra haklarında muamele yapılacaktır.

6. Mülkiye memurları, polis ve liman memurları İskenderun'da boşaltmaya iştirak edeceklerdir²⁷.

Ayrıca şehrin işgalle birlikteki durumu da Osmanlı hükümeti ile İtilaf devletleri arasında yapılan görüşmelerle belirlenmiştir. Buna göre, İskenderun'da Osmanlı idaresi devam edecek, polis ve jandarma eskisi gibi görev yapacaktı. Fakat ordu burayı terk etmiş olacaktı. İngilizler Protokolün imzalanması sırasında şehri işgal ederken körfezde de Fransız gemileri bekliyorlardı²⁸.

2- Antalya' da Faysal Hükümetinin Kurulması

Mondros mütarekesi öncesinde Sykes-Picot anlaşmasının uygulanacağını anlayan Faysal, 7 Ekim 1918'de Şam'a gidip bütün Suriye'de egemen olacak bir Arap hükümeti kurduğunu açıklamıştı. Hükümet binasına Arap bayrağını çeken Faysal, etkinliğini yaymak amacıyla kendisine bağlı adamlarla bölgenin dışına taşıp Beyrut ve Lazkiye' ye kadar uzanmıştı. Bu durum İngiliz ve Fransızların tepkisini çekmişti²⁹. Şam'da bu durum devam ederken Antakya'da da Faysalcıların düzenledikleri ve şehrin ileri gelenlerinin katıldıkları bir toplantı yapılarak, Arap hükümetinin bir uzantısı olmak istemişlerdi. Neticede toplantıdan bir

²⁷ **Türk İstiklal Harbi...**, s. 80; Tayfur Sökmen anılarında; "41.Tümenin İskenderun'dan ayrılmasından sonra Sancaklı olmayan memurlardan birçoğu Sancaktan ayrılmışlardır." diye bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, TTK. yay., Ankara, 1992, s. 19-20.

²⁸ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 93; Ayrıca mütarekenin uygulanışı ile ilgili olarak bkz. Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür Bakanlığı yay., 2. basım, Ankara, 1983, s. 30- 32.

²⁹ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 87.

sonuç alınamamasına rağmen, civar Arap köylerinden eli silah tutanlar şehre inip huzuru kaçırmaya başlamışlardı³⁰. Selim Çelenk'in ifadelerine göre; mütarekenin imzalanmasından 3 gün önce bir Pazar günü Kurşunluhan' da toplanmakta olan halkın içinden birisi Cişirugur şehrinden gelen bir telgrafi halka okumuştur. Telgrafta: “*Müthiş bir kuvvetle tarafınıza geliyorum.*” yazıyordu. Telgrafi okuyan kişinin daha sonra “*Osmanlı devleti artık tarihe karışmıştır. Biz burada Arap hükümetini ilan edersek gelecek kuvvet bize esir muamelesi yapamaz. Bunu yapmak zorundayız.*” diye bağırması kalabalık tarafından alkışlanmıştı. Ayrıca Çelenk, önceden hazırlanmış olduğunu söylediği bir tomar Arap bayrağının da halka dağıtıldığını ifade etmiştir³¹. Kalabalık daha sonra “*Yaşasın Haşimi Arap Krallığı!*” diye bağırmağa başlamıştır. Daha sonra kalabalık eski hükümet binasına gelip, daireyi işgal ederek “*Hükümet-i Arabiyye-i Muvakkate*” namı altında bir hükümet ilan etmişlerdi. Bu hareketlerini meşru kılmak için de yalan yanlış havadislerle halkı tehdit ve tazyik ederek ileri gelen halkın bir kısmının imzalarını almışlardı³². Bölgedeki Arapların, Arap hükümetini ilan ettikten sonra İbrahim Haneno³³ önderliğinde bir grup, Antakya'ya gelerek İttihatçılardan bazı önemli kişileri tutuklamışlardır. Grup birkaç gün sonra şehirde yağmacılık ve soygunculuğa da başlamıştı³⁴. Çelenk'e göre; kurulan düzme Arap hükümeti ve Antakya'ya gelen kuvvet, Altınözü'nün Arap köylerinden derlenmiş, omuzlarında derme çatma kırık dökük av tüfekleri, çifteler taşıyan kılık kıyafetsiz hatta bazılarının yalın ayak olduğu çapulculardan ibarettir. Bu kişiler şehirdeki kışlaya giderek Osmanlı ordusundan kalan silah ve malzemeleri yağma ederek dağılmışlardır³⁵.

Faysal Hükümeti'nin Antakya'daki temsilcileri Arap hükümetini Reyhaniye' de de ilan etmek istedilerse de Reyhaniye halkı buna şiddetle karşı çıkmıştı. Bunun üzerine Suriye bölgesinden gelen çapulcu Arabiler Amik ovasına hücum etmişlerdi. İlk baskın Tayfur Sökmen' in de akrabalarının bulunduğu köye olmuştur³⁶. Bölgede Arap hükümetinin kurulmasından 6 gün sonra, 3 Kasım 1918 Pazar günü yine Çelenk'in ifadelerine göre;

---

³⁰ A.g.e., s. 92.

³¹ Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, AGC yay., Antakya, 1997, s. 10.

³² Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, TTK yay., Ankara, 1966, s. 1.

³³ İbrahim Haneno aslen Suriye'nin Harim ilçesinden olup, Osmanlı hükümeti zamanında mülkiyeden yetişmiş, o devirde mutasarrıflık yapmış, ateşli bir Arap nasyonalisti idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Tekin, a.g.e..s. 14.

³⁴ Nuri Aydın Konuralp, *Hatay'ın Kuruluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, Hatay Postası Gazetesi basım evi, İskenderun, 1973, s. 9.

³⁵ Selim Çelenk, a.g.e., s. 11-12.

³⁶ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 20; Ahmet Faik Türkmen, *Hatay'da Manda Tarihi ve Silahlı Mücadele Devri*, Tan Matbaası, İstanbul, 1939, s. 77.

Antakya sabah saatlerinde makineli tüfek sesi ile yankılanmıştı.³⁷ Neticede olay kısa sürede anlaşılmış, Belen'deki 41.Tümen'e bağlı yüzbaşı Halit Bey komutasındaki bir Tabur, Antakya'yı Arap çapulculardan geri almıştı. Taburun şehre gelmesiyle Arap ileri gelenleri şehri terk etmişlerdi.

İbrahim Haneno da bilinmeyen bir yere kaçmıştı. Binbaşı M. Ali Bey hükümet konağını işgal ederek buradaki Arap jandarmalarının silahlarına el koymakla birlikte hükümet konağına çekilmiş olan Arap bayrağını da indirerek yerine tekrar Türk bayrağını çekti. Tutuklu bulunanları da serbest bıraktı³⁸. Fakat bundan üç gün önce Mondros Mütarekesi imzalandığı için, 41.Tümen'e bağlı tabur Antakya'dan geri çekilmek zorunda kaldı. Tabur Antakya'ya otuz Türk jandarma eri bırakarak bölgeden ayrıldı ve sivil bir yönetim kurdu³⁹.

41. Tümen'e bağlı tabur bölgede yedi gün kaldı. Mondros Mütarekesi hükümlerince geri çekilince, Araplar yeniden hareketlendi. İbrahim Haneno 600 kişilik bir kuvvetle yeniden Antakya'ya geldi. Haneno, Halep ve Şam' da ikinci defa kurulan ve kendisini kral ilan eden Faysal' a bağlı olarak, Arap hükümetini tekrar kurduğunu ilan etti⁴⁰.

3 Aralık 1918'de Antakya'ya bu kez bir İngiliz müfrezesi geldi. Fakat müfreze 3 gün sonra yerini Fransız birliklerine bırakarak çekildi. Fransız birliği öğlen vakti Antakya'yı hiçbir direniş olmadan resmen işgal etti. Bu sırada şehirde daha önce hükümet konağına çekilen Arap hükümeti bayrağı da Fransız komutanın "*biz böyle bir hükümeti tanımıyoruz*" ifadesiyle indirilmişti. Fransız askerlerinin geldiğini haber alan Arap hükümeti mensupları da etrafa kaçışmışlardı. Böylece elli iki gün süren Arap hâkimiyeti de sona ermişti⁴¹. Fransızlar işgal günü herhangi bir görev değişikliği yapmadılar. Aralık sonuna kadar Arapların iş başına getirdikleri kişiler görevlerine devam etmişlerdi. Ancak 19 Ocak 1919 günü Fransızlar Arapların Antakya bölgesini terk etmelerini istediler. Böylece Fransızlar işgallerinden yirmi üç gün sonra idareyi resmen ele aldılar. Hükümet konağına bir süre hiçbir bayrak asılmamıştı⁴².

---

³⁷ Selim Çelenk, a.g.e., s. 12.

³⁸ Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 10; Selim Çelenk, a.g.e., s. 13.

³⁹ A.g.e., s. 13; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 11.

⁴⁰ Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 11; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 98.

⁴¹ Samet Kuşçu, "Hatay'ın Kurtuluşu ve Kurtuluşu", *Güneyde Kültür Dergisi*, Sayı: 13, Hatay, 1990, s. 13.

3- Suriye, İskenderun Üzerindeki İngiliz-Fransız-Arap Uyuşmazlığı ve Fransızların Bölgeyi İşgalleri

Birinci Dünya Savaşı daha bitmeden İngiltere ve Fransa kendi aralarında, Ortadoğu bölgesini savaş sırasında imzalanan anlaşmalara göre, nasıl bölüşüleceği konusunda çeşitli görüşmeler yapmışlardı. Bu görüşmelerde Lloyd George ile Clemenceau arasında sert tartışmalar yaşanmıştı⁴³.

İngiltere'nin savaş sırasında Araplara bağımsızlık verilmesi konusunda çeşitli vaatleri vardı. Araplara verilmiş bu vaatlerde savaş boyunca yapılmış sözleşme ve manda ilkeleri dikkate alınmamıştı. Öyle ki yapılan hesaplarda Araplara yapılacak bazı ön yardımlarla bağımsız olmaları sağlanacaktı. Savaş sırasında İtilaf Devletleri arasında yapılan sözlü demeçler ise savaş sonunda açığa vurulamıyordu⁴⁴. Savaş sırasında Fransa ve İngiltere arasında yapılan gizli anlaşmalarla⁴⁵ bölgenin Fransa'ya verilmesi için üç aşamalı bir plan ortaya atılmıştı. Bu plana göre; Fransa, İstanbul'u Rusya'ya veren Mart 1915 tarihli anlaşmayla Toroslardan Gazze'ye kadar uzanan Büyük Suriye konusunda bir ilke talebi ortaya attı. Ardından İngilizler, Şerif Hüseyin-Sir Henry Mac Mahon yazışmasında Arapların Mersin-Adana-Urfa-Mardin-Cizre hattının güneyindeki topraklarla ilgili talebine karşılık, kuzeyden güneye doğru uzanan Halep-Hama-Humus-Şam hattının batısında kalan bölgenin Fransa'ya verileceği konusunda bir kayıt düştüler. Son olarak önceki iki aşamayı birleştirmeyi amaçlayan 1916 Şubatında imzalanan Sykes-Picot anlaşmasıyla belirtilen hattın batısında kalan kıyı şeridi Hayfa'ya kadar Fransa'ya verildi⁴⁶. Bu anlaşmaya göre; Güney ve Güneydoğu Anadolu ve Suriye'yi Fransa, bunun güneyinde kalan ve özellikle Irak'ı içine alan araziye de İngiltere alacaktı. İskenderun bölgesi İngiltere'nin ticaretine açık bir serbest liman olacak, liman hizmetlerinde ve İngiliz mallarının yüklenmesinde hiçbir ayırım olmayacak, malların İskenderun üzerinden transit geçiş, demiryolu ile içlere kadar sevki serbest olacaktı. Anlaşma böyle hükümler içermesine rağmen İngilizler Araplara Suriye krallığını da vaat

---

⁴² Mehmet Tekin, a.g.e., s. 99.

⁴³ Lavrance Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)*, Örgün yay., 1. basım, İstanbul, 2003, s. 230.

⁴⁴ A.g.e., s. 230.

⁴⁵ Gizli anlaşmalar Araplar tarafından bilinmiyordu. 1917'de Rusya'daki Bolşevikler tarafından Türk hükümetine bildirilince, anlaşma hükümleri hakkında Cemal Paşa tarafından Araplara bilgi verilmişti. bkz. Mehmet Tekin, a.g.e., s. 87.

⁴⁶ Stefanos Yerasimos, a.g.e., s. 178-179.

etmişti.⁴⁷ Ayrıca Sykes-Picot görüşmelerinde Ermenilerin de bundan en iyi şekilde yararlanmaları için Fransız hariciye vekili Ermenilerden kurulacak şark Lejyonu için gönüllü istiyor ve buna karşılık Fransa'nın hissesine düşecek olan Kilikya'yı vermeyi vaat ediyordu⁴⁸.

Savaşın bitmesiyle Sykes-Picot anlaşmasının gizliliği de ortadan kalmıştı. İngiltere bölge üzerindeki stratejik hesaplarına paralel olarak Arapları da gücendirmek istemiyordu. Balfour savaş bitiminde Suriye'de İngiliz-Fransız ilişkileri konusunda bir memorandum yayınladı. Burada Balfour, *“Sykes-Picot anlaşması her ne kadar artık şimdi değerini korumuyorsa da yinede Arap sorununun çözümünde yardımcı olabilir ve bir uygulama alanı bulunabilir.”* diyerek bir ölçüde bölgeyi, Fransa'nın ele geçirme hesapları doğrultusunda onaylamış oluyordu⁴⁹. Balfour, İngiltere ve Fransa anlaşsarsa, bir şekilde Araplarla da anlaşılabilir inancındaydı. Lloyd George' a sunulan bu çözüm biçimi onaylandıktan sonra bölgenin Fransa ile İngiltere arasındaki paylaşımının da son şekli ortaya çıkmıştı. Buna göre; *“Sykes-Picot sınırının Batı yanında İngiliz birliklerinin yerini Fransız birlikleri alacak, bunun doğusundaki bölgede Humus, Hama, Halep ve Şam'ı da kapsayacak bölge Arap kuvvetleri tarafından işgal edilecektir”*⁵⁰.

İngiltere ve Fransa arasında gerçekleştirilen bu işgal planı Şam'da 10 Eylül'de Faysal'a bildirilmişti. Faysal bu durumu kabul etmeyeceğini *“Gazze'den Toros Dağlarına kadar olan bölgede tek bir Suriye Devleti kurulması...”* konusundaki ısrarını yenileyerek bir Fransız mandasının *“esaret”* anlamına geleceğini bildirmiştir. Faysal bu görüşünü de kuvvetlendirmek için *“...Fransa'nın ve Fransız olan her şeyin kesin olarak Araplar tarafından da reddedileceğini...”* sözlerine eklemişti⁵¹. Faysal, 19 Eylül'de Lloyd George ile görüşürken de Suriye'nin işgaline karşı çıkarak İngiltere'nin savaş sırasında Araplara verdiği sözleri tutmasını istiyordu. Faysal, George'a özellikle Arapların savaş boyunca kendilerine düşen ödevleri yerlerine getirdiklerini, şimdi ise İngiltere'nin aynı yolla davranmasını gerektiğini belirtmekle birlikte eğer aksine bir durum olursa *“...Müslüman dünyasının önüne geçilemeyeceğini...”* ifade edip *“...kendilerinden (Araplardan) halifeye karşı savaşmalarını,*

---

⁴⁷ Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 16; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 87.

⁴⁸ Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 17.

⁴⁹ Lavrance Evans, a.g.e., s. 220-221.

⁵⁰ A.g.e., s. 201.

⁵¹ A.g.e., s. 222.

fedakarlık yapmalarını istedim. Oysa şimdi görüyorum ki, amaçlarına hizmet ettiğimiz Avrupa Devletleri Arap ülkelerini bölüyorlar.” diyerek tepkisini dile getirmişti⁵².

Faysal İngiltere’den istediğini alamayınca ABD’den yardım istemiş ve ABD Başkanına “...sizin vereceğiniz kararı Arap halkının saygı ile kabul edeceğini...” bildirmiştir. İngiltere Faysal’ın bu yakınmalarına kulak asmamıştı ve yeni çözüm planı ile Faysal’a Fransa ile anlaşmasını önermişti. İngiltere ayrıca Faysal’a bu işgalin geçici olduğunu ve aynı zamanda Suriye’nin Türkler’in elinden kurtarılmasının Fransa’nın bu bölgede yüklendiği büyük fedakârlıklarla gerçekleşebileceğini de hatırlamıştı⁵³.

Faysal, ABD ve İngiltere’den de umduğu desteği bulamamıştı. Paris’ten döndüğü zaman kendisine ve Fransızlarla yürüttüğü görüşmelere karşı büyük bir direnmeyle karşılaşmıştı. Faysal, Arap ülküsünü arkadan vurmakla, zayıflıkla ve Arap bağımsızlığını Fransızlara satmakla suçlanmıştı⁵⁴. Neticede Londra ve Sykes-Picot anlaşmaları hükümlerine göre bölgenin Türklerden alınıp, Fransızlara bırakılması 13 Ekim 1918’de resmen onaylanmış oluyordu⁵⁵.

11 Kasım 1918 günü Fransız torpido komutanı şehirde bulunan Türk memur, polis ve jandarmalarına, kaymakam ve liman reisine İskenderun’u terk etmelerini bildirdi. Bu emir ile şehir terk edildi. Fransızlar 14 Kasım 1918 günü de İskenderun’a birlik çıkarmak suretiyle işgali fiili hale getirmişlerdi. 15 Kasımda ise Belen işgal edildi⁵⁶. Fransızların İskenderun’u işgalinden sonra 17 Kasımda da Antakya’yı işgal ettiler. Hükümet Konağında Arap bayrağını indirip sekiz ay sonra Fransız bayrağını çektiler. Fransızlar işgallerde asker olarak Ermeni Lejyonlarını kullanmışlardı⁵⁷. Fransızlar, 27 Kasım 1918’de Beyrut’ta bulunan yüksek komiserlikleri vasıtasıyla yayınladıkları kararname ile bölgedeki idari taksimatı yeniden belirlediler. Buna göre; yönetim şekli ve kuralları yüksek komiserlik tarafından belirlenecek olan Sancak’ın; idare merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Reyhaniye ve Belen

---

⁵² A.g.e., s. 223.

⁵³ A.g.e., s. 223; Stefanos Yerasimos, a.g.e., s. 185.

⁵⁴ Lavrance Evans, a.g.e., s. 252.

⁵⁵ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 88; Stefanos Yerasimos, a.g.e., s. 185.

⁵⁶ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıнай, vd., a.g.e., s. 32; Süleyman Hatipoğlu, a.g.e., s. 17.

⁵⁷ İşgal sırasında halktan Hacı Mehmet Efendi, Fransız müsteşarına giderek “Siz buraya geçici olarak mı ? yoksa kalıcı olarak mı geldiniz?” şeklinde bir soru sorması üzerine Fransız müsteşarın “Elbette daimi kalmak için geldik.” demesi ile Hacı Mehmet “ Öyleyse Ermeni lejyonları buradan kaldırınız.” demiştir. Fransızlar halkın tepkisinden daha da endişelenerek Ermeni Lejyonları İskenderun’a nakletmişler bunların yerine Tunuslu Cezayirli Müslüman askerleri getirmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 15.

kazalarını içine alan bir bölge olması kararlaştırıldı⁵⁸. 30 Aralıkta idareyi ele alan Fransızların seçtikleri yeni kadro göreve başladı. 19 Ocak 1919’ da Fransızlar bütün Arapların Antakya’yı terk etmelerini istemişlerdi⁵⁹.

Fransızlar, Türk çeteleriyle mücadelede zorlanmaya başlayınca Antakya, Kırıkhan ve Reyhaniye Türklerinden Semih Azmi, Tayfur Mursel, Nuri Aydın ile kurtuluş mücadelesi veren diğer mücahitleri savaş suçluları olarak ilan etmiş, onlar gıyaplarında alınan karar gereği aranmaktaydılar.

B- MİLLİ MÜCEDELE DÖNEMİNDE HATAY VE BÖLGEDE MEYDANA GELEN OLAYLAR

1- İşgallere Karşı Bölgede Direnişin Başlaması

Mondros Ateşkes Anlaşmasının 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasından 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşmasına kadar geçen üç yıllık dönem, Hatay’da silahlı mücadele dönemini oluşturmuştur. Bu üç yıllık dönemin 29 Nisan 1920 yılına dek olan bölümünde halk, kendi imkân ve kabiliyetleri ile mücadeleye devam etmiştir. Hatay’daki mücadele, BMM’nin açılmasından da sonra anavatanla ilişkili olarak devam etmiştir. Bu dönem yaklaşık 1,5 yıl sürmüştür⁶⁰.

Hatay’da silahlı mücadelenin meydana gelmesinde iki etken göze çarpar. Bunlardan birincisi Hassa ve Dört Yol ilçelerinde Fransız işgal kuvvetleriyle birlikte gelen Ermenilerin intikam hareketlerine karşı, Fransızların müsamahalı davranmaları; ikincisi ise, Amik’te Osmanlı ordusunun Halep’i boşatması ile bölgede başlayan yağma ile birlikte Azınlıkların ve Fransızların Türklere karşı haysiyet kırıcı hareketleriydi⁶¹. İşgalin başlamasıyla birlikte,

---

⁵⁸Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., **a.g.e.**, s. 32; Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.183.

⁵⁹ Fransızlar İskenderun ve çevresini korumak için çoğu 1500 Ermeni asker getirmişlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 98.

⁶⁰ Samet Kuşçu, **a.g.m.**, s. 17.

⁶¹ Nuri Aydın Konuralp, **a.g.e.**, s. 32; Ahmet Halaçoğlu, **Hatay’ın Anavatana Katılmasında Dört Yolun Önemi ve Yeri**, TTK yay., Ankara, 1995, s. 4.

bölgedeki önemli şahsiyetlerin kendi aralarındaki husumetlere son vermeleri ve aşiret reislerinin bir araya gelip, işgale karşı ortak mücadele etmek için toplantılar yaparak bir birlik oluşturmaları direnişte bulunan Türkleri güçlendirmişti⁶². Konuralp' in ifadelerine göre, bölgede milli şuuru uyandırmak amacıyla, camilerde mevlitler okutuluyor, Cuma hutbelerinde halkı aydınlatıcı bilgiler veriliyordu. Türklerin bu faaliyetleri Fransızlar tarafından da yakından takip ediliyordu⁶³.

Sancak'ta Türk Ocağı mensubu olan bazı kişiler Ahmet Türkmen idaresinde “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni” kurmuşlardı. Bu teşkilat daha sonra gizli görüşmelerle Kuvva-i Milliye teşkilatı ile de irtibata geçmişti. Cemiyet Kuvva-i Milliye önderlerinden aldıkları emirlerle Maraş'ta bulunan kuvvetler yardımıyla Fransızlara karşı Türk köylerini ayaklandırmışlardı⁶⁴. Bölgede, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin silahlı mücadeleye başlamasında Kuvva-i Milliye'nin yapmış olduğu silah ve mühimmat yardımı önemli yer tutmuştur. Aynı zamanda Osmanlı ordusundan terhis edilen Yedek Subaylar da gönüllü olarak bu örgüte katılmışlardı⁶⁵. Cemiyet, BMM açıldıktan sonra da resmi makamlarla Sancak'ın Anavatanın bir parçası olarak kabul edilmesi için siyasi alanda da mücadele vermişti⁶⁶.

Selim Çelenk'in belirttiğine göre; Fransızlar Antakya'da idareyi ele aldıktan sonra, halka kötü muamele etmeye başlamışlardı. Antakya'da her şey “*sorumsuz bir Fransız subayının iki dudağı arasından çıkan bir emre bağlıydı. Astığı astık, kestiği kestik sınırsız yetki sahibi bir subay tarafından şehrin tanınmış insanları yalan yanlış ihbar üzerine kışlalara hatta ahırlara tıkılıyordu...*”⁶⁷.

11 Aralık 1918'de dört yüz Ermeni'den meydana gelen bir Fransız birliğinin Dört Yol'a giderek Türkleri öldürme ve baskı faaliyetlerine başlamaları üzerine Dört Yol halkı da silahlı direnişe geçmişti Aynı yılın sonlarına doğru da Arap çetelerinin yapmış oldukları saldırılara karşı Reyhanlı'da da mahalli teşkilatlar kurularak mücadeleye başlanmıştı⁶⁸. Bölgedeki bu karışıklığı fırsat bilen Ermeniler de oluşturdıkları çetelerle saldırı ve baskıları artırmışlardı. Halkın ellerindeki malları “*Bunlar bizim mallarımızdır, biz bırakıp gitmiştik.*”

⁶² Ergün Akçura, Hatay'ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri, AAMD.. XI/32, (Temmuz 2000). s. 382; Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 23.

⁶³ Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 24.

⁶⁴ Ahmet Faik Türkmen, a.g.e., s. 919-920; Ergün Akçura, a.g.m., s. 383.

⁶⁵ Selim Çelenk, a.g.e., s. 15.

⁶⁶ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 38.

⁶⁷ Selim Çelenk, a.g.e., s. 15.

diyerek alıp gasp etmişlerdi. Halk, maruz kaldığı bu durumu Fransız makamlara şikâyet etmesine rağmen bir sonuç alamamıştı⁶⁹. Özellikle Dörtöl'da Fransız destekli faaliyet yapan Ermeni çetelere karşı Türklerin oluşturdukları çeteler de kurulmuştu. Bunları en ünlüsü “*Kara Hasan*” olarak bilinen kişinin oluşturduğu müfreze idi. Bu çete grubu Fransız ve Ermeni birliklerine ani baskınlar yaparak onlara ağır kayıplar verdimişti⁷⁰.

Fransızlar, Türk çeteleriyle mücadele edebilmek için dağlara çıkan kişilerin, şehirdeki veya köydeki akraba, anne, baba veya çocuklarını tutuklayıp hapsedmişlerdi. Daha sonra çete reislerine, teslim olmamaları halinde bu yakınlarını öldüreceklerini bildiren haberler göndermişlerdi⁷¹. Bu arada Antakya'da Faysal' a bağlı bir hükümetin kurulduğunu ilan eden İbrahim Haneno' da, Kuseyr' de Kuvva-i Milliye birliklerine katılmış ve aldığı yardımlarla Kafertarım mevkiinde bir Fransız birliğini geri çekilmeye zorlamıştı⁷². Antakya'da ve İskenderun'da Fransız ve Ermenilere karşı mücadele veren Kuvva-i Milliyeciler, birbirleriyle haberleşerek Fransız işgal bölgesi altındaki diğer bölgelerde neler olup bittiğini anlamak için Adana, Mersin, Tarsus, Silifke, Kozan, Saimbeyli, Ceyhan gibi kasabalarda ticari mallar taşıyan özel kişiler vasıtasıyla haberler almışlardı. Bu istihbarat işleri daha da genişleyerek Anadolu ve İstanbul gazetelerinin gizlice işgal bölgelerine sokulması da sağlanmıştı⁷³. Bu sırada Tayfur Bey'in liderlik yaptığı müfreze, Maraş'ta Binbaşı Adil Bey vasıtasıyla M. Kemal ile telgraflaşarak Kuvva-i Milliye birliğine katılmıştı⁷⁴.

Fransız birlikleriyle Fransızların destekledikleri Ermeni çeteleri karşı silahlı çatışmalar, 1919 Şubatından itibaren daha da artmaya başlamıştı. 28 Şubatta Hama'daki (Reyhanlı yakınları) Fransız Garnizonu'na Türk çeteleri tarafından bir baskın düzenlenmişti. İskenderun'dan gelen, kalabalık Fransız kuvvetleriyle burada çatışmalar olmuştu. Daha sonra ise Harim'e baskın düzenlenmişti. Aynı şekilde Antakya'da Türklerin tutuklanıp hükümet konağına hapsedildiği Fransız idaresindeki binaya ise 13 Mart 1920'de büyük bir baskın

---

⁶⁸ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 99; Ergün Akçura, *a.g.m.*, s. 330.

⁶⁹ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 100; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., *a.g.e.*, s. 34.

⁷⁰ Ahmet Faik Türkmen, *a.g.e.*, s. 921; Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 101; Süleyman Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

⁷¹ Bu maksatla teslim olan bir çocuk, babasına şöyle yazmıştır. “*Sevgili babacığım, senin için bizi hapsedtiler, eğer gelmez ve teslim olmazsan bizi öldüreceklermiş.*” bkz. Nuri Aydın Konuralp, *a.g.e.*, s. 31.

⁷² Ergün Akçura, *a.g.m.*, s. 384.

⁷³ Nuri Aydın Konuralp, *a.g.e.*, s. 24; Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 102.

⁷⁴ M. Kemal Tayfur Bey'e cevaben gönderdiği telgrafta; Maraş bölgesindeki arkadaşların size her türlü yardımda bulunacakların, mücadeleye devam etmelerini bildirmiştir: Tayfur Sökmen, *a.g.e.*, s. 36.

yapılmıştı. Buradaki baskın başarıya ulaşmış, tutuklular kurtarılmıştı⁷⁵. Türk çetelerinin yaptığı bir diğer baskın ise silahlı Ermeni çetelerinin sıkıştırıldığı Ekbez Manastırında meydana gelmişti. Buradaki çatışmada Fransız birlikleri Ermenilere destek olmuşlardı⁷⁶.

Fransızlar Türk çeteleriyle mücadelede zorlanmaya başlayınca, Antakya, Reyhaniye ve Kırıkhan Türklerinden Semih Azmi, Tayfur Mürsel, Nuri Aydın ile kurtuluş mücadelesi veren diğer Türk mücahitleri savaş suçlusu olarak ilan edilmişlerdi. Gıyaplarında alınan karar gereği de aranmaktaydılar. Onlar yakalanamayınca Tayfur Bey'in kardeşi İnyet Bey ve bazı mücahitler yakalanarak Avrat adasına sürülmüşlerdi⁷⁷.

Bu sırada Ermenilerin Dörtyol ve Payas civarında Türklere karşı işledikleri cinayetleri Osmanlı hükümeti, İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde protesto etmişti. Bu protesto etkisini göstermiş ve Ermeni çetecilerin bir kısmı 1 Mart 1919'da bir piyade bölüğü gözetiminde gemi ile Portsait'e gönderilmişti⁷⁸.

San Remo'da görüşmelerin sonuçlanması ve ortaya çıkan durumun anlaşılmasına başlanmasından sonra Fransızlar, Antakya'da, Türk çetelerine karşı etkin ve şiddetli bir bombardıman hareketine giriştiler. 23 Mayıs 1920'de Cebel tepesindeki Fransız topları Antakya'da Türklerin oturmakta oldukları mahalleleri bombardıman etmeye başlamıştı. Fransızlar, benzer bir uygulamayı da Adana ve Dörtyol'da yaparak halkın bölgeden ayrılıp dağlara kaçmasına neden olmuşlardı⁷⁹.

Sancak bölgesinde Fransızlara karşı başlayan direnişin başını, bölgedeki önemli aşiretlerin yanında Halep'teki milliyetçilerle ilişkiler içinde bulunan Antakya eşrafı da çekmekteydi. Bölgedeki direniş, Antakya'nın ele geçirilmesinden sonra Mayıs ve Haziran (1920) aylarında en yoğun dönemini yaşamıştı⁸⁰.

Faysal'ın görüşmelerde bulunmak üzere Paris'e gittiği bir sırada, Ankara Hükümeti tarafından Halep'e gönderilen Türk yetkililer, bölgedeki Arap aşiretleri ile görüşmeler yaparak Fransızlara karşı ortak bir birlik oluşturmak için çalışmalar yapmışlardır. Hatta bu ilişki neticesinde yoğun bir şekilde Fransız askeri garnizonlarına karşı saldırılar yapılmaya

---

⁷⁵ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 103; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 32; Ahmet Faik Türkmen, a.g.e., s. 921.

⁷⁶ Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 35.

⁷⁷ Ancak bu kişiler Ankara Anlaşması öncesinde 12 Ekimde serbest bırakılmışlardır: Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 34; Ahmet Faik Türkmen, a.g.e., s. 921; Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 25.

⁷⁸ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 101.

⁷⁹ A.g.e., s. 102; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 36; Ahmet Halaçoğlu, a.g.e., s. 6.

⁸⁰ Stefanos Yerasimos, a.g.e., s. 184.

başlanmıştı. Faysal'ın Paris'ten istediğini alamaması ve Arap davasına ihanet etmekle suçlanması, bölgedeki Türk lehine olan propagandayı daha da artırmıştı. Ancak bölgedeki Arap ve Türk çetelerinin etkin bir şekilde mücadele vermesi için Ankara'da görüşmeler yapılmasına rağmen, Nisan 1920'de Faysal'ın bu durum “*Suriye'nin bütünüyle Türk egemenliği altına gireceği anlamına gelir.*” endişesiyle reddedilmiş ve görüşmeler yarı da kalmıştır⁸¹.

2- King-Crane Komisyonunun Oluşturulması ve Hatay'a Gönderilmesi

ABD Başkanı Wilson, Dörtler Konseyi'nde, İngiliz ve Fransız temsilcileriyle Türkiye'nin paylaşılması ve Suriye'nin geleceği konusunda ABD'nin planlarının, Fransa ve İngiliz çıkarları için olmadığını, bölge için ABD'yi ilgilendiren tek meselenin, Fransa'nın Suriye halkı tarafından hoş karşılanıp karşılanmayacağının bilinmesi meselesi olduğunu ifade etmişti. Wilson görüşlerinin devamında “ *...konferansa getirilmiş olması sonucu Amerika'nın da işe karışacak duruma gelmiş olacağına göre tek çözüm yolunun bu bölge halkının isteklerini belirtmesinde fırsat verilmesi olacağını...*” ifade edip bölgenin özellikle Fransız mandasına verilmeden önce halkın nabzını yoklamak için bölgeye bir komisyon gönderilmesinin uygun olacağını belirtmiştir⁸². Başkan Wilson aynı zamanda, bölge için geçmişte daha önce imzalanmış gizli anlaşmalara dayanarak bir hak iddia edilemeyeceğini söylerken, Fransa haricinde bölge üzerinde mandaterlik uygulayabilecek bir başka devletin olmadığını da farkındaydı⁸³.

Neticede Wilson, bölgeye uluslararası bir komisyon gönderilmesini önerdi. Fransız Başbakanı Clemenceau; “*Komisyon üyeleri titizlikle seçilirse kabul ederim.*” diyordu. İngiliz Başbakanı Lloyd George bu öneriye karşı çıkmadı. Faysal da bu öneriyi duyunca, hemen kabul etti. Çünkü Faysal' a göre bölge halkı, zaten Fransa'yı istemiyordu. Bu en azından onaylanmış olacaktı. Faysal, 24 Martta Wilson'a yazdığı mektupta böyle bir komisyon

---

⁸¹ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 105-106; Lavrance Evans, a.g.e., s. 253.

⁸² A.g.e., s. 144.

⁸³ Stefanos Yerasimos, a.g.e., s. 187; Lavrance Evans, a.g.e., s. 145.

kurulmasından ve gönderilmesinden dolayı minnettarlığını bildirerek, görüşlerinin devamında “...bir Fransız mandasını kabul etmektense, Arapların ölümü seçeceğini...”⁸⁴ dile getirmişti.

Bölge üzerinde görüşmeler devam ederken, Fransa, Arapların gönlünü alabilmek için Faysal ile görüşmeye başlamış, ona çeşitli teklifler sunmuştu. Bu tekliflere göre; Fransa, İngiltere’ye de yaptığı gibi Faysal’a da bir ödenek verecekti. Ordu Fransız bayrağı taşıyacak, diğer bütün unsurlarda Arapların isteklerine yer verilecekti. Faysal, bu öneriler kendisine sunulmasına rağmen umutlarını komisyona bağlamıştı. Mayıs ayı başlarında ülkesine döndüğünde amacı, Paris’ten hiç de iyi haberler getiremediği Arap kamuoyunu, King- Crane komisyonunun gelişine hazırlamaktı⁸⁵.

ABD tarafından oluşturulması düşünülen komisyona İngiltere ve Fransa’nın pek çok bahaneler ileri sürerek katılmamalarının ardından Başkan Wilson kendi üyelerini incelemelerde bulunmak üzere 10 Haziran 1919’da Yafa’ya göndermişti⁸⁶. King-Crane komisyonunun aldıkları yönergeye göre; söz konusu bölge gezilecek, toplumsal, ekonomik ve ırk sorunu bakımından genel durum araştırılıp bölgenin gelecekteki yönetimi için geniş bilgi toplanacaktı. Böylece elde edilen bilgiler içerisinde sınır çizme ve mandater sapmada yol gösterici olacaktı.

Bu Yönerge 24 Martta Dörtler Konseyi’nde kabul edildi⁸⁷. Komisyon 10 Hazirandan sonra birkaç hafta boyunca Suriye , Filistin, Lübnan başta olmak üzere pek çok yerleri dolaştı. Delegeleri dinledi, dilekçeleri aldı ve aşiretlerle görüştü⁸⁸.

Komisyon 13 Temmuz 1919 günü İskenderun’a geldi⁸⁹. Bölgede Arapların ve Türklerin oluşturdukları gruplar ile diğer Azınlıkların oluşturdukları gruplara bir gün önceden İskenderun’a gelmeleri için tebligat yapılmıştı⁹⁰.

Yapılan görüşmeler sonucunda;

a- Azınlıklar doğrudan doğruya Fransız idaresine tabi olmak istediler.

---

⁸⁴ A.g.e., s. 153.

⁸⁵ Paul C.Helmreich, *Sevr Entrikaları*, Sabah yay., İstanbul, 1993, s. 103; Lavrance Evans, a.g.e., s. 154.

⁸⁶ Paul C. Helmreich, a.g.e., s. 104; Lavrance Evans, a.g.e., s. 145.

⁸⁷ Paul C. Helmreich, a.g.e., s. 109.

⁸⁸ Lavrance Evans, a.g.e., s. 156.

⁸⁹ Nadir Gökoğlu, *Hatay’ın Anavatana Katılmasının Ardından Suriye’de Kalan Bayır- Bucak Türkmenleri ve İlhak Sürecine Katılanlar*, (Hacettepe Üniversitesi yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 2002. s. 32.

⁹⁰ Nuri Aydın Konuralp, a.g.e., s. 17.

b- Arap veya Arap olmadığı halde Şerif Hüseyin yanlısı olanlar bir Arap hükümeti istediler.

c- Türkler, Türk idaresinden başka bir idare istemediklerini belirttiler.

d- ABD mandasını ise isteyen çıkmadı⁹¹.

İskenderun bölgesinin dışında da komisyonun hazırladığı ve 10 Temmuzda Paris'teki Amerikan barış delegelerine gönderdiği raporda, bütün Suriye için bölge halkının hepsinin Fransız idaresine karşı oldukları ortaya çıkmıştı. Öyle ki bölgedeki Maruni ve birkaç azınlık dışında kalan diğer bütün halklar kesin olarak Fransız denetimini istemediklerini belirtmişlerdi. Hatta raporda mandaterlik Fransa'ya verilirse savaşın bile çıkabileceği uyarıları yapılmakta, Türklerin ise zulüm ve tehdit altında olduğunu dile getirilmekteydi⁹². Komisyon sonraki tavsiye kararında ise Kilikya'nın Anadolu'ya bağlı kalması gerektiğini dile getirmişti⁹³. Raporda ayrıca Suriye ile Filistin'in ayrılmasına ve Siyonist Yahudi devletinin kurulmasına da karşı olunulduğu ifade edilmekteydi. Aynı zamanda Lübnan'da yaşayan Hristiyan nüfus dışında yöre halkının, ağırlıklı olarak ABD mandası ya da ikinci seçenek olarak İngiliz mandasını tercih ettiği de ortaya çıkmıştı⁹⁴.

Komisyon çalışmaları sonucunda Fransızlar, ilk başta Türklere, daha sonra bölgedeki tüm Müslümanlara baskılarını daha da artırmaya başlamışlardı⁹⁵. Fransızların bu davranışları bölgede ortak düşman haline gelen Türk-Arap yakınlaşmasını sağlamıştı. Bu durum komisyonun Amerikalı üyesi yüzbaşı William Yale'nın 21 Ekim tarihli raporunda da belirtilmişti⁹⁶.

---

⁹¹ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 104; Nuri Aydın Konuralp, *a.g.e.*, s. 18. Görüşmelerde bulunan Türk ileri gelenlerden Ahmet Ağa, Türk idaresini istediklerini söylediğinde, komisyon başkanı Türklerin artık bir daha gelmeyeceklerini Fransız veya Arap idarelerinden birisini seçmeleri gerektiğini söyleyince Ahmet Ağa, “*Türkler bize gelmezse, biz Türklere gideriz.*” demiştir: Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 104.

⁹² Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 99; Lavrance Evans, *a.g.e.*, s. 155-156.

⁹³ Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik yay., İstanbul, 1944, s. 536.

⁹⁴ Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 103.

⁹⁵ Tayfur Sökmen, *a.g.e.*, s. 21.

⁹⁶ Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 103.

3- San Remo Konferansı

İtilaf Devletleri Başkanlarının oluşturdukları yüksek konsey, Osmanlı Devletine kabul ettirilmesi düşünülen barış koşullarına son bir şekil vermek amacıyla, 19 Nisan 1920’de San Remo’da oturumlarına başlamışlardı. İstanbul’daki İtilaf yüksek komiserleri, onların sivil ve askeri yetkilileri, Genelkurmay mensupları, bazı İngiliz bakanları, İtalyan ve Fransız politikacıları ve basındaki yazarlarında önemli bir kısmı ilgililere gönderdikleri yazılarda barış koşullarının çok sert olmaması gerektiği görüşünü bildirmişlerdi⁹⁷. Öyle ki İngiliz yüksek komiserliğini göre; barış koşullarının sert olması, Türkleri Bolşeviklerin kucağına itecek; İngilizlerin yönetimindeki İslam ülkelerine karşı Bolşevik tehlikeyi artıracaktı⁹⁸.

18 Nisan 1920’de başlayan ve Osmanlı Devleti ile imzalanacak olan Sevr Barış anlaşmasına son şekli vermeyi tasarlayan konferans, 27 Nisan 1920’de bitmişti. Böylece Sevr Barış Anlaşması imzalanmadan üç buçuk ay evvel konferans bitmiş oluyordu⁹⁹.

Konferans sonunda, Suriye bölgesi ve Mezopotamya için Fransa’nın, Filistin için ise İngiltere’nin mandater ülke olarak seçilmesi kararlaştırıldı¹⁰⁰. Dolayısıyla Fransızların Sykes-Picot anlaşması ile ulaşmak istedikleri Suriye ve Lübnan’a sahip olma arzuları gerçekleşmişti. Böylelikle Suriye ve henüz onun bir parçası olan Lübnan’a Milletler Cemiyeti yasasının 22. maddesi gereğince “*A Türü Manda*” yönetimi olarak Fransa’ya bırakılması kararlaştırmıştı. Fransa aynı zamanda Mondros Anlaşmasının 7. maddesine dayanarak Sancak’ı daha sonra Urfa, Antep, Adana ve Mersin bölgelerini de işgal etmiş bulunuyordu¹⁰¹. Ayrıca konferans kararlarında “*Adana ve Kilikya bölgesinin geleceği yalnız İngiltere ve Fransa arasında yapılacak müzakere ile tayin edilecek.*” İbaresini de yer almıştı¹⁰².

Konferansın kararlarına İtalyan ve Fransız basınının önemli bir kısmı tepki göstererek, alınan kararların adaletle sığmadığını ve bölge halkıyla birlikte Türk halkının da bu

---

⁹⁷ R.Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, II, TTK yay., Ankara, 1991, s. 74-75.

⁹⁸ A.g.e., s.76.

⁹⁹ Kazım Özalp, *Milli Mücadele*, I, TTK yay., Ankara, 1987, s. 127.

¹⁰⁰ Mehmet Tekin, a.g.e., s.108.

¹⁰¹ İsmail Soysal, “Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri”, *Belleten*, XLIX / 193 (Nisan 1985), s. 80.

¹⁰² Mehmet Tekin, a.g.e., s. 108; Kazım Özalp, a.g.e., s. 127.

ölüm kararını kesinlikle kabul etmeyeceklerini ifade etmişlerdi¹⁰³. Konferans sonunda 21 Haziran 1920’de Damat Ferit’in Paris’te sunduğu Sevr Anlaşması imzalanmadan evvelki Türk önerisi de İtilaf devletleri başkanlarınca kabul edilmemişti¹⁰⁴.

4- Sevr Barış Anlaşması

Ön hazırlıkları San Remo ve sonrasında yapılan ikili görüşmelerle tamamlanan Sevr Barış Anlaşması, 432 maddeden oluşmaktadır, 27. maddeden itibaren Türkiye sınırlarını belirleyen maddeleri içeriyordu. Buna göre; Belirlenen güneydeki Türk sınırı, “*Mardin, Urfa, Antep, Amanos, ve Osmaniye sınırının kuzeyinden geçecektir*” diye kararlaştırılmıştı¹⁰⁵. Anlaşmanın 94–97. maddeleri mandanın tarifi içinde mandanın idari ve yardım kavramları içinde, Sancak bölgesinin Suriye sınırları dâhilinde Fransız kontrolüne bırakılmasını içermiştir¹⁰⁶. Anlaşmada Fransa’ya iki bölge bırakılmıştı. Birinci bölge iktisadi nitelikli olup Mersin, Kayseri, Sivas ve Muş sınırlını olan bölge; İkinci bölge ise siyasi nitelikli olup Fransa’nın manda kurabileceği Güney Kilikya ve Suriye bölgesi sınırların kapsamaktaydı¹⁰⁷.

Fransız kamuoyu, anlaşmada aslan payını İngiltere’nin almasından dolayı kızgındı. Fransız basını, çarpışmaların şiddetlendiği Kilikya bölgesinin Fransa’ya bırakılmasını, Hindistan yolunu ve Musul petrollerini korumak amacıyla düşünülmüş bir “*bekçilik*” bir “İngiliz angaryası” olarak değerlendirmekteydi.¹⁰⁸

İngiliz Basını ise Sevr Anlaşması için, anlaşmanın İstanbul Hükümeti tarafından tasdik olursa da Türk halkının bu anlaşmayı kabul etmeyeceğini ve Anadolu da muharebenin devam edeceğini yazıyordu¹⁰⁹.

Neticede 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Hükümeti’nin imzaladığı anlaşma, Anadolu halkı tarafından kabul edilmemişti. Hatta kurtuluş mücadelesi veren halk, bu

---

¹⁰³ Kazım Özalp, a.g.e., s. 130.

¹⁰⁴ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, I-II, İş Bankası yay., 3. basım, İstanbul, 2001, s. 375.

¹⁰⁵ Ahmet Şükrü Esmer, a.g.e., s. 538.

¹⁰⁶ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 315-316.

¹⁰⁷ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK yay., 2. basım, Ankara, 1988, s. 155.

¹⁰⁸ Anlaşmanın Fransız kamuoyundaki yankıları için bkz. a.g.e., s. 156-158.

¹⁰⁹ Kazım Özalp, a.g.e., s. 155.

anlaşmayı imzalayanları vatan haini ilan etmişti¹¹⁰. Zaten 18 Haziran 1920 tarihinde BMM tarafından yapılan Misak-ı Milliye sadık kalınacağı yemini, bu anlaşmanın ilanından önce reddedildiğinin kanıtıdır¹¹¹.

5- Londra Konferansı ve Bekir Sami- Briand Anlaşması

1921 yılı Ocak ayı itibariyle Damat Ferit Paşa hükümeti iktidardan düşmüş, Anadolu'ya gönderilen Ahmet İzzet Paşa kurulu da başarısızlığa uğramıştı. Türklerle Ruslar birbirine yakınlaşmaya başlamış; aynı şekilde Ermenilerde Türkler tarafından yenilgiye uğratılmıştı. Kilikya'da Fransızların başarısız olmaları TBMM' nin, Çerkez Ethem isyanının bastırılması ve 10 Ocak 1921'de Albay İsmet Bey'in komutasındaki Türk ordusunun I. İnönü Savaşı'nda Yunan ordusuna büyük bir darbe indirmesi başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletlerini, Sevr Anlaşması ve Türk Kurtuluş Savaşına bakış açısı ile ilgili siyasetini yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissettirmişti¹¹².

Fransızlar da hem M. Kemal ile sıcak temaslarını sürdürürken hem de ortaya çıkabilecek herhangi bir anlaşmada ne gibi kazançlar elde edebileceklerinin hesaplarını yapıyorlardı. Bu amaçla Anadolu' da işgalci güçlere karşı yapılan milli mücadele hareketini yakından izliyorlar ve duruma göre temaslarını ilerletiyorlardı¹¹³.

Neticede İstanbul Hükümetine 21 Şubat 1921'de Londra'da toplanacak olan konferansa katılmak için resmen çağrı yapmakla birlikte, Sevr Barış Anlaşması esas tutularak son olayların ışığında kaydedilen gerekli değişiklikleri yapmak amacıyla İstanbul Hükümeti doğu sorununun görüşüleceği bir konferansa davet etmişlerdi. Ayrıca BMM' ye İtalya aracılığıyla katılması için yapılan teklif sonucunda BMM konferansa bir heyet göndermişti¹¹⁴.

---

¹¹⁰ Paul C. Helmreich, a.g.e., s. 241.

¹¹¹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, I., AÜSBF yay., Ankara, 1987, s. 16.

¹¹² R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 117-118.

¹¹³ Bilge Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *AAMD*, VIII/23 (Mart 1992), s. 276.

¹¹⁴ R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 132; Ayrıca Londra konferansı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1919- 1923)*, I, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1992, s. 293- 315.

Fakat konferans, tarafların savundukları görüşlerden ödün vermemeleri üzerine herhangi bir sonuç alınmadan başarısızlıkla neticelenmişti¹¹⁵.

Türk heyeti, görüşmeler sırasında yetkilerini belirlemek için BMM tarafından, heyet başkanı Bekir Sami Bey'e "*Misak-ı Millinin saptadığı sınırları aşmamalı.*" şeklinde direktif verilmişti¹¹⁶.

Ulusal hareket politikasını ve Misak-ı Milli'yi tanıtmak amacıyla Londra'ya gönderilen Türk heyetinin başkanlığını yapan Bekir Sami Bey, konferans sonunda Yunanlılar lehine alınan kararlara karşın İtilaf devletleri ile gizli görüşmeler yapmıştı. Bunların en önemlisi Fransızlarla yapılan görüşmeler olup, netice itibarıyla Fransız Başbakanı Briand ile 11 Mart 1921'de bir anlaşma imzalamakla sonuçlanmıştı¹¹⁷. Anlaşmanın koşullarına göre; Fransız ordusu Kilikya'yı boşaltacak, savaş esirleri karşılıklı olarak değiştirilecek, yerli halk silahsızlandırılacak ve siyasi tutuklular için af ilan edilecekti. Ayrıca anlaşmada Sancak bölgesinin Suriye sınırları içinde kalması da kabul edilmekle birlikte bölgede çok sayıda Türk yaşadığından bölgenin özel bir yönetimle idare edilmesi kararlaştırılmıştı.¹¹⁸ Böylelikle Sancak bölgesi için "*özel bir idare*" öngörülmekte ve bölgede yaşayan Türk soyundan halkın milli kültürlerini geliştirmeleri için her türlü kolaylıklar sağlanacaktır denilmekteydi¹¹⁹. Fransızlarla imzalanan bu anlaşmanın özellikle iki maddesi Türklerin aleyhindeydi. Bunlardan biri; Türklerin yönetimindeki Kilikya'da polis kuvvetlerinin kurulması ve bu teşkilatta Fransız subayların yer alması öngörülmekteydi. Bu durum bağımsızlık savaşı veren Türkler için kabul edilemeyecek bir durumdu. İkinci bir nokta ise, bölge Türk- Fransız iktisadi işbirliğini ele alıyordu. Bu maddede de Kilikya, Sivas, Elazığ, Diyarbakır bölgelerinin değerlendirilmesinde yabancılara imtiyazlar verilirse Fransızlara öncelik tanınacak şekildeydi¹²⁰.

Bekir Sami Bey söz konusu anlaşmaları kendi hükümetine danışmadan ve BMM'nin onayını almadan imzalamıştı. Atatürk'e göre bu anlaşma; Sevr projesini başka isimlerle

---

¹¹⁵ Faruk Sömezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, Der yay., 2.basım, İstanbul, 2001, s. 65.

¹¹⁶ R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 129.

¹¹⁷ Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 276; Mustafa Budak, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *AAMD*, XIII/ 38 (Temmuz 1997), s. 399.

¹¹⁸ R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 135-136; Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 277; Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 87.

¹¹⁹ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 186.

¹²⁰ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 101.

yapılan anlaşmalarla halkımıza kabul ettirmek maksadına yönelikti¹²¹. Dolayısıyla anlaşma BMM’ ce de “*gayr-i kabil-i itilafname*” sayılarak reddedilmişti.¹²². Bekir Sami Bey Fransızlarla yapılan bu anlaşma için ise; bu anlaşmanın milli çıkarları zedelediğini fakat Fransızların gösterdiği bu iyi niyet ve yumuşaklığa geçici bir süre olsun karşılık vermek gerektiğini söylemiştir. Bu şekilde Yunanlılarla mücadele edilirken ve en sonunda barış yapılırken, Fransızlardan önemli yardımlar sağlanacağı konusunda kendisine resmen söz verildiğini ifade etmişti. B. Sami’ye göre; bu anlaşmayı BMM’ nin onaylaması o günkü şartlar içinde gerekli idi. Dolayısıyla Yunanlıları yendikten sonra Fransızlarla daha uygun bir anlaşma yapmak güç olmayacak fikrindeydi¹²³.

Anlaşmanın reddi Fransızlarda hayal kırıklığına yol açmıştı. Kamuoyu, ise Fransızların uzattığı bu dost elini, Ankara’nın “*büyük anlayışsızlık, saçma bir inatçılıkla*” değerlendirdiğini düşünüyordu¹²⁴.

6- Türk –Fransız Geçici Barış Anlaşması

Fransız basını kendi hükümetini de eleştirmiştir. Eleştirilerin çoğunda Başbakan Briand’ın Kilikya’da takip ettiği politikaya yönelik suçlamalar vardı. Briand, Anadolu da M. Kemal ile görüşmelere devam edileceğini mecliste ifade etmişti. Özellikle muhalif basın Anadolu’da Kemalistlerle yapılan görüşmeleri “*bitmez tükenmez ve boş görüşmelerle çözüm aramaya çalışmak*” olarak nitelendirmekteydi.¹²⁵

Her ne kadar Londra’da yapılan Türk –Fransız görüşmelerinden istenilen sonuç alınamasa da burada yapılan görüşmeler heyetler arasındaki ilk temaslar değildi. Bu tarihten önce de daha Aralık 1919’da Sivas’ta Suriye yüksek komiseri Georges Picot, M. Kemal ile görüşmüştü¹²⁶. Fakat Fransız Yüksek komiserinin M. Kemal’e “*Adana’da kendilerine sağlanacak ekonomik ayrıcalıklara karşılık Adana, Urfa, Maraş ve Kilikya’nın*

¹²¹ Atatürk, Nutuk, II., 15.basım, MEB yay., Ankara, 1987, s. 622; Taha Toros, Kurtuluş Savaşında Çukurova, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 2001, s. 243.

¹²² A.g.e., s. 622; Faruk Sömezoğlu, a.g.e., s. 66.

¹²³ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 202.

¹²⁴ A.g.e., s. 203.

¹²⁵ A.g.e., s. 205.

¹²⁶ Faruk Sömezoğlu, a.g.e., s. 66-67; Bilge Yavuz, a.g.m., s. 274.

boşaltılmasının söz konusu olabileceği...” şartının konulmasına karşılık görüşmelerden bir sonuç alınamamıştı¹²⁷.

Ancak sonraki dönemlerde meydana gelen gelişmeler, iki taraf arasındaki irtibatın en azından kesilmemesi gerektiğini ortaya çıkarmıştı. Öyle ki M. Kemal’de Fransızlarla ilişkilerin koparılmamasını istemiştir. M. Kemal Misak-ı Milliye uygun olarak yeni bir anlaşma taslağı hazırlanarak son derece güvenilir bir memurunu (Münir Bey) Fransızlarla görüşmelerde bulunmak üzere Adana’ya göndermişti¹²⁸ Sonuçta 18 Mart 1921 tarihinde Yenice Garında gerçekleştirilen görüşmede Türk tarafı Misak-ı Milliye uygun olarak isteklerini belirtmişti. Buna göre; Türk tarafının isteklerinin kabul edilmesi neticesinde Fransızlara verilmesi düşünülen ekonomik ayrıcalıkları kapsayan Fevzi Paşa’nın mektubu, Briand’a iletilmek üzere yüksek komisere verilmişti. Fakat Fransızlar Anadolu’da verilen mücadelenin sonucunda özellikle Eskişehir-Kütahya savaşları neticesi dolayısıyla bu görüşmeleri askıya almışlardı¹²⁹.

Bölgede meydana gelen gelişmelere paralel olarak Anadolu’da, Türk milli hareketinin başarıya ulaşması ve Fransızların Kilikya’da Kuvva-i Milliye birliklerine karşı yaptığı son saldırıda başarısızlığa uğraması üzerine Mayıs 1921 tarihi ortalarında Fransız Başbakan, M. Kemal ile yeniden görüşmelerde bulunmak maksadıyla Robert De Coix, M. Sava, ve Amiral Lebon’dan oluşan heyeti Ankara’ya göndermişti¹³⁰. Heyet 20 Mayıs’ta BMM binasında M. Kemal ile görüşürken, Fransız heyet yalnızca Maraş ve Antep ile ilgili olarak görüşme yetkisine sahip olduğunu öne sürünce, M. Kemal tüm Kilikya’yı ilgilendiren meseleler üzerinde ısrar etmiş ve görüşmeler kesilmişti¹³¹.

Kesilen görüşmeler 22 Mayıs sabahı yeniden başladı. Bu kez M. Kemal heyetten; *“ulusal sınırlar içinde olan ve Fransız ordusunun işgalinde bulunan bölgenin bütünüyle boşaltılmasını”* istedi. Heyet, böyle bir yetkiye sahip olmadığını belirtip Fransız yönetimine başvurmak için izin istedi. 23 Mayıs’ta Fransız Başbakanın onayı ile bırakılma koşulları üzerinden anlaşmayı kabul ettiler. Kurulun Fransa’ya ulaşp yönetimin bırakılma koşullarını

---

¹²⁷ Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 275; R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 198.

¹²⁸ Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 281; R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 199.

¹²⁹ Mustafa Budak, *a.g.m.*, s. 422; Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 281-284.

¹³⁰ Kemal Çelik, *Milli Mücadelede Adana ve Havalisi*, TTK. yay., Ankara, 1999, s. 465; R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 70.

¹³¹ İsmail Soysal, “Türk Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)”, *Belleten*, XLVII/ 188 (Ekim 1983), s. 960-965; Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 286; R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 71.

kabul etmesi 28 Mayıs'ta Amiral Lebon tarafından Ankara'ya bildirildi ¹³². Varılan anlaşmaya göre bırakışma koşulları şunlardı:

1- İki tarafın düşmanca davranışları 29 Mayıs gecesinden itibaren 20 gün süre ile sona erecek, bu süre içinde Pozantı, Sis, Antep, Maraş, ve Urfa boşaltılacak, kamu güvenliği Türk jandarması tarafından sağlanacaktı.

2- Savaş esirleri ve diğer esirler karşılıklı olarak değiştirilecekti.

3- Kilikya'da Fransız yönetimi ve iş adamlarına ayrıcalıklı haklar verilecek, buna karşılık Fransızlar Türk milli hareketine karşı hiçbir davranışta bulunmayacak gayri resmi olarak Milli Mücadeleyi destekleyeceklerdir ¹³³.

M. Kemal Fransızlarla yapılan ateşkes görüşmeleriyle ilgili olarak, 9 Haziran 1921'de mecliste yaptığı konuşmada, ateşkesin Kilikya'daki askeri gücün yeniden örgütlenmesinde yarar sağlayacağını, ayrıca BMM hükümetine siyasi yarar da sağlayacağını ve bunun da Fransızların Ankara hükümetini tanıması anlamına geldiğini ifade etmişti ¹³⁴.

Ateşkes anlaşması İngiliz çevrelerce iyi karşılanmadı. İngilizler bu durumu İtilaf Devletlerinin birliğine indirilen ciddi bir darbe olarak gördüler. Kemalistleri, Anadolu'yu kontrolünde tutan bir yönetim olarak tanımak yolunda önemli bir adım atmış olarak değerlendirmekteydiler. Arap lideri Faysal da ateşkesi M. Kemal'le yandaşlarının hareketlerini kamçılayacak bir anlaşma olarak değerlendirip tepki göstermişti ¹³⁵.

Bütün uğraşlara ve iyi niyet çabalarına rağmen, ateşkes anlaşması bölgedeki bazı Fransız subaylarının tutumları yüzünden daha başlangıç aşamasında uygulanamamıştı. Fransızların Ermenileri, Türk köylerine karşı kışkırtmaları daha da artmıştı. Bölgedeki Türk halkı Adana'daki Türk komutana gönderdikleri haberde “...*kabul edilen bırakışmanın bir işe yaramadığını hala kan ağladıklarını, ırzlarının, namuslarının ve kutsal varlıklarının hala dışarıdan saldırıya uğruyor.*” diye kaygılarını dile getirmişlerdi ¹³⁶.

Neticede 8 Haziran günü anlaşma Fransızların Zonguldak Ereğli'sine asker çıkarmasıyla bozulmuştu. M. Kemal anlaşma sona ermeden General Gouraud'a gönderdiği bildiride Fransızları bırakışma koşullarını yerine getirmemekle suçlayarak, 18 Haziran gece

¹³² Nimet Aslan, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, IV., TTK. yay., Ankara, 1964, s. 333-334.

¹³³ R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 71; Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 288.

¹³⁴ Atatürk, *a.g.e.*, s. 316-317.

¹³⁵ R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 73.

¹³⁶ Kemal Çelik, *a.g.e.*, s. 466; Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 288; Taha Toros, *a.g.e.*, s. 169.

yarısı Türk- Fransız savaşının tekrar başlayacağını bildirmişti. Anlaşmanın bozulmasından sonra Fransız Amiral Lebon, Genelkurmay Başkanı Albay İsmet Bey'i anlaşmayı uzatmak için inandırmaya çalışsa da başarılı olamamıştı. Amiral Lebon, Zonguldak Ereğlisi'nin General Gouraund'un hareket kesimi içine girmediğini ve söz konusu çıkarmanın tehlike içinde bulunan iki Fransız'ı korumak maksadıyla yapıldığını öne sürmüştü. İsmet Bey'e göre anlaşmanın bozulup Türk- Fransız düşmanlığının uzaması en çok İngilizlere yaramış ve uzamasının sorumlusu da bazı Fransız ordu subayları idi¹³⁷.

7- Ankara Anlaşması

Fransa'da 24 Nisanda, Suriye mandasının teslim alınmasından sonra Clemenceau hükümeti devrildi. Yerine eski hükümetin Ortadoğu politikasına karşı olan bir grup gelmişti. Bu grubun ana amacı, Fransa'nın Türkiye'deki mali çıkarlarını korumak ve Suriye' de kesin bir denetime dayanan geleneksel politikasını yeniden canlandırmaktı¹³⁸. Fransa'nın yeni Başbakanı, Fransız meclisinde 11 Temmuz 1921'de yaptığı konuşmada, dostça bir barış için Ankara'ya tavizler bile verebileceklerini belirterek art niyetli olmadıklarını ve Türk milletinin tam bağımsız olarak yaşamalarını istediklerini ifade etmiştir¹³⁹.

Aslında Fransızlarla Türkleri kalıcı bir anlaşma imzalamaya yaklaştıran pek çok nedenler vardı. Bunların başında Fransa, Almanya meselesi yüzünden Avrupa' da rahat değildi. Kamuoyunda da yeni savaşlara karşı sesler yükselmeye başlamıştı¹⁴⁰. Anadolu' da ise Kemalistler özellikle Ocak 1920'den itibaren Kilikya, Antep, Urfa, Maraş yöresinde meydana gelen çarpışmalarda Fransa'yı zorlamış ve Fransa bunun sonucunda askeri harcamalarını artırmak zorunda kalmıştı¹⁴¹. Bununla birlikte Fransızlar, Anadolu'da artan Bolşevik etkinliğinden ve M. Kemal'in batı emperyalizmine karşı verdiği mücadelede Müslüman dünyasının sempatisini kazanmasından ve bölgedeki Panislamist faaliyetlerden de

¹³⁷ R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s.74; Nadir Gökoğlu, *a.g.e.*, s. 52.

¹³⁸ Lavrance Evans, *a.g.e.*, s. 354.

¹³⁹ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 212; İsmail Soysal, *a.g.m.*, s. 964.

¹⁴⁰ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, TTK yay., 3. basım, Ankara, 2000, s. 48.

¹⁴¹ 19 Şubat 1921 tarihli Fransız harp başkanlığının raporuna göre, Fransa Nisan 1919 ile Şubat 1921 arasında Kilikya, Antep, Urfa, Mardin bölgesi ve Suriye de 881.150.000 Frank tutarında harcama yapmış ve söz konusu bölgede 65.000 kişilik bir askeri güç kullanmıştı: Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 280; Ayrıca bkz. İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 967-969.

ayrıca rahatsız olmuşlardı¹⁴². Yunanlıların da Anadolu'da gittikçe başarısız olmaları Fransızları Ankara ile uzlaşmaya iten önemli etkenlerinde başında gelmekteydi. Ankara hükümeti de, Yunanlıların büyük askeri hazırlıklar içinde olduğunu bundan dolayı en küçük bir askeri güce bile ihtiyaç duyulan bir dönemde, Kilikya bölgesinde Fransızlarla savaş halini sürdürmek istemiyorlardı¹⁴³.

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı Fransızlar her şeye rağmen anlaşma zemini arayışlarını sürdürmekte idiler. Nitekim bazı Fransız yetkililerin olumsuz düşüncelerine rağmen barış yapmak konusunda kararlı olan Başbakan Briand, Senato Dışişleri komisyon başkanı eski bakanlardan Franklin Bouillon'u 9 Haziran 1912'de Türk karşı önerilerini görüşmek üzere Ankara'ya göndermişti¹⁴⁴. Tengirşek'in ifadelerine göre, gelen heyet 13 Haziranda Ankara'da müzakerelere başlamış fakat Bouillon bir şey imzalamadan konuşulan hususları Fransız yetkililere bildirmek için haziran sonuna doğru Adana'ya gitmişti¹⁴⁵. Bir süre sonra da İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği vasıtasıyla gelen telgrafta görüşmelere tekrar başlanması isteniyordu. Bunun üzerine F. Bouillon tekrar Ankara'ya geldi. 24 Eylülde müzakerelere başlandı¹⁴⁶.

Görüşmelerde iki taraf ta iki ayrı kutuptan hareket etmişti. M. Kemal Misak-ı Milli, F. Bouillon'da Sevr Anlaşması üzerinde dayatıyordu¹⁴⁷. Her ne kadar Türk tarafı görüşmelerde Misak-ı Milli üzerinde dayatsa da, Bouillon daha çok Sevr muahedesinin bir emr-i vaki olduğunu, dolayısıyla bu çerçevede hareket edilmesi gerektiğini belirterek, Londra'da Bekir Sami Bey ile yapılan esaslar üzerinden devam edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Bekir Sami Bey'in de Londra'da Misak-ı Milli' den bahsetmediğini de ilave etmişti. Bouillon görüşlerinin devamında aslında Misak-ı Milli' yi Avrupa ve İstanbul'un da tanımadığını belirtmişti. Bu durum üzerine M. Kemal, Londra'ya giden delegelerimizin Misak-ı Milliden söz etmediklerini, bunun bir hata olduğunu, Misak-ı Milli ve milli hareketin değil Avrupa, henüz İstanbul tarafından bile anlaşılamamış olduğu cevabını vermiştir¹⁴⁸.

---

¹⁴² R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 198; Sabahattin Selek, *a.g.e.*, s. 447-467.

¹⁴⁴ Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1981, s. 236-237; Bilge Yavuz, *a.g.m.*, s. 287; Mustafa Budak, *a.g.m.*, s. 423; Kemal Çelik, *a.g.e.*, s. 473.

¹⁴⁵ Yusuf Kemal Tengirşek, *a.g.e.*, s. 238; Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 371.

¹⁴⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 287; R.Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 198; Yusuf Kemal Tengirşek, *a.g.e.*, s. 236-237; Atatürk, *a.g.e.*, s. 620.

¹⁴⁷ Lord Kindross, *Atatürk*, Sander yay., İstanbul, 1977, s. 437.

¹⁴⁸ Atatürk, *a.g.e.*, C.II., s. 621; Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 92-93.

Londra'da Bekir Sami Bey'in, Misak-ı Milliden bahsetmemesi Ankara'da yapılan görüşmelerde Bouillon'a bir dayanak teşkil etmişti. Bouillon Türk tarafına “....Londra'daki görüşmelerde Misak-ı Milli yoktu. Şimdi ise yeni yeni meseleler ortaya çıkartıyorsunuz...” demişti. Gerçekte ise Misak-ı Milli' nin ilanından itibaren bir buçuk yıl geçmişti ve Anadolu'da savaş vardı. M. Kemal'in de belirttiği gibi İstanbul hükümetinin ve Avrupa'nın Misak-ı Milli' den haberdar olmaması mümkün değildi¹⁴⁹.

Neticede uzun müzakerelerden sonra Bouillon, önce Misak-ı Milli'yi okuyup anlamak ve sonra görüşmek üzere, müzakerelerin ertelenmesini istedi. Bu sebeple Misak-ı Milli' nin maddeleri kendisine baştan sona kadar okundu. Üzerinde en çok durulan noktalardan biri kapitülasyonların kaldırılması ve Türkiye'nin tam bağımsızlığını isteyen maddeleri idi. Hata Bouillon görüşmelerde bir ara kızarak, “...siz kapitülasyonları kaldıracığınızı mı aklınızdan geçiriyorsunuz?” dedi¹⁵⁰. Bunun üzerine M. Kemal ise tam bağımsızlığımızı sağlamayacak ve bu gibi maddeleri kapsamına almayacak barış ve anlaşmaların, milleti hiçbir zaman huzurlu bir hayata kavuşturmayacağını, şayet aksi bir durum olursa, iki yıldır verilen mücadelenin de hiç bir anlamı kalmayacağını ifade etmişti¹⁵¹.

F.Bouillon Ankara görüşmelerinde elde ettiği neticeyi danışmak üzere Paris'e gitti. Bu sırada Ankara hükümeti lehine bazı gelişmeler cereyan etmişti. Fransızlar küçük Türk birlikleri karşısında Zonguldak'ı, Yunanlılar Adapazarı'nı bir süre sonrada 5 Temmuz 1921'de İtalyanlar da Antalya'yı terk etmek zorunda kaldılar. Nitekim Sakarya Zaferi'nden sonra da Fransa, Ankara hükümeti ile yarım kalan görüşmeleri tekrar başlatmak üzere Bouillon'u Ankara'ya göndermişti¹⁵².

24 Eylülde ikinci aşaması başlayan Türk-Fransız görüşmeleri üç hafta sürmüştür. Ankara hükümetini Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'in danışmanlığında Hukuk Müşaviri Münir Bey ile Malta'dan yeni dönmüş olan Fethi Bey temsil ediyorlardı¹⁵³. Bu sırada Ankara'da başlayan ikinci tur görüşmelerini haber alan Tayfur Bey ve arkadaşları da Ankara'ya gelerek İskenderun ve havalisinin de görüşmelere dâhil edilmesini istemişler ve bu maksatla yetkililerle görüşmüşlerdi¹⁵⁴. Aslında İskenderun bölgesi de görüşmelerden haberdardı. Öyle

¹⁴⁹ Atatürk, a.g.e., s. 623; Yahya Akyüz, a.g.e., s. 210; Yusuf Kemal Tengirşek, a.g.e., s. 237-238.

¹⁵⁰ A.g.e., s. 239.

¹⁵¹ Atatürk, a.g.e., s. 624; Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 94.

¹⁵² Atatürk, a.g.e., s. 625; R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 200; Mustafa Budak, a.g.m., s. 404.

¹⁵³ Mustafa Budak, a.g.m., s. 404.

¹⁵⁴ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 59.

ki; Ankara görüşmelerinin yapıldığı sırada Fransız delege Colonrel Melangeau'un riyasetinde bir heyet İskenderun'a gelerek Dr. Abdurrahman Melek ve diğer Türk yetkililerle görüşerek isteklerini sormuşlardı. Melek ve Türk yetkililer ise; *"Her şeyden evvel anavatanımız Türkiye'ye iltihak istiyoruz."*cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Fransız yetkili, *"bu mümkün değil, bizim maksadımız, bu muntıkada idareimiz altına kalan Türkleri memnun edecek bir idare şekli tayin etmektir. Bundan başka mevzuda bir şey görüşemeyiz."* demişti¹⁵⁵.

Görüşmelerde İskenderun ile ilgili Türk istekleri Bouillon' a iletilerek iknaya çalışılmıştı. Fakat Bouillon bu Sancak' ta asker ve silah bırakılmayacağını hatta bunları Türkiye'ye verebileceklerini, Sancak'ta uygun bir idare taahhüt edeceklerini dile getirmişti M. Kemal bu teklife, bölgede özerk bir yönetimin kurulmasını istediye de, bu durum Fransızlar tarafından kabul edilmemişti¹⁵⁶.

Ankara görüşmelerinin sonunda İskenderun ve Havalisi için; yönetimi ne olursa olsun, Türkçe resmi bir nitelik kazanacak ve bölge Türk memurlar tarafından yönetilecekti. Fakat Fransızlar bu bölgede Türk bayrağının dalgalanmasını kabul etmemişlerdi. Bunun yerine bayrağın bir tarafında ay yıldız, diğer tarafında ise Fransız bayrağı olacağı belirtilmişse de uygulamada bu yapılmamıştır¹⁵⁷.Görüşmelerde Türk heyetinin İskenderun için Türk tezini kabul ettirememesi BMM' de heyetin eleştirilmesine ve tartışmalara yol açmıştı¹⁵⁸.

Mecliste 16 Ekim 1921 tarihinde yapılan gizli oturumda Antakya'nın durumu ile ilgili söz alan Milletvekillerinden Tunalı Hilmi Bey'e göre, Antakya Misak-ı Milli' den dolayı değil, zorunluluktan dolayı terk edilmekteydi. Hilmi Bey bu topraklar üzerinde 245 binden fazla halis Türk'ün yaşamakta olduğunu söylemekteydi. Hilmi Bey ayrıca iktisadi açıdan da bu bölgenin Fransa'ya bırakılmasının, Anadolu'yu ekonomik olarak öldüreceğini belirtmişti¹⁵⁹.

8 Ekim 1921'de M. Kemal, Türk-Fransız görüşmeleri hakkında meclise bilgi verirken, İskenderun ve bölgesi için müzakerelerin bu noktasından memnun kalmadığını ve meclisin tepkisini Fransız yetkiliye aktardığını bildirmişti. Hatta M. Kemal bu sebeple Fransız hükümeti ile daha açık ve daha kesin bir şekilde görüşmeler yapılmasını teklif ettiğini

---

¹⁵⁵ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 6.

¹⁵⁶ Mustafa Budak, a.g.m., s. 422; Atatürk, a.g.e., s. 624; R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 211.

¹⁵⁷ Mustafa Budak, a.g.m., s. 423.

¹⁵⁸ TBMM Zabıtı Ceridesi, celse: 1,16 Ekim 1921, II, s.335-358. Türk- Fransız görüşmeleri BMM'de altı farklı günde (4, 12, 13, 16, 18, Ekim günleri) ve sekiz gizli oturumda konu edilmişti. İlk kez görüşme, esir mübadelesi konusu dolayısıyla 4 Ekimdeki gizli oturumda yapılmıştır.

mecliste dile getirmişti¹⁶⁰. Edirne Milletvekili Şeref Bey (Aykut), 13 Ekim 1921 tarihli BMM' nin gizli oturumunda Türkiye ve Suriye sınırı ile ilgili iki noktada uyarıda bulunmuştu.

Buna göre;

1- İskenderun-Beyabir arasında sınır biraz belirsiz olup Türk Genelkurmayı'na belirli bir şekle sokulması istenmişti.

2- İtilafnameye göre sınırın aşağı tarafında meydan-ı ekbez'e doğru bir hat çekileceği ve şimendifer istasyonu ile bu yerin Suriye de kalacağını belirten Şeref Bey durumun düzeltilmesini istemişti¹⁶¹.

Türk- Fransız görüşmelerinin gizli oturumda görüşülmesinden sonra M. Kemal bütün sorumluluğu üzerine alarak, BMM' nin memlekete, orduya, millete ve ülkenin geleceğine hizmet edeceği düşüncesiyle bu anlaşmayı onaylamasını istedi¹⁶². Nitekim Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey 24 Ekim 1921'de BMM 'nin ikinci oturumunda bir konuşma yaparak Fransızlarla olan anlaşmanın imzalandığını bildirmişti. Görüşmeleri yakından takip eden M. Kemal ile görüşmeleri yürüten Yusuf Kemal Bey, gizli oturumda yaptıkları konuşmalarla, bu anlaşmanın Türkiye'nin tamamen lehinde olmadığını ancak Ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış şartların anlaşmayı bizi bu haliyle kabule zorladığını söylemişlerdi¹⁶³.

8- Ankara Anlaşması'nın Sonuçları ve Etkileri

Ankara Anlaşması 1923'te imzalanan Lozan Barış Anlaşmasından önce Türkiye ve Fransa bakımından bir ön barış anlaşması niteliğindedir. Çünkü bu anlaşma ile savaşa son verilmiş, Fransa işgalinde olan bölgede manda idaresi kurularak Türkiye-Suriye sınırı belirlenmiş ve daha sonraki ilişkiler için çeşitli ilkeler konulmuştu¹⁶⁴.

---

¹⁵⁹ TBMM Zabıtı Ceridesi, celse:2,16 Ekim 1921, II, s. 335-358.

¹⁶⁰ TBMM Zabıtı Ceridesi, celse: 2, 8 Ekim 1921, II, s. 362.

¹⁶¹ TBMM Zabıtı Ceridesi, celse: 2, 13 Ekim 1921, II, s. 295-315.

¹⁶² TBMM Zabıtı Ceridesi, celse:2, 18 Ekim 1921, II, s. 365.

¹⁶³ Atatürk, a.g.e., s.624; Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 96; Ayrıca Ankara Anlaşmasının ayrıntıları için bkz. Taha Toros, a.g.e., s. 250 -266.

¹⁶⁴ İsmail Soysal, a.g.e., s. 68.

Anlaşmanın ilk olumlu etkisi Yunanlılar ile devam etmekte olan savaşta görülmüştü. Öyle ki Kuvva-i Milliye birlikleri bölgeden çekilerek Batı cephesinde yunan birliklerine karşı mücadele veren orduya katılmışlardı¹⁶⁵. Haklarında ölüm emri verilen mücahitler de Türkiye tarafına geçmişlerdi.

13 madde ve 9 belgeden oluşan Ankara anlaşmasında özellikle 7. ve 8. maddeler, İskenderun ve civarının hukuki statüsü ile bölge halkının haklarını içeren çeşitli yükümler içeriyordu. Öyle ki anlaşmanın 8. maddesiyle, Türkiye ile Suriye arasındaki sınır belirlenmiş, İskenderun ve Antakya bölgesinin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğu halde Fransa ile anlaşabilmek için Suriye sınırları içinde kalması kabul edilmişti. Ancak 7.madde ile bu bölge de özel bir yönetimin kurulması sağlandığı gibi, orada Türk varlığı ve kültürünün korunması öngörülmüştü¹⁶⁶. Bu maddeye Fransızlar tam riayet etmemelerine rağmen, Türklerin benliklerini koruyup tekrar Türkiye ile bağlantılarını güçlendirmelerinde önemli bir faktör olmuştur¹⁶⁷. Ayrıca 9.madde ile de Suriye topraklarında kalan Süleyman Şah'ın türbesinin bulunduğu Caber kalesi de bir Türk toprağı sayılmıştı¹⁶⁸.

Fransızlar 15 Kasım'da Hassa'yı, 8 Ocak 1922'de Erzin'i, 9 Ocak 1922'de Dörtöl' u da boşaltarak çekildiler. Anlaşmanın imzalanıp Antep ve Maraş'ın Türklere bırakıldığı haberi yayılınca Ermeniler başta olmak üzere diğer Azınlıklar bölgeden göç edip İskenderun ve civarına yerleşmeye başladılar¹⁶⁹.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra İskenderun bölgesinde gelen Tayfur Bey ve beraberindeki heyet mecliste M. Kemal tarafından kabul edilmişlerdi. M. Kemal burada heyete “...İskenderun ve civarını almak için çok uğraştık. Şimdilik bir şey yapamadık, ama Fransızlar' ın orada hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız...” Bu sözler üzerine Tayfur Beyin M. Kemal'e, “Fransızlar İskenderun Sancağı ve havalisi için kabul ettikleri sözlü anlaşmayı uygulamayacaklardır.”

---

¹⁶⁵ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 119; R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 215.

¹⁶⁶ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 36; İsmail Soysal, a.g.e., s. 48 ; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 6.

¹⁶⁷ Ayla Kutlu, “Hatay Devleti'nden Hatay İline”, *Toplumsal Tarih*, İletişim yay., S. 43, (Temmuz 1987). s. 20; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 36.

¹⁶⁸ İsmail Soysal, a.g.e., s. 48.

¹⁶⁹ 1 Aralık 1921 de 4 Ocak 1922 ye kadar Dörtöl'dan İskenderun'a 10.000'i Ermeni olmak üzere 12.066 kişi göç etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tayfur Sökmek, a.g.e., s. 66; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 7; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 119.

demesi üzerine M. Kemal, “*Hay hay siz o zaman bana müracaat ediniz.*”¹⁷⁰ diye karşılık vermişti.

Ankara Anlaşmasından sonra Sancak’ ta işler durulmamıştı. Bölgede Arapça konuşan Suriye yanlısı gençler, El-Ehaül-Arabi (kardeşler birliği), El- Uribe (Arapçılık), Usbetü’l-Arabü’l- Kavmi (Arap milliyetçiliği) isimleri altında dernekler kurarak Türklere karşı harekete geçmişlerdi. Türkler de buna “*Halk Evleri*” adı altında dernek kurarak cevap vermişlerdi¹⁷¹. Daha sonra Türkler bölgede Tayfur Bey’in önderliğinde “*Antakya- İskenderun Yurdu*” adlı bir cemiyet kurdular. Cemiyet daha sonra “*Altınözü*” adlı bir gazete çıkarmıştı¹⁷².

Türkiye ile Fransa arasında imzalanan bu anlaşma hem kendi ülkeleri kamuoyunda hem de uluslararası arenada oldukça geniş etki uyandırmıştır. Fransa bu anlaşmayla birlikte Doğuda barışı sağlayarak bir yandan kendi kamuoyundan gelen baskıları ortadan kaldırmış, diğer yandan İngiliz politikalarına hizmet etmekten kurtulmuştu. Aynı şekilde Fransa bu anlaşma ile kuzey Afrika ve tüm İslam ülkelerinin de sempatisini kazanmakla birlikte Suriye’deki gücünü de kuvvetlendirmişti¹⁷³.

Anlaşma, İngiltere için de büyük bir önem taşımaktaydı. Bu anlaşmadan sonra İngiltere ile Fransa arasında ciddi münakaşalar başlamıştı. Lord Curzon bu anlaşma karşısında Fransızları “*Şerefsizlik*” yapmakla suçlamıştı. Basın ve diplomatlar Fransa’yı eleştirerek güya ayrı bir barış yapmakla, doğu meselesinin çözümünde müttefiklerin etkisini azaltacak bir durum ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdi¹⁷⁴.

Anlaşma imzalandıktan sonra Briand’ ın, Fransız Parlâmentosunda “*Kemalist meclisin bizimle Kilikya meselesini çözmesini kabul ettiğini bildirmekten sevinç duyuyorum.*”sözleri milletvekilleri tarafından şiddetli ve uzun uzun alkışlarla karşılanmıştı¹⁷⁵. Anlaşma, Fransız basınında da oldukça geniş yer tutmuş ve gazeteler, “*Türkler barış; doğuda daha az asker, daha az para*” şeklinde manşetler atmışlardı¹⁷⁶. Bu anlaşmadan sonra Fransız birlikleri Lübnan’a çekilmişlerdi. Temmuz 1922 ortalarından itibaren de Fransız birlikleri

---

¹⁷⁰ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 62.

¹⁷¹ Ergün Akçura, a.g.m., s. 388.

¹⁷² Ergün Akçura, a.g.m., s. 386; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 8; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 63.

¹⁷³ Bilge Yavuz, a.g.m., s. 289-293.

¹⁷⁴ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 219; Lord Kindross, a.g.e., s. 438; Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 104-105.

¹⁷⁵ A.g.e., s. 220.

¹⁷⁶ A.g.e., s. 220; Taha Toros, a.g.e., s. 262.

Faysal'a karşı Suriye' de geniş bir operasyon başlatarak bölgeyi tamamen kontrol altına almışlardı¹⁷⁷.

1922 yılından itibaren Sancak sınırı dâhilinde yer yer çete faaliyetleri devam etmiştir. Bölgede en son görülen olay 1924 yılında Hacılar'ın zaptı ve nisan ayında tekrar geri alınmasıdır¹⁷⁸.

C- LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE SONRASINDA HATAY'DA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1- Lozan Barış Görüşmelerinde Hatay'ın Durumu

Yeni Türkiye devletinin uluslararası arenada tanıyacak olan Lozan Barış Anlaşması görüşmelerine yapılan girişimler neticesinde Kasım 1922'de başlanması kararlaştırılmış, Türkiye'ye de görüşmelere katılacak olan kişileri belirlemesi için belirli bir süre tanınmıştı¹⁷⁹. Nitekim 2 Kasım 1922'de TBMM Lozan görüşmelerine katılmak üzere İsmet Paşa'nın baş murahhaslığında, Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Maliye Bakanı Hasan Bey(Saka)' in murahhaslıklarını onayladılar. İsmet Paşa ertesi günkü meclis oturumunda Konferansta Misak-ı Milliden ve mevcut anlaşmalardan ödün verilmeyeceğine dair meclise güvence vermişti¹⁸⁰.

Lozan'a giden Türk temsilciler kurulu başkanlığına verilen direktifte “*Suriye ile olan ortak sınır daha güneye ve güneydoğuya çekilmeli*” şeklindeydi¹⁸¹. Bu arada müttefik devletler Lozan görüşmelerine başlamadan evvel 1922 de yaptıkları önerilere dayanan ve bizzat Curzon tarafından kaleme alınan koşullara göre: Konferansta Suriye ve Irak sınırları

---

¹⁷⁷ Lavrance Evans, a.g.e., s. 256.

¹⁷⁸ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 126.

¹⁷⁹ R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 330.

¹⁸⁰ R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 295.

¹⁸¹ A.g.e., s. 296; Mehmet Tekin, a.g.e., s.127.

aynen muhafaza edilmeli, ancak mandater devletler isterse yerel değişiklikler yapılmalıydı. Bununla birlikte Suriye, Irak ve Filistin ülkelerinde ise hiçbir değişiklik yapılmamalıydı¹⁸².

Konferansta Fransa'yı temsil edeceğine dair Kemalistlere söz veren Türk dostu F.Bouillon'u, Curzon konferansa katılmasını önlemek amacıyla ortaya uygun bir formül atıp, kabul ettirmişti. Buna göre; her ülkeden biri kabine bakanı olmak şartıyla iki temsilci çağrılacaktı. Konferans 20 Kasım 1922'de bir kararsızlık ve entrika havası içinde açılmıştı. Konferansta borçlar ve Kapitülasyon konuları ağırlıklı olarak tartışılırken Fransa ile de Suriye – Türkiye sınır meselesi tartışılmıştı. Fakat bu durum İngilizlerin Fransa'yı yanlarına çekerek Türkiye'ye karşı ortak bir cephe oluşturmalarını sağlamıştır¹⁸³.

Görüşmeler, konferans başladıktan bir süre sonra çeşitli meselelerden dolayı çıkmaza girmişti. Neticede İngiltere'den çok Fransa ve İtalya'yı ilgilendiren adli rejim, ekonomik kapitülasyonlar ve Türk- Yunan savaş tazminatı konularından dolayı konferanstan bir sonuç çıkmadı ve kesintiye uğradı. İsmet Paşa Lozan'dan ayrılıp Ankara'ya dönerken Bükreş'te bir gazeteciye verdiği demeçte; konferansın sona ermediğini, sadece askıda bırakıldığını, barışın sağlanması için çalışıldığını ve bunun gerçekleşmesinden başka bir dileği olmadığını ifade etmişti¹⁸⁴.

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğrayıp görüşmelere ara verildiği bir sırada, İskenderun ve civarını temsilen girişimlerde bulunmak ve Sancak bölgesini görüşmelere dâhil etmek düşüncesiyle, Antakya'dan Rasim Yurtman, Sami Azim (Özer) ve İskenderun'dan Tayfur Bey Ankara'ya gelip M. Kemal ve İsmet Bey ile görüşmüşlerdi¹⁸⁵. Bu arada M. Kemal 15 Mart 1923 tarihinde Adana'ya bir seyahat düzenlemişti. Burada kendisini karşılamaya gelen Sancak halkına hitaben “*Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde kalamaz, gün gelecek siz de kurtulacaksınız*”¹⁸⁶. sözü daha o dönemde M. Kemal'in Hatay meselesine bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktaydı.

---

¹⁸² A.g.e., s. 296; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, I- II, Alkım yay., 14. Basım, t.y., Ankara, s. 323.

¹⁸³ Lord Kindross, a.g.e., s. 440; R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 320; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 128.

¹⁸⁴ R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 333.

¹⁸⁵ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 61-66.

¹⁸⁶ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıınay, vd., a.g.e., s. 36; R.Salahi Sonyel, a.g.e., s. 334; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 66. (Bu sözün söylendiği zaman orada hazır bulunan Rasim Yurtman'ın aktardığına göre, M. Kemal “düşman” kelimesini kullanmıştır. Bu sözleri kaydedenler bu kelimeye gelince tereddüt edip, “düşman” yerine “ecnebi” yazılmasını M. Kemal’e sorduklarında, M. Kemal “Hayır efendim düşman dedim. Öyle yazınız. Bize ait toprakları işgal edenler bizim düşmanımızdır” cevabını vermiştir.): Mehmet Tekin, a.g.e., s. 124.

Lozan görüşmelerinin askıya alınıp ikinci tur görüşmelerinin başladığı 23 Nisan 1923 tarihine kadar müttefik devlet heyetleri, gerek tek tek gerekse grup olarak Türk hükümeti ile görüşüp, görüşmelere yeniden katılma konusunda ısrar etmişlerdi. Neticede 23 Nisan 1923'te görüşmelerin ikinci turu da başlamıştı¹⁸⁷.

İkinci tur görüşmeler sona erdiğinde, taraflar birkaç konu dışında hemen bütün konularda anlaşmışlardı. Ancak Sancak bölgesi ile ilgili özel bir görüşme olmazken, Suriye sınırı konusunda da yoğun bir tartışma yaşanmamıştı. Neticede Anlaşmanın 3. maddesiyle de Suriye sınırı belirlenirken Ekim 1921 tarihli Ankara anlaşması esas alınmıştı¹⁸⁸. Tayfur (Sökmen) Bey görüşmeler sırasında Dr. Rıza Nur'a bir mektup göndermiş, Sancak'ın durumuyla ilgili bilgi istediğinde, Dr. Rıza Nur cevaben, "*ma'alise' görüşmelerde Sancak ile ilgiliyle ilgilenilememiştir.*"¹⁸⁹ ifadesini kullanmıştı Zaten görüşmelerin bitiminden birkaç ay sonrada 23 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti Suriye ve Lübnan üzerinde Fransız Mandasını onaylamış, 5 Aralık 1924'te ise bir kararname ile Suriye devleti teşkil edilmiş ve Sancak rejimi Halep'ten bağımsız olarak düzenlenmişti¹⁹⁰.

Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştı. 21 Ağustosta TBMM'ye onaylanmak üzere sunulduğunda milletvekilleri Antakya ve İskenderun Havalisinin durumunu hatırlatarak buradan vazgeçilmediğini ve vazgeçmeyeceklerini vurgulamışlardı.

2- Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Hatay'da Meydana Gelen Gelişmeler

5 Ekim 1923'te, Türk hükümeti Fransa'ya Ankara Antlaşmasında öngördüğü özel rejimin uygulanmadığını dile getiren bir nota verdi. Fransa hükümeti 20 Ekimde bu notaya verdiği cevapta, İskenderun Sancak'ının "*Türk azınlıkların yaşadığı bölgeleri içine alacak şekilde oluşturulduğunu; burada sadece azınlıkların söz konusu olduğunu ve hiçbir bölgede Türklerin çoğunlukta olmadıklarını*" bildirdi. Bu tespit doğru değildi. Çünkü 1924 tarihli

¹⁸⁷ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 36; R.Salahi Sonyel, a.g.e. s. 341.

¹⁸⁸ R.Salahi Sonyel, a.g.e.,s. 334; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 124; Atatürk, a.g.e., s. 627; Ayrıca anlaşmanın 3.maddesi için bkz. İsmail Soysal, a.g.e., s. 87.

¹⁸⁹ Tayfur Sökmen anılarında, Rıza Nur'un kendisine yazdığı mektubu arşivinde bulamadığını ifade etmektedir. Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 70-71.

¹⁹⁰ Stefanos Yerasimos, a.g.e., s. 186-187.

sayımda Kırıkhan kazasında yaşayan 20.100 kişiden 12.202'sinin Türk olduğu belirlenmişti¹⁹¹.

1923 yılından itibaren Fransızlar bölgede özel bir rejim oluşturmuşlardı. 1924 yılından itibaren de 12 üyeli bir Sancak Meclisi kurulmuştu. 1925 yılında ise Arapça ve Fransızca' nın yanında Türkçe resmi dil olarak kabul edilmişti¹⁹². Fransızlar bölgede Türkiye'nin baskısı ile özerk bir İskenderun Sancak' ı kurduktan sonra bölgede Ankara Anlaşması uyarınca yapılması gerekenler sık sık Türkiye'nin notalarıyla Fransız hükümetine bildiriliyordu. Hatta Sancak'tan sorumlu Fransız yüksek komiserinin yardımcısı olan Durieux 1925'te Türkiye'nin bu notaları ile ilgili olarak, "...*talep ettikleri özerkliğin hedefi Sancak' ı zamanla Anavatan ile birleşmesi kaçınılmaz olan küçük bir Türk devleti kurmaya ikna etmekten ibarettir.*"¹⁹³ demişti. Aslında Fransızlar 1925'ten itibaren bölgede farklı bir sistem uygulamaya başlamışlardı. Çelenk' in ifadelerine göre; bu farklılık önce hafta tatili günlerinin şehirlere göre farklı farklı uygulanması ile başlamış, daha sonra memur sayısının tamamına yakınının Türk olmayan kimselerden seçilmesi ile daha da artmıştı. Çelenk bölgedeki halkın huzuru ile ilgili olarak ta, Türkiye'den kaçarak Fransızlara sığınmış olan 150'liklerin de bölgede baş belası olduklarını bildirmişti¹⁹⁴.

Lozan antlaşmasına göre; Hatay ahalisine verilen tâbiyet seçme hakkının 1926'da son bulmasına paralel olarak birçok Türk bölgeden Türkiye'ye göç etmeye hazırlanmıştı. Hatta bir kısmı Adana ve Mersin'e yerleşerek burada İskenderun ve Havalisi, müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir şubesini kurarak resmi çevrelerden gördüğü yardımlarla faaliyetlerini sürdürmüştü. Ancak 1924'ten sonra Türkiye, Hatay davasına sahip çıkmak için Halep konsolosluğu vasıtasıyla "*terk-i tâbiyet*" işlerinde fiilen güçlükler çıkararak bölgede Türk nüfusun bölgede kalmasını sağlamıştı¹⁹⁵.

Sancak halkının Lozan Barış Antlaşmasından sonra Anavatan ile olan ilgisi daha da artırmıştı. Zaten Kurtuluş Savaşı yakından takip edilmiş ve bölgeden toplanılan çeşitli yardımlarla cepheye ulaştırılmıştı. Antlaşmadan sonra İskenderun ve Antakya'daki kahvehane ve gazinolarda sürekli olarak İzmir ve Sakarya marşları çalınıyordu. M. Kemal, İsmet Paşa ve

---

¹⁹¹ İstatistikler için bkz. Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 187-188.

¹⁹² Abdurrahman Melek, *a.g.e.*, s. 11; Hamit Pelivanlı, Yusuf Sarımay, vd., *a.g.e.*, s. 37.

¹⁹³ Selim Çelenk, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁹⁴ *A.g.e.*, s. 20.

¹⁹⁵ Abdurrahman Melek, *a.g.e.*, s. 10; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., *a.g.e.*, s. 39; Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 130-131.

Fevzi Paşa'nın resimleri evlere, dükkânlara ve kahvehanelere asılmaya başlanmıştı. Fakat bir süre sonra resimler toplanıp dükkân sahipleri nezaretlere atılmaya başlamıştır. Aslında Fransız idarecilerinin bu türlü faaliyetleri yasaklaması ilk değildi. Sancak' taki okullarda Türk büyüklerinden ve Türk tarihinden de söz etmek yasaktı. Öyle ki Türkiye'den getirilen kitaplar devlet büyüklerinin resimleri çıkarıldıktan sonra öğrencilere dağıtılıyordu¹⁹⁶. Bütün baskılara rağmen Türklerin kültürel faaliyetleri artarak devam etmişti. Bütün siyasi makamlara verilen güvencelerle önce, “*yeni mecmua*” yayın hayatına başlayarak Fransızca ve Türkçe olarak basılmıştı. İlk etapta siyasi bir yanı olmayan mecmua da daha sonra yavaş yavaş siyasi nitelikli yayınlar yapılmaya başlamış, Arap milliyetçiliği yapan Şam'daki yöneticiler ile gazeteleri eleştirmeye başlamıştı. Böylesi bir dönemde Adana'daki milli emniyet ve Halep'teki Türk konsolosluğu ile ilişkiler daha da sıklaşmıştı¹⁹⁷. Karşılıklı notalara rağmen, Adana ve Mersin'de Hatay için sürdürülen çabalarla birlikte 1925 yılının Ocak ayında M. Kemal'in, sınır şehri Dört Yol'a tüm dikkatleri üzerine toplayan bir ziyaret yapmasına rağmen, yöredeki gerginlik zamanla azaldı. Bu sırada Türkiye'nin İngiltere ile olan Musul meselesi ve bu mesele ile ilişkili olan Şeyh Sait İsyanı dolayısıyla Türk Dışişleri bu mesele ile de meşgul olmuştu¹⁹⁸.

1925 yılı, Türk-Fransız ilişkilerinde yoğunluğun yaşandığı önemli bir yıldır. Çünkü 1921 yılından beri oluşturulması düşünülen Türkiye-Suriye sınırının tespiti komisyonu ancak bu yılda oluşturulabilmişti. Aslında bu sınır meselesi Türkiye ile Fransa arasında önemli bir uyuşmazlık konusu teşkil etmişti. Hatta karşılıklı itham ve suçlamalara bile neden olmuştu¹⁹⁹. 1921 Ankara Anlaşmasının 8. maddesi gereğince, anlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra Türkiye- Suriye sınır hattını tespit etmek üzere muhtelif bir komisyon kurulması öngörülmüştü. Fakat sınır komisyonu ancak Eylül 1925'te kurulabilmişti. Şubat 1926'da Fransa'nın Suriye yüksek komiseri De Jouvenal Ankara'ya gelmiş, komisyonda bir sözleşme, 5 protokol ve bir de imza protokolü kaleme alınmıştı. İmzalanan Türkiye ve Suriye arasındaki Dostluk ve Komşuluk Konvansiyonu'nda Sancak konusuna değinilmemişti. İmza protokolünde Sancak'ın özerkliği statüsünü düzenleyen 1921 Ankara anlaşmasının 7.

---

¹⁹⁶ Ayla Kutlu, *a.g.m.*, s. 21.

¹⁹⁷ *A.g.m.*, s. 22; Abdurrahman Melek, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁹⁸ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 323-324; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 83; Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁹⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1003; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 86; Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 130.

maddesine atıfta bulunulmakla yetinilmişti²⁰⁰. İmzalanan anlaşmalar ile Türkiye- Suriye sınırı halledilmişti. Bununla beraber 1925 ve 1926 yılları, Suriye- İskenderun bölgesinde Fransızlar' ın bazı güçlüklerle karşılaştığı yıllardı. Öyle ki Suriye devletinin kurulması ile üç ilçeli Sancak, Suriye'ye bağlanmıştı.1926 yılında Fransız yüksek komiserliğince Şam meclisine 6 Mebusa ek olarak 3 mebus daha seçilmesi ve aynı şekilde İskenderun Sancak' ı hükümet Başkanlığı için seçim yapılması karara bağlanmıştı. Neticede seçimlerin yapıp İskenderun Sancak' ı için Türk tarafının kişi önermelerine rağmen Fransızlar, hükümet başkanı olarak Mösyö Durieux' un seçilmesini sağlamışlardı. Aslında Fransızların yapmaya çalıştıkları bu durum Melek'in belirttiğine göre; Fransızların Şam Hükümeti'nin isteklerini sınırlamak için yaptıkları göstermelik bir oyundan ibaretti²⁰¹. Neticede İskenderun'un bağımsızlığı için seçim yapıldıysa da Fransız Fevkalade Yüksek komiseri bu hükümeti yalnızca Şimali Suriye Hükümeti olarak adlandırmıştı. Seçilip, bağımsızlık için yemin eden mebuslar da Şam meclisinde Şam'a katılma kararı almışlardı²⁰². Sancak'ta meydana gelen bu gelişmeler, bölgedeki Türklerin anavatan ile olan ilişkilerini daha da güçlendirmişti. Öyle ki Adana'daki Milli Emniyet Teşkilatı ve Halep'teki Türk konsolosluğu ile devam ettirilen ilişkiler artırılmış, bölgedeki Türklerin teşkilatlanması ile Kırkhan ve Reyhanlı'nın birçok köylerini de içine alacak şekilde organize olmuştu²⁰³.

3- 1928-1936 Arası Dönemde Hatay'da Meydana Gelen Gelişmeler

1928 yılında Suriye'de yapılan kurucu meclis seçimi Antakya'da gerginlik içinde geçmişti. Bölgede seçime müdahale etmeyen Türk gruplarından seçilen milletvekilleri, Şam meclisinde Türkçe konuşma yapmışlardı. Melek' in ifadelerine göre bu şu anlama geliyordu; *"...Sancak'ta gittikçe genişleyen istiklâl cereyanı, Fransız makamlar tarafından Suriyelilere bir tehlike olarak gösteriliyor ve bir takım tavizlerle tehlikenin önüne geçebilmek için Şam meclisinde Türkçe konuşulmasına müsaade edilmesi tavsiye olunmuştur. Böylece Fransızlar*

²⁰⁰ Bekir Tünay, "Atatürk ve Hatay", AAMD, II, (5/ Mart1986), s. 457; Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 1003; Mehmet Gönübol, Cem Sar, a.g.e., s. 86; Ayrıca anlaşmanın maddeleri için bkz. İsmail Soysal, a.g.e., s. 285-290.

²⁰¹ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 14.

²⁰² Ayla Kutlu, a.g.m., s. 22; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 134.

²⁰³ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 17.

Suriye meclisinde milli bir birliğin bulunmadığını da dış aleme ilan etmiş oluyordu”²⁰⁴. Aslında Fransızlar, kurucu meclisin hazırladığı Anayasanın 1.ve 2. maddelerini kabul etmediler. Yüksek komiserlik Mayıs 1930’da meclisi dağıttıysa da gerekli değişikliklerin yapılması üzerine Milletler cemiyeti tarafından 14 Mayıs 1930 tarihinde Anayasada onaylanarak yürürlüğe girmişti. 3112 sayılı kararnâme ile de Sancak’ın yeni statüsü belirlenmiş oluyordu. Buna göre Sancak, doğrudan doğruya Şam’ a bağlı, İçişlerinde bağımsız olacaktır. Ayrıca adliye-mülkiye işleri ve bu idaredeki görevlilerin tayinleri Şam’ın yetkisinde olan bir idari birim tarafından yapılacaktır²⁰⁵.

1928 yılında itibaren Antakya ve İskenderun bölgesinde yapılan kültürel faaliyetler de, Sancak’taki Türk halkının anavatan ile olan bağlarını ne kadar kuvvetlendirmeye çalıştıklarının bir ifadesiydi. Bu yıldan itibaren anavatanda kabul edilen Yeni Harf Devrimi diğer devrimlerle beraber bu bölgedeki Türkler arasında da olumlu karşılanmıştır. Halk, yeni harfi öğrenmek için birkaç aydının açtığı kurslara giderek kısa sürede yeni Türk harfleriyle okuyup yazmaya başlamıştı. Aynı şekilde yine Çelenk’ in ifadelerine göre; anayurtta yapılan dil devrimine katkıda bulunmak amacıyla, Sancak’ ta araştırılarak derlenen öztürkçe kelime ve deyimler Türk Dil Kurumuna iletiliyordu²⁰⁶. 1931 yılında Fransızların Komünist propaganda yaptığı için kapattığı Yeni Mecmua dergisi ile birlikte, bölgede faaliyet gösteren diğer yayınlarla beraber özellikle İskenderun, Reyhaniye, Kırıkhan ve Antakya’da etkili bir teşkilatlanma yoluna gidilmişti. Bu durum zamanla her ne kadar Fransızları rahatsız edip birkaç yayın organı kapatılsa da, yapılan girişimlerle tekrar yayınlanmalarına izin verilmişti.

Daha önceden Adana’da kurulan ve Tayfur Bey’in tedavi için Viyana’ya gitmesi ile kapanan Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1929 yılında İstanbul’da yeniden kurulmuştu. Bu sırada aralarında bazı önemli Türk ileri gelenlerinin de bulunduğu bir kısım Türk aydınlar, yaptıkları propagandalar ile sık sık Fransız idarecileri tarafından tehdit edilmekte, çalışmaları sürekli gözetilmekteydi²⁰⁷. Neticede Fransızlar, bölgede Türk propagandasının artmaya başladığını anlayınca, 1931 yılından itibaren Sancak’ın yerlisi olan memurların görevlerine son verilerek yerlerine Arap memurların atanmasını sağlamışlardı. Aynı zamanda Antakya Lisesi’nde yazışma ve işlemler Arapça yürütülmeye, mahkemelerde Türkçe ifade verenlerin ifadeleri tutanaklara Arapça olarak

---

²⁰⁴ A.g.e., s. 17.

²⁰⁵ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 138; Selim Çelenk, a.g.e., s. 49; Ömer Osman Umar, Türkiye- Suriye İlişkileri, Fırat Üniversitesi, ODAM.,yay., Elazığ, 2003, s. 80.

²⁰⁶ Selim Çelenk, a.g.e., s. 60.

geçilmeye başlanmıştı. Arapça okutulan okullarda haftada iki saat mecburi olan Türkçe dersi bu yıldan sonra kaldırılmıştı²⁰⁸.

Fransızlar bir yandan bölgede Türklere yapılan baskıyı artırırken, diğer taraftan yine aynı yılda Müstakil İskenderun idare meclisine aza seçiminin yapılacağını duyurmuş ve bunun sonucu nüfusa göre, Antakya'dan iki Türk, ikisi Sünni Arap, bir Ortodoks, iki alevi; Kırıkhan'dan bir Türk, bir Ermeni ;İskenderun'dan bir Türk, bir Alevi ve bir Ortodoks olmak üzere 12 aza seçilmişti²⁰⁹.

Sancak'taki Türk halkı anavatandaki milli bayramları da kendi bayramları kabul edip, kutlamaktaydılar.1933 yılındaki 30 Ağustos Zafer Bayramı ile 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Türk halkının etkin katılımı ile coşkulu bir şekilde kutlanmıştı²¹⁰.

1934 yılında Tayfur Bey (Sökmen) TBMM 'ye bağımsız milletvekili olarak seçilmişti. Buna bizzat Atatürk karar vermiş ve Sökmen'i milletvekili seçtirmişti. Atatürk Sökmen' in Antalya milletvekili olarak seçilmesi ile ilgili olarak yakınlarına, “*günü gelince (L) harfi yerine (K) harfini koyacağız*” demişti. 1934 yılında Gaziantep valisi Akif İyidoğan' ın heyeti ile beraber, Fransa ile 6 ayda bir yapılan hudut komisyonu toplantısı için Antakya'ya yaptığı ziyaretin Türk halkı arasında coşku ile karşılanması, hem bölgedeki Türk basının da ve hem de Arap basınında geniş yer tutmuştu. Hatta halk arasında Valinin bu ziyaretinin ardından 13 Mayıs'ta Türk askerlerinin de Hatay'a geleceği ve Sancak'ın Türkiye'ye katılacağı söylentileri yayılmaya başlamıştı. Arap basını bu olaylar bahanesiyle bir süre Türklük ve Türkiye aleyhtarı yayınlar yapmışlardı. Fransızlar Arapların başlattıkları bu propagandadan etkilenip Belediye Reisi ile Kaymakamı görevden almışlardı²¹¹.

1935 yılı itibariyle Fransız Askeri Ateşesi'nin Ankara'ya gönderdiği raporlarda, Sancak'ın Anavatana bağlanması için Türkler tarafından açılan basın kampanyasından söz etmişti. Ancak 1935 Martında yüksek Komiser Martel tarafından Ankara'ya yapılan ziyaret sırasında imzalanan nihai belgede, “*Sancak'ın özerkliğinin korunması ve anlaşmalara uyulması*” ibarelerine yer verilmesiyle yetinilmişti²¹². Bu arada 25 Eylül 1936 da Hatay'dan

---

²⁰⁷ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 87.

²⁰⁸ Ömer Osman Umar, a.g.e., s. 82; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 142.

²⁰⁹ Ergün Akçura, a.g.m., s. 340.

²¹⁰ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 145; Hamit Pelivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 39.

²¹¹ Mehmet Tekin, *Hatay'ın İşgal Yılları ve Gaziantep Valisinin Antakya Ziyareti*, AGC. yay., İskenderun. 1986, s. 4; Stefanos Yerasimos, a.g.e., s. 191.

²¹² A.g.e., s. 192.

Ankara'ya gelen Türk heyeti İsmet paşa tarafından kabul edilmişti. İsmet Paşa heyete ne istiyorsunuz? deyince heyetten bir yetkili paşaya “*ilhak, anavatana iltihak.*” diye karşılık verince İsmet Paşa bunun şimdilik mümkün olmadığını iltihakın, Fransa ile savaşa girmek olduğunu belirtmişti. İsmet paşa ayrıca heyete Antakya'da yakında CHP'nin bir şubesinin açılacağını bundan sonra direktiflerin buradan alınacağını bildirmişti²¹³.

---

²¹³ Selim Çelenk, *a.g.e.*, s. 68.

II- HATAY MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

A- 1930-1936 YILLARINDA TÜRKİYE’NİN AVRUPA POLİTİKASI

Türkiye, 1930’lu yılların başında başta Lozan’dan kalma problemler olarak iç ve dış sorunları büyük ölçüde hallettikten sonra 1932’ de Milletler Cemiyeti’ne girerek aktif bir şekilde uluslararası işbirliğine katılmaya başlamıştı. Aynı zamanda 1930’lu yıllarda İtalya ve Alman tehlikesinin meydana getirdiği durum karşısında Türkiye batılı devletlerle iş ilişkilerini iyice güçlendirmeye başlamıştı. Hitler’ in iktidara gelmesi ile Fransa, Türkiye’yi kendisine daha yakın tutmak istemişti. Balkan Paketi’nı desteklemiş olan Fransa bu alanda desteğini Türkiye’ye vermekle beraber, 1935 yılında İtalya’nın Habeşistan’a saldırması üzerine Türkiye, İngiltere ve Fransa, birlikte Milletler Cemiyetinin yaptırımlarına katılmıştı. Nitekim Akdeniz’de denizaltılarının yarattığı tehlike karşısında Nyon Konferansına İngiltere ve Fransa ile birlikte katılmıştı²¹⁴. Özellikle İngiltere ve Fransa ile ilişkilerinin gelişmesine önem veren Türkiye, yine bu ülkelerin desteğini alarak uluslar arası hukuk kuralları çerçevesinde boğazlarda kesin hakimiyetini sağlayan Montreux Boğazlar sözleşmesini ilgili devletlere kabul ettirmişti²¹⁵.

ABD istihbarat raporlarında 1936 yılı itibariyle Türkiye’nin dış politika hedefleri şöyle açıklanmaktadır. Ancak bu hedefler arasında Hatay sorununu henüz yer almamıştır. Bu rapora göre Türkiye’nin dış politika hedefleri şöyleydi:

- a- Gerçek barış isteği
- b- Rusya ile dostluk
- c- İtalya’ya karşı güvensizlik ve inanmazlık
- d- Balkan Antantını korumak ve güçlendirmek

---

²¹⁴ Yusuf Sarınoy, “ Atatürk’ün Hatay Politikası (1936-1938)”, *AAMD.*, XII/34, (Mart 1996), s. 10; Hasan Köni. “Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış” *Atatürk Yolu*, AÜTİTED. yay., S. 4, (Kasım 1989), s. 535-536.

²¹⁵ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, vd, *Türk Dış Politikasında Hatay*, ASAM yay., Ankara, 2001, s. 46.

e- Orta-doğu ülkelerinde liderlik

f- Milletler cemiyeti üyeliği

g- İngiltere ile dostluk

h-Almanya ile ticari ve kültürel ilişkiler geliştirilecek fakat siyasi ilişkiler kurulmayacaktı²¹⁶.

ABD raporlarında her ne kadar Hatay sorunu yer almasa da Avrupa' da siyasi durumun elverişli duruma geldiğini gören Atatürk, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir dönemde, Hatay sorununu iç ve dış kamuoyunda planlı bir şekilde gündeme getirmeye başlamıştı. Aslında Atatürk Sancak sorununu gündeme getirmek için Montreux Boğazlar Konferansının sonuçlanmasını beklemiş ve meydana çıkan duruma göre hareket etmeyi uygun görmüştü. Öyle ki 20 Temmuz 1936'da Montreux sözleşmesinin imza günü Türkiye'ye dönen Afet İnan'a *"şimdi sırada Antakya, İskenderun yani Sancak meselemiz var."* demişti²¹⁷.

B- FRANSA'NIN SURIYE'YE BAĞIMSIZLIK VERMESİ VE HATAY'IN DURUMU

Fransa'da halk cephesi olarak girdikleri seçimleri kazanan sol partiler Leon Blum liderliğinde bir hükümet kurmuşlardı. Yeni kurulan bu hükümet Avrupa'da buhranların arttığı bir dönemde Lübnan ve Suriye ile ilişkilerini düzeltme ihtiyacı hissetmişti. Nitekim yeni hükümet bu devletlerle İngiltere'nin Irak ile yaptığı gibi bir ittifak sistemi oluşturmak gerektiğine inanıyordu. Bu maksatla Dışişleri Bakanı Delbos ve onun siyasi müsteşarı Vionet, Suriye ve Lübnan'ın Fransa'nın müttefiki olarak bağımsız devletler durumuna getirilmesi işine koyulmuş ve bu maksatla Suriyelilerle olan görüşmelerini hızlandırmıştı. Neticede Fransa, 9 Eylül tarihinde Suriye ile bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşma ile Suriye'ye üç yıllık bir geçiş döneminden sonra bağımsızlık verilmesini öngörüyordu. Planlanan duruma

---

²¹⁶ Hasan Köni, a.g.e., s. 536.

²¹⁷ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, TTK. yay., Ankara, 1977, s. 135.

göre Eylül 1936'da Suriye'ye, Kasım 1936 da Lübnan'a bağımsızlık verilmesi hesaplanmıştı²¹⁸.

Aslında anlaşmanın imzalanması daha haziran ayında gündeme gelmiş ve bu konuda Türk basınında da çeşitli yorumlar yapılmıştı. Bu maksatla Cumhuriyet Gazetesi 18 Haziran tarihli sayısında “*Blum kabinesinin kararı: Suriye ve Lübnan'a istiklâl veriliyor. Her iki memleketle doğu devletleri ismi altında Fransa'nın müttefiki olacak ve Milletler Cemiyeti' ne kabul olunacak.*”²¹⁹ Manşetiyle Türk kamuoyunu haberdar etmişti. Türk hükümeti doğal olarak komşu memleketle tanınan bu haklar ile ilgili statüyü ve İskenderun Sancağının hususi durumunu dolayısıyla gelişmeleri dikkatle yakından takip etmekteydi²²⁰. Nitekim Cenevre' de Milletler Cemiyeti' nin toplantısına katılmak üzere Cenevre'ye giden Türk Dışişleri Bakanı Dr. T.R. Aras, Suriye'nin istiklâlini kazanması ile ilgili olarak “*Suriye'nin istiklâlini kazanmasından memnun oluruz. Ancak Fransa'nın yaptığı ittifak muahedesinde ve hemen hepsi Türk olan 280 bin nüfuslu İskenderun ve Antakya muntakası içinde mahalli müstakil bir idare düşünmüş olduklarını ümit etmek isterim.*”²²¹ diye beyanat vererek bu konudaki temennilerini dile getirmişti.

Fransa ile Suriye arasında 25 yıllık süre için yapılan anlaşmaya göre;

Suriye, üç yıl sonra bağımsızlığına kavuşacaktı. Fakat anlaşma İskenderun bölgesinden bahsetmiyordu. Söz konusu anlaşmanın 3. Maddesine göre ; “*...manda rejiminin sona erdiği gün, Fransız hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün anlaşma, sözleşme ve diğer uluslar arası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaktır.*” denilmekteydi. Dolayısıyla bu madde ile ilgili olarak ta Fransa'nın İskenderun üzerindeki hak ve vecibelerini manda yönetiminin sonunda Suriye hükümetine devredeceği yorumu yapılmıştı²²². Anlaşmanın imzalanmasından sonra Suriye devlet başkanı Haşim Atasi memleketine dönüşte Türkiye'ye uğramış ve İstanbul'da basına şu beyanatı vermişti:

“*...Antakya ve İskenderun bu güne kadar Fransız mandası altında bir muhtariyet idaresine sahipti. Suriye hükümetinin teşekkülü ile bunlar Fransız mandasındaki aynı hukuk*

---

²¹⁸ İsmail Soysal, “Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri”, *Belleten*, XLIX/1993, (Nisan1985), s. 82; Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, I, AÜSBF yay., Ankara, 1987, s. 134.

²¹⁹ *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1936.

²²⁰ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, II, YKB yay., İstanbul, 1973, s. 556.

²²¹ *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1936.

²²² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 134; Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s. 556.

ve salâhiyetlerine müstakil olan Suriye'ye geçecektir..."²²³. Heyetini karşılayan Türk İç İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ise basına verdiği demeçte, Türkiye'nin Suriye'ye karşı daima iyi duygular beslediğini, bu itibarla istikbale doğru elde ettikleri başarıdan dolayı büyük bir memnuniyet duyduklarını ifade edip, "...Ancak Hatay işini Suriye ile değil, Fransızlarla aramızda bir mesele olduğunu ve tabi yine onlarla konuşulup halledileceğini..."²²⁴ izah etmişti.

Bu sırada Irak Dışişleri Bakanı Nuri Sait Paşa Milletler Cemiyeti' nin toplantısına katılmak için Cenevre'ye giderken İstanbul'a uğramış ve burada bir hafta kalmıştı. Dışişleri Bakanı 4 Eylülde Türk hükümet başkanı ve yetkililerle yaptığı görüşmelerde Sancak sorununa da değinerek meseleye Türkiye'nin müdahalesini önlemek maksadıyla Sancak'ı Suriye'nin bağımsızlığından sonra Türkiye ve Suriye arasında görüşmelere dayalı olarak iki tarafı da memnun edecek şekilde bölüşülmesini teklif etmişti. Fakat bu teklif Türk hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Hasan Rıza Soyak'ın ifadelerine göre; bu teklif daha sonra kendisi tarafından Atatürk'e bildirilmiştir. Irak Dışişleri Bakanının bu teklifine tepki gösteren Atatürk, bölgedeki statünün 1921 anlaşması ile sağlandığını bölüşmenin söz konusu olamayacağını ifade edip "...orada garantimiz altında bir Türk devleti kurulmalıdır. Bunu temin edeceğiz..."²²⁵ diyerek teklife tepki göstermişti.

Bu gelişmeler karşısında Türk basını da harekete geçmiş ve anlaşmanın imzalanması ile ortaya çıkan durumun değerlendirilmesinde özellikle İskenderun ve havalisinin statüsünün ne olacağı konusunda fikir beyan etmeye başlamıştı. Bu maksatla Yunus Nadi "*Suriye'nin İstiklâli ve İskenderun- Antakya havalisi muhtariyeti*" adlı makalesinde, Suriye'nin Fransa ile yapmış olduğu anlaşma neticesinde bağımsızlığını kazanmasından memnun olduklarını, komşu Suriye halkının bağımsız olarak Türkiye ile olan ilişkilerinin daha iyi olması için çaba sarf edebileceklerini ancak, "*İskenderun- Antakya havalisinin Fransa ile Türkiye arasında yapılan görüşmelerle çözüme kavuşturulması gerektiğini bu hakkın 1921 Ankara anlaşması ile o bölgede Türk halkına tanınan özerklik ile bölgenin Suriye içersinde kalmasının uygun görüldüğünü...*" belirtmişti. Nadi makalesinin devamında bu bölgenin Misak-ı milli sınırları içinde olduğunu, o dönemki şartlardan dolayı sınırlarımız içine alınamadığını da ifade etmiştir. Nadi makalesinin son bölümünde ise "... Hudutlarımızın kenarındaki Türklerin

---

²²³ Ulus, 23 Eylül 1936.

²²⁴ Cumhuriyet, 25 Eylül 1936.

²²⁵ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 557-558.

vaziyeti böğrümüzde bir yara gibi kalamaz ve onu öyle bırakmamakta bizim kadar Fransızların da Suriyelilerin de menfaatleri vardır”²²⁶. demişti.

Milletler Cemiyeti Konseyi’nin 26 Eylül 1936 tarihli toplantısında bir konuşma yapan Türk Dışışleri Bakanı T.R. Aras, Türk hükümetinin İskenderun ve Antakya bölgesi üzerindeki hassasiyetini belirterek konuşmasının devamında, Türk hükümetinin Sancak bölgesini Fransa ile yapılan anlaşma çerçevesinde yalnız Fransız idaresine bıraktığını hatırlatarak meydana gelen gelişmelerden Türk hükümetinin haberdar edilmesi gerektiğini bildirmiştir. T.R. Aras ayrıca, Fransa’nın bu bölgede yaşayan halkada kendi kaderini tayin etme hakkının verilmesini istemişti. Fransa ile İskenderun sancağı konusunda her zaman ikili görüşmelere Türk hükümeti olarak hazır olduklarının ifade eden Aras, hükümet olarak gelişmeleri uluslar arası arenada yakından takip edeceklerini de sözlerine eklemiştir.

6 Ekim 1936 tarihinde milletler cemiyeti heyetinin altıncı komisyonunda söz alan Fransız ve Türk temsilcileri karşılıklı olarak konu ile ilgili hükümetlerinin görüşlerini aktarmışlardı. Nitekim Fransız temsilcisi Dışışleri Bakanı Müsteşarı Vieonet, Türk Dışışleri Bakanı Aras’a cevaben yaptığı konuşmada Fransa’nın mandater devlet olarak Türkiye’ye karşı Sancak’ta yüklenmiş olduğu taahhütlerin mandater devletin varisi olan Suriye hükümetine karşı da ileri sürülebileceğini bildirmişti. Fransız hükümetinin 1921 anlaşması dâhilinde Türk hükümeti ile görüşmelere hazır olduğunu ve bu görüşmelere hükümet temsilcilerinin de katılmasını sağlamak için davet etme niyetinde olduklarının bildirmişti²²⁷. Dışışleri Bakanının bu beyanatı Ulus gazetesinde, “*Antakya ve İskenderun muhtariyete kavuşuyor, Fransa bu hususta bizimle müzakereye hazır olduğunu bildirdi*”²²⁸ manşetiyle yankı bulmuştu. Bu sırada Suriye heyeti başkanının Paris’te Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte: “*ne olursa olsun Türkiye’yi kazanacağız.*” diyerek Türkiye’ye verdikleri önemi ifade etmişti. Fakat gazetecinin kendisine, Antakya ve İskenderun’un idaresi durumuyla ilgili sorusuna ise heyet başkanı; “*Antakya- İskenderun Türkleri yeni Suriye idaresinden memnun kalacaklardır. Biz Antakya, İskenderun Türklerini Suriye’nin diğer ekalliyetlerinden farklı görüyoruz.*” diye beyanat vermesi Türk basınındaki konu ile ilgili endişeleri daha da artırmıştı. Heyet reisinin bu beyanatı üzerine Cumhuriyet gazetesi “*kabul edemeyiz*” başlığıyla

---

²²⁶ Yunus Nadi, “Suriye’nin İstiklali ve İskenderun- Antakya Havalisi Muhtariyeti”, *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1936.

²²⁷ *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1930.

²²⁸ *Ulus*, 7 Ekim 1936.

verdiği haberde “... Suriye için kabul etmediğimiz mandanın Suriye tarafından İskenderun ve havalisine tatbik olunmasına muvafakat edemeyiz.”²²⁹ diyerek tepki göstermişti.

Türk basınının anlaşmanın imzalanmasından itibaren gösterdiği tepki Amerikan kamuoyun da da değerlendirilmişti. Türkiye’nin basın olarak bölgede 1936’dan sonra özel olarak ilgilenmesi ve Cumhuriyet gazetesi yazarı Yunus Nadi’nin bu konuya eğilmesini A.B.D’ nin önde gelen gazeteleri “Türkiye Cumhuriyeti gazetesiyle Yunus Nadi imzasıyla İskenderun ve Antakya için bir kampanya başlatmıştır.”²³⁰ diye yorumlamışlardı.

Türk basınında özellikle Fransa ile yürütülen görüşmelerin akabinde İskenderun ve Antakya bölgesinin tarihi, coğrafyası, nüfus yapısı ve Anadolu ile olan tarihi bağlantılarını içeren çeşitli konularda yazılar yazılıp yorumlar yapılarak Türk kamuoyunun bilgilendirilmesi amaçlanmıştı. Bu maksatla yazılan yazılarda özellikle şu başlıklar kullanılmıştı:

“Antakya bizimdir. Büyük Türk milletine ve Antakyalılara sükûn tavsiye ederiz”²³¹.

“Tarihin şahadeti”²³².

“İskenderun ve Antakya da yaşayan halk sükût içinde bekleyiniz”²³³.

Sancaktaki gelişmeler ışığında Türk basını Fransa’nın Alsas- Loren sevdası ile Türkiye’nin Hatay ile olan ilişkilerini içeren yayınlarda yapılmaya başlanmıştı. Bu maksatla Yunus Nadi “... Kırk üç, kırk dört yılın bütün uzunluğunda Alsas- Loren’in hicranını yaşamış olan Fransa, Türkiye’nin güney hudutlarında daima kanayacak bir yarayı tercih etmiş olamaz. Biz fevkalade bir şey istemiyoruz. İstedığımız şey, Fransa’nın bize karşı vermiş olduğu taahhütlerin yeni vaziyette nasıl ifâ olunabileceğini düşünmesi ve bu meyanda haklı davamızda hakkımızı iade edecek makul kararlar almasını istiyoruz”²³⁴ diye yorum yapmıştı.

---

²²⁹ Cumhuriyet, 27 Ekim 1936.

²³⁰ Hasan Köni, a.g.m., s. 528.

²³¹ Cumhuriyet, 1 Ekim, 1936.

²³² Ulus, 2 Ekim, 1936.

²³³ Akşam, 2 Ekim, 1936.

²³⁴ Yunus Nadi, “Fransa Bizi Anlamalıdır”, Cumhuriyet, 8 Ekim 1936.

C- TÜRKİYE’NİN HATAY MESELESİNİ ELE ALIŞI

Türkiye, Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık vererek İskenderun sancağı üzerindeki yükümlülüklerini Suriye’ye devretmek istemesi üzerine harekete geçerek sorun üzerinde ağırlığını koymuştu. Öyle ki Türkiye’nin politikası sorunu toprak isteyerek değil, batının kendini tanıdığı yoldan, Suriye’yi tanıdığı gibi sancak bölgesi içinde bağımsızlık isteyerek işe başlamıştı. Aynı zamanda Türkiye bu davayı kendi kamuoyu duyurarak meseleyi organize bir şekilde milli bir dava haline getirmişti²³⁵.

Türk hükümeti, Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığı ile Fransa Dışişleri Bakanı Delbos’a 9 Ekim 1936’da verdiği notada, Sancak sorununun çözüm önerisini resmen ortaya atmıştı. Dostça bir anlatımla, Fransa’nın Suriye ve Lübnan’ ı tanımaya karar verdiği, bağımsızlığın halkının çoğunluğunun Türk olan Sancak’a da tanınması istenilmiştir. Bunun 1921 ve 1926 anlaşmalarının doğal bir sonucu olduğu belirtiliyordu. Notada “...Suriye ve Lübnan’a bahşedilen istiklâl, haklı bir benzeyiş sebebiyle İskenderun ve Antakya’ya teşmil edilmelidir.” denilerek Türkiye, Fransa’nın Suriye ve Lübnan’la yaptığı gibi Sancak ile de bir anlaşma yapmasını istemiştir. Böylelikle Türkiye, Fransa, Suriye arasında ciddi bir dostluğun kurulmasını sağlayacağı belirtilerek notaya son verilmişti²³⁶.

Fransa’ya verilen nota, Türk basınında geniş yer bulmuş ve gazeteler kullandıkları manşetlerle bunu kamuoyuna duyurmuşlardı. Öyle ki Cumhuriyet “ *Sancak Türklerinin mukadderatı için Türkiye, Fransa hükümetine bir nota verdi.*”²³⁷ Tan “*Fransa’ya nota verdik*”²³⁸ şeklindeki manşet haberlerle okuyucularına duyurmuştu. 14 Ekim tarihli Tan Gazetesi, notanın içeriği hakkında bilgi vererek şöyle diyordu: “*Notamızda Fransa’dan şunu istedik: Suriye ve Lübnan gibi... İskenderun ve Antakya’da istiklaline kavuşmalı*”²³⁹. Aynı günün tarihini taşıyan Akşam Gazetesi ise “*notamız çok iyi karşılandı Antakya ve İskenderun hakkında verilen notanın esasları neyi kapsamaktadır? Suriye’ye istiklal verildikten sonra İskenderun ve Antakya havalisi halkının da otomatik suretle istiklale kavuşturulması lazımdır.*”²⁴⁰ şeklinde bir ifade kullanılmıştır.

²³⁵ Yusuf Sarıay, a.g.m., s. 11.

²³⁶ İsmail Soysal, a.g.m., s. 84; Mehmet Gönübol, Cem Sar, a.g.e., s. 128.

²³⁷ Cumhuriyet, 10 Ekim 1936.

²³⁸ Tan, 10 Ekim 1936.

²³⁹ Tan, 14 Ekim 1936.

²⁴⁰ Akşam, 14 Ekim 1936.

16 Ekim tarihli Cumhuriyet Gazetesi ise Türkiye'nin verdiği notanın Sancaktaki tesiri hakkında : *“Türkiye Cumhuriyeti' nin Fransa 'ya verdiği nota haberi üzerine Sancak ' ta sükun tesis edilmiştir. Halk neticeyi sükûnetle beklemektedir. Hiçbir yerde hiçbir hadise olmamıştır.”*²⁴¹ diyerek haberi duyurmuştu.

Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yaptığı konuşmada Sancak sorununa Türkiye'nin verdiği önemi gözler önüne sermiştir.

Atatürk konuşmasında:

*“... bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun- Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunu üzerine ciddiyetle ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabi görürler.”*²⁴² Atatürk'ün bu konuşması Sancak meselesini uluslar arası arenaya duyuran önemli bir mesaj olmuş ve etkileri oldukça tesirli olmuştu. Konuşmanın mecliste yapıldığı sırada Ioncada oturan Yunan sefiri, Fransız sefirine dönerek:

- Bu nutka ne dersiniz?

Bunun üzerine Fransız sefiri; *“monşer bu bir nutuk değil, tam bir ültimatodur”* diyerek konuşmaya olan tepkisini orada dile getirmişti²⁴³.

Ayrıca bu konuşmanın Sancak bölgesinde de geniş tesirleri olmuştur. Nitekim nutkun bu parçası fotoğraflı kartpostal şeklinde düzenlenerek, beş bin adet basılmış ve bölge halkına dağıtılmıştır. Halkın çoğunda bu kartpostalları büyüterek altın yaldızlı çerçevelerle evlerine asmışlardı. Aynı şekilde milli emniyet hizmetlerinin raporlarında belirttiğine göre Konuşma Suriye'de de yankı bulmuştu. Öyle ki konuşmanın Suriye gazetelerinde yalnızca tercümesi yayınlanmış ve gazeteler hiçbir yorumda bulunmamışlardı. Dolayısıyla Sancak hakkında gazetelerin şimdilik siyasi bir yazı yazmamaları için direktif aldıkları anlaşılmaktaydı²⁴⁴. Bununla birlikte Sancak bölgesinde bulunan Fransız delegesi Durieux ise konuşmaya olan tepkisini verdiği beyanatta dile getirmişti. Duriuex beyanatında ; *“Türklerle*

²⁴¹ Cumhuriyet, 16 Ekim 1936.

²⁴² Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 563.

²⁴³ Hamdi Selçuk, *Hatay'ın O Günleri*, Sucuoğlu matbaası, 2. Basım, İstanbul, 1971, s. 25.

²⁴⁴ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 49.

aramızda mesele gayet basit ve zahiridir. 1921 itilafnamesi bir kere daha gözden geçirilmekten ibarettir. Bu Türkler yaptıklarının acısını yakında çekeceklerdir.”²⁴⁵ demiştir.

Atatürk’ün konuşması Türk basınında da geniş yer bulmuştu. Cumhuriyet Gazetesi açılış konuşmasını, “Atatürk’ün millete hitabeti”²⁴⁶ manşetiyle duyurmuştu. Akşam Gazetesi ise, “ Meclis dün Atatürk’ün çok mühim bir nutku ile açıldı: İskenderun ve Antakya hakkındaki kati cümleler emsalsiz bir heyecan yarattı.”²⁴⁷ ifadesini kullanmıştı. Atatürk’ün meclisteki konuşmasını Yeni Asır gazetesinde değerlendiren Şevket Bilgin ise; “Atatürk’ün nutkundan aldığımız müjdeler” başlıklı makalesinde şöyle demiştir: “... Atatürk’ün sözleri emin ki dünyaca duyulacak, bilhassa dostluğumuza büyük kıymet veren Fransa’da kuvvetli akisler yapacak, hakkımızın meşruiyeti karşısında hassasiyetimiz pek tabi görülecektir. Aynı zamanda Sancak Türkleri de bu sözlerden derin bir inşirah duyacaklardır.”²⁴⁸

Mecliste yapılan konuşmanın ertesi günü Atatürk, Tayfur Sökmen ile görüşmüş ve olaya bu günden itibaren el konulduğunu belirterek, Antakya ve İskenderun havalisine “Hatay” adının verdiğini de ifade etmiştir. Atatürk aynı zamanda, Sökmen ve arkadaşlarına da teşkilatlanmaları konusunda talimat vermişti. Dolayısıyla bu talimat çerçevesinde İstanbul’da bulunan “İskenderun – Antakya ve Havalisi Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti” adı ile Antakya’daki şubesinin adı “Hatay Egemenlik Cemiyeti” olarak değiştirilmiş, Mersin, Dört Yol, Hassa ve Kilis şubeleri açılmıştır²⁴⁹.

Fransa Hükümeti Ekim ayı içersinde verilen Türk notasına 10 Kasım 1936 tarihinde cevap vermişti. Notada 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara anlaşmasının Türkiye ile Fransa arasında bir sınır düzenlemesi mahiyetinde olduğunu belirtmekteydi. Aynı şekilde Fransa, notasında Milletler Cemiyeti’nce 24 Temmuz 1922’de kabul edilen manda yasasında, Fransa’nın mandater devlet olarak Suriye ve Lübnan’ı bağımsızlığa götürmekle görevlendirildiği, Suriye’nin bölünmesine izin verilmediği, bu yasaya aykırı olarak ve 1921 Ankara anlaşmasının çerçevesini aşarak, Sancak’a bağımsızlık verilemeyeceğini, yalnızca onun özerkliğinin korunacağı ve geliştirilebileceği dostça bir dille belirtilmişti²⁵⁰. Aynı şekilde notada 1921 tarihli Ankara anlaşmasının 7. Maddesinin yorumu yapılarak bu

²⁴⁵ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 50.

²⁴⁶ Cumhuriyet, 2 Kasım 1936.

²⁴⁷ Akşam, 2 Kasım 1936.

²⁴⁸ Şevket Bilgin, “Atatürk’ün Nutkundan Aldığımız Müjdeler”, Yeni Asır, 3 Kasım 1936.

²⁴⁹ Tayfur Sökmen, Hatay’ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar, TTK. yay., Ankara, 1992, s. 95-96.

maddenin siyasi bir statüden kesinlikle bahsetmediğini, Sancak halkı için Suriye halkından ayrı bir şekilde kendi kendini idare etme hakkının tanınmadığını; Ankara anlaşması' nın İskenderun bölgesinde, idari bir muhtariyetin tesisi, dil ve kültür serbestliği gibi konuları kapsadığı belirtilmişti. Fransa'nın vermiş olduğu imtiyazlara dokunulamayacağı ve bu yüzden Suriye'ye bağımsızlık verilmesinden dolayı Türk hükümetinin endişe duymaması da istenmişti²⁵¹.

Fransa'nın bu notası Cumhuriyet gazetesi tarafından “*meseleyi uzun diplomasi müzakerelerine bırakma temayülü...*” olarak değerlendirilmiş, bu durumun Türk Hükümeti'nce iyi karşılanmayacağı da ifade edilmişti²⁵².

Fransa'nın bu notasına Türkiye, 17 Kasım 1936 tarihinde Paris Büyük Elçisi aracılığıyla cevap verilmişti. Dışişleri Bakanı T.R. Aras da 27 Kasım 1936 tarihinde Hatay sorunu ile ilgili TBMM de bilgi verirken 17 Kasımda verilen Türk notasının esaslarını açıklamıştı.

Buna göre:

1- Fransa, 20 Ekim 1921 Ankara itilafnamesini sırf harp haline son vermek, Türk ve Fransız ordularının karşılıklı olarak çekildikleri hattı tespit eylemek maksadıyla imzalanmıştı.

2- 1921 yılında Suriye adını taşıyan siyasi bir birlik mevcut değildi: Bu durumda, Türkiye'nin esasen mevcut olmayan bir siyasi teşekkülün vekâletini ve vekilini tanıyarak onunla bu mahiyette bir müzakere imzalamış olması nasıl düşünülebilir? Dolayısıyla anlaşılır ki anlaşmada bahis konusu olan muhtariyet; gayri meşru bir Suriye devleti çerçevesi içinde değil, ancak Fransa'nın otoritesi altında düşünülmüş ve Suriye ile buna benzer diğer yerler gibi istiklale namzet sayılması tabii bulunan bir muhtariyettir. Kaldı ki, Türkiye o tarihte mandayı ve bundan doğan hakları tanımamış bulunuyordu. Neticede manda yasası ve 1930 teşkilat kararnamesi, Türkiye hükümetinin malumatı dışında tanzim edilmiş vesikadır. Bunlara Türkiye muhatap olamaz.

3- 1920'de San- Remo'da Fransız mandasına verilen Suriye, sırf coğrafi ifadeden başka bir şey değildi ve bunun hudutları takribi bir surette bile tehdit edilmemiş ve edilemezdi. Çünkü Türkiye'den ayrılacak arazi henüz hukuken bilinmiyordu.

---

²⁵⁰ Ömer Osman Umar, *Türkiye- Suriye İlişkileri*, Fırat Üniversitesi, ODAM. yay., Elazığ, 2003, s.216; İsmail Soysal, *a.g.m.*, s. 85.

²⁵¹ Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s. 563.

²⁵² *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1936.

4- Türkiye 1921 itilafnamesi ve Lozan antlaşması ile çizilen hattın güneyinde kalan toprakların bir kısmını şartsız, bir kısmını da bu vesikalarda yazılı bir takım şartlar altında terk etmiştir.

5- Lozan Barış Antlaşmasının 16. Maddesi, Türkiye'nin bu arazi üzerindeki hâkimiyetini sırf alakadar devletler lehine olarak terk ettiğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Buna nazaran Fransa'nın Suriye'deki otoritesine nihayet verdiği takdirde, 1921 ve 1923 mukaveleleri ile şarta bağlı olarak terk edilen bu arazinin hâkimiyeti, ancak İskenderun ve Antakya Türk ahalisine intikal edilebilir.

Fransız tezlerini çürüten Türk notasında diğer maddelerde özetle şöyleydi:

İskenderun ve Antakya'nın istiklali, Suriye'nin parçalanması şekilde kabul edilemez. Zira Türkiye bu yerler üzerinde Suriye'ye hiçbir zaman hiçbir hak tanımış değildir. Türkiye'nin İskenderun ve havalisi üzerindeki hakları ayrıntılı bir biçimde sıralanırken notanın bir bölümünde Fransız hükümetini suçlayıcı bir ifade kullanılarak 1922 manda yasası ile 1930 teşkilat kanunnamesini Fransa hükümetini Türkiye'ye karşı bir şartlı yasa olarak ileri süremeyeceği ifade edilmişti. İfadenin devamında “... Fransa bu iki vesikaya dayanarak müdafaaya kalkarsa, Fransa'nın Türkiye'ye karşı, evvelce vuku bulan taahhütlerinden döndüğünü açıkça ifade eder. Dolayısıyla Fransa bunları ileri sürmeye devam ettikçe Türkiye'de mevcut mukavelelerin devamından kendini sıyrılmış saymaya mecburdur. Yalnız bu haldedir ki müzakerelere Suriye delegelerinin iştirak ihtimali göz önüne alınabilir: çünkü o zaman iki memleketi ayıracak hudut hattını yeniden ve beraberce tespit etmek lazım gelecektir.” denilmekteydi. Ayrıntılı bir şekilde Fransız iddialarını çürüten nota “ her hangi bir devletin diğer bir devlete karşı taahhütlerini, o devletin rızası olmadan başka bir devlete aktarması mümkün değildir.” uyarısı ile bitirilmiştir²⁵³.

Türkiye'nin Fransa'ya verdiği ikinci nota Türk basınında birinci notaya oranla daha etkili bir ses getirmişti. Öyle ki Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesinde notanın esaslarını değerlendirirken Türkiye'nin haklılığını savunmakta idi. Nadi makalesinin devamında “... Türk notası bütün meseleyi büyük bir soğukkanlılıkla mütalaa ederken, siyaset edebiyatının baştan başa hak ve mantıktan ibaret bir şahsiyetinin ortaya koymuştur. Bu notada Fransa'nın yanlışları birer birer ortaya konuluyor ve Türk nokta-i nazarının doğruluğu en görmez gözler

---

²⁵³ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 564-567.

*için bile güneş parlaklığıyla gösteriliyordu.”*²⁵⁴ değerlendirmesini yapmıştı. Ulus Gazetesi ise Türkiye’nin bu nota ile “...artık Fransız hariciyesini ikna edebileceği”²⁵⁵ görüşündeydi.

Son Posta Gazetesi ise 28 Kasım tarihli sayısında Türk ve Fransız karşılıklı notalarının içerikleri hakkında bilgi vermekle birlikte, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Türkiye’nin verdiği ikinci notayı gündeminde hararetli bir şekilde tartışıldığını da kamuoyuna haber vermişti²⁵⁶.

22 Kasım tarihli Son Posta Gazetesinde “*Sancak için ne istiyoruz ?*” başlıklı makalesinde Sadri Erten ise karşılıklı notalardan sonra ortaya çıkan durum ile ilgili şunları kaleme almıştır:

-“*Toprak ilhak etmek mi ?*

- *Hayır böyle bir iddiamız yok*

- *Revizyon mu istiyoruz?*

- *Böyle bir şeyi hiçbir zaman aklımızdan geçirmedik. İstedığımız sadece İstiklal ve artık hükümsüz kalan 1921 anlaşmasının yerine yeni bir anlaşma vücuda getirmektir”.* Sadri Erten makalesinin devamında bizim Sancak’ taki hakkımızın 1921 anlaşması ile olduğunu ifade ettikten sonra Lozan ile birlikte bu anlaşmanın da teyit edildiğini belirterek, şimdi ortaya çıkan yeni hukuki durumdan 1921 anlaşması hükümlerini ve Sancak’ın özerkliğini kullanarak hak talep etmekte olduğumuzu izah etmiştir ²⁵⁷.

Fransa ile Türkiye arasında başlayan Sancak bölgesi tartışması, Sancak’ta yaşayan halk tarafından da yakından takip edilmiştir. Öyle ki Türk basınının davaya gösterdiği hassasiyet burada sevinçle karşılanmış ve Türk halkı, Antakya ve İskenderun manzaralı kartpostallar ile yüzlerce teşekkür mektuplarını gazetelerin basın bürolarına göndermişlerdi.

Sancak bölgesinin hukuki durumu, Suriye basınında da etraflıca tartışılmaya başlanmıştı. Cumhuriyet Gazetesi “*Fettelarab*” isimli bir Arap gazetesinin iddialarına yer vermişti. Suriye’nin tabii sınırının Toros dağları olduğunu iddia eden gazete, ayrıca Ankara ve Lozan antlaşmalarının da Arap ulusuna karşı bir komplo olarak imzalandığını belirtmiştir. Cumhuriyet Gazetesi 18 Kasım tarihli sayısında bu gazetenin haberlerini manşetten “*Bir*

---

²⁵⁴ Cumhuriyet, 28 Kasım 1936.

²⁵⁵ Ulus, 22 Kasım 1936.

²⁵⁶ Son Posta, 28 Kasım 1936.

²⁵⁷ Sadri Erten, “Sancak İçin Ne İstiyoruz”, Son Posta, 22 Kasım 1936.

Suriye Gazetesinin saçmaları” tabirini kullanarak vermekle birlikte tarihten örnekler verip bu iddiaları çürütmeye çalışmıştır²⁵⁸.

İskenderun Sancağına bağımsızlık vermenin Suriye’nin bütünlüğünü parçalamak anlamına geleceğini ileri süren Fransız notası, Türk basınınca eleştirilere uğramıştır. Bu maksatla asıl amacın Fransa’nın Suriye’yi parçalamak niyetinde olduğu ifade edilmiştir. 24 Aralık 1936 tarihinde konuyu değerlendiren Ahmet Emin Yalman, Tan Gazetesinde “*Fransa sulhe karşı ayrı bir mesuliyet yükleniyor*” başlığıyla yazdığı makalesinde şu tespiti yapmıştı.

“...Fransa 1921’de Türk bayrağına benzer bir bayrak altında Sancağın muhtariyetini kabul ettiğini yani Suriye’den ayrıldığını ve bize yakınlığını tasdik ve itiraf ettiği bir Türk yurdu yeni baştan Suriye boyunduruğu altında koymakta ısrar ediliyor. Beirut (Beyrut) ve Trablus’u (Trablusşam) Suriye’den ayrılmakla bozduğu Suriye birliğini bir Türk kitesinin sırtından tavsir etmek hülyası arkasında koşuyor...”²⁵⁹.

Bu arada Suriye’de birkaç gazete Türk tarafının haklı tezlerini savunmakta ve Fransız temsilcileriyle görüşmelerde bulunmak üzere Paris’te bulunan Suriyeli heyete seslenerek; Beyrutsuz, Trablussuz Suriye’nin olmayacağını, Türklerle husumet istemediklerini belirterek görüşlerinin devamında “*Hayır, biz Türk toprağı istemiyoruz. Buna mukabil biz halis muhlis bir Suriye olan bir Vatan istiyoruz ki; işte Paris müzakereleri de asıl bu Suriye vatanını paramparça etmiştir.*” diyerek Fransa’nın gerçek maksadını ortaya koymuştur²⁶⁰. Dolayısıyla Ulus gazetesi Suriye gazetesine dayanarak verdiği bu haberde Fransa’nın Suriye’yi parçalamak anlamına gelir dediği Hatay’ın istiklaline kavuşmasındaki haksız tespitine haklı cevabı vermiş oluyordu.

5 Aralık gecesi Atatürk, Ankara’da çocuklara yardım balosunda, Fransız Büyük Elçisi Ponsot’u yanına çağırarak ve kendisiyle iki buçuk saat süren bir görüşme yapmıştır. Atatürk görüşmede Büyük Elçiye şunları söylemiştir:

“... Türk-Fransız dostluğu korunmalıdır. Sancak işine bir çözüm bulunması için yaptığım çağrı Fransız hükümetine iyi anlatılmalıdır. Çözüm, Fransa ve Türkiye’nin onurlarını korumalıdır. Bir toprak değişikliği düşünmüyoruz. 1921 anlaşması bir strateji sınırı değil, bir dostluk sınırıdır. Bulunacak çözüm Türkiye ile Suriye’nin iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmesine uygun olmalıdır. Görüşmelerde üçüncü tarafları aramıza almayalım.

²⁵⁸ Cumhuriyet, 18 Kasım 1936.

²⁵⁹ Ahmet Emin Yalman, “Fransa Sulhe Karşı Ayrı Bir Mesuliyet Yükleniyor”, Tan, 24 Aralık 1936.

²⁶⁰ Ulus, 29 Kasım 1936.

Ben 1921’de meclis önünde Ankara anlaşmasının sorumluluğunu yüklenmiş, Pek çok muhalefeti göğüslemiştim. ... Şimdi benim onurum söz konusudur. İktidarı bırakmak ya da çare bulmak durumundayım. ...Ben Sancak meselesinin her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istiyorum. İlhak talep etmiyorum. Türkiye ve Fransa’nın müşterek kontrolünde olur, hatta ordusu da bulunmasın Jandarma ve Polis teşkilatı kafı gelebilir.” Bu konuşma üzerine Büyükelçi işin ehemmiyetini anladığını ve bizzat bu görüşleri bildirmek için çok yakında Paris’e gidip hükümet yetkilileriyle görüşeceğini bildirmiştir ²⁶¹.

Atatürk’ün Büyük Elçiye verdiği bu mesaj, aslında 1921’den beri Türkiye’nin Hatay sorununa verdiği önemi özetlemekteydi. Aynı şekilde bu sorunun Atatürk’ün kendisi için hayati bir mesele olduğunu da açıkça ortaya koymuştur. Atatürk’ün Hatay meselesine verdiği önem 21 Aralık 1936’da Suriye Başbakanı Cemil Mardam ile Ankara’da yaptığı görüşmede bir kez daha ortaya çıkmıştı. Atatürk bu görüşmede Hatay’da Türklere eziyetler yapılmaya başlanması üzerine Fransızlara yönelik eleştirilerini daha da artırmış sert bir üslup kullanarak kararlılığını dile getirmiştir. Atatürk görüşmede Mardam’a şunları söylemişti;

“... Fransız Hükümeti aklını başına toplasın. Namusum üzerine söylüyorum. Bırakmam. ... Türkiye Cumhuriyeti’ nin arzu ettiği şey, Suriye’nin müstakil bir İslam devleti olmasıdır.... fakat Fransızlar bunu istemiyorlar Suriye’yi kısıvrak ellerine almak istiyorlar.... Fransızlar Suriye’yi adam yapmak istiyorlar fakat evvela kendileri adam olsunlar.” Atatürk Hatay konusunda ise; “bu mesele benim için bir namus meselesidir. Biz orayı bir muharebe ile kaybetmedik. Bize verin demiyorum. İhtiyacımız yoktur... bu namus meselesi için en büyük tehlikeyi bile göze aldım”²⁶².

Türk basını Atatürk’ün Suriye başbakanı ile yaptığı görüşmeyi haber vermiş içeriği hakkında ise bilgi vermemiştir. Türk hükümeti, İskenderun ve Antakya havalisinin ilhakını değil, bağımsızlık kazanmasını istiyordu. Ayrıca Türkiye bu davayı bir anda ortaya atmamıştı. Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık vermesi ve Sancak’ ın da Suriye’ye bağlanmak istenmesiyle Türkiye harekete geçmişti.

²⁶¹ İsmail Soysal, a.g.m., s. 85; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Şimşir, “ Atatürk’ün Yabancı Devlet Adamları İle Görüşmeleri”, *Belleten*, XLVII/177, (Eylül 1981), s. 199-202.

²⁶² A.g.m., s. 202-207.

D- HATAY'DA MEYDANA GELEN KARIŞIKLIKLAR VE TÜRK HALKINA YAPILAN EZİYETLER

Türk basını, diplomasi alanındaki Hatay sorunu ile ilgili gelişmelere çok geniş yer verirken, diğer yandan Sancaktaki gelişmeleri de çok yakından takip etmişti. Öyle ki Türk basını, İskenderun ve havalisindeki Türk halkının çeşitli baskı ve tahriklere uğramasını şiddetle protesto etmiştir. Bu maksatla Cumhuriyet gazetesi 9 Ekim tarihli sayısında “*Türklerin hakları çiğneniyor*” manşetiyle verdiği haberde Fransız memurlarının sistematik hareketleri neticesinde, bölgedeki Türklerin arazilerinin ellerinden çıkmaya başladığını belirtmekteydi. Gazete haberin devamında yapılan eziyetlere örnekler vermiştir. Buna göre:

*“Suriye Gazetelerinin, Sancak’ ta çıkan Arapça gazetelerin en küstahça neşriyatlarına göz yumduğu halde Türklerin nezaket kaideleri içersinde dileklerini anavatan gazetelerine bildirecek mektup ve telgraflarına müsaade edilmiyor.”*²⁶³

Ulus Gazetesinin verdiği haber ise şöyleydi:

*“Türkleri bölgeden göçe mecbur tutmak için bankalardan ağır faizlerle Türk çiftçilerine verilen krediler en zor zamanlarında kesildi ve ödemeye mecbur tutuldu. İpotekli olan tarlalar Ermeni ve Araplar’ a satıldı.”*²⁶⁴ Ayrıca bölgede basına sansür uygulandığını da gazeteler bildirmekteydi. Bu konuda Son Posta Gazetesinin haberi şöyleydi: “... Sancak haklarının muhafaza eden gazeteler hiç bir surette okunamıyor... posta gelir gelmez tayin edilen memurlar gazeteleri gözden geçirirler. Şayet kendilerince okunmasında mahsur görülen bir yazıya rastlarsa o gazete bayisine veya sahibine verilmiyor.”²⁶⁵

Bu sırada Cumhuriyet Gazetesi 14 Ekim tarihli sayısında Antakya’ya Halep’ten uğrayan iki Türk otomobiline Türk halkının gösterdiği ilgiyi Türk kamuoyuna duyurmuştu. Haber şöyleydi; “...otomobil köprü başındaki mektep önünden geçerken, Türk bayrağını gören yüzlerce talebe bir anda derslerini bırakarak sokağa dökülmüşler, otomobilin etrafını

---

²⁶³ Cumhuriyet, 9 Ekim 1936.

²⁶⁴ Ulus, 9 Ekim 1936.

²⁶⁵ Son Posta, 9 Ekim 1936.

sararak şanlı bayrağımızı büyük bir heyecanla yüzlerine sürmeye ve sevinç göz yaşları arasında öpmeye başlamışlardır.”²⁶⁶

30 Ağustos Zafer Bayramı’nda bir grup, Belen’deki Türk şehitleri anıtına çelenk koymaları sırasında tutuklanmışlar ve mahkemelere sevk edilmişlerdir. Meydana gelen bu olay gerek Türkiye ve gerekse Sancak’ta çok büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. İskenderun mahkemesindeki dava halkın gösterdiği ilgi karşısında tehir edilmiş ve uzun süre sonuçlandırılmamıştır. Türk basını da bu davayı büyük bir ilgiyle takip etmiştir. Tan Gazetesi olayı; “ *On binlerce Türk, İskenderun’a akın etti. Yirmi Türk mahkemede. Fakat mahkeme karar vermedi.*”²⁶⁷ manşetiyle okuyucularına duyurmuştur.

Bölgede meydana gelen diğer bir olay da Antakya Kız Lisesi’nin Cumhuriyet Bayramı kutlamasından dolayı kapatılması olayıdır. Bu olay da Türk basınınca yakından takip edilmiş ve eleştirilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Kasım 1936 tarihli sayısında Fransız yönetimine “*Antakya’nın Türk Kız Lisesi hangi cinayeti işlemiştir? Cumhuriyet Bayramında uzaktan uzağa sevinç gösteren yavruların bu hislerini ortaya çıkarmış olmaları dostlarımız Fransızlar nazarında bir cürüm müdür?...*”²⁶⁸ diye sormuştur. Bu olayı bazı Türk gazeteleri de protesto etmişlerdir. Kurun Gazetesi 10 Kasım 1936 tarihli sayısında “*Antakya’da Kız Lisesini kapısının kapatılması protesto ediliyor. Erkek lisesi talebeleri grev ilan etti.*”²⁶⁹ manşetini kullanmıştır.

Sancak’ ta meydana gelen eziyet ve baskı olaylarının artması üzerine Yunus Nadi, Cumhuriyette tepkisini şöyle dile getirmiştir.

“*Paris’e hitap ediyorum. Sancak’ ta zulümler yapılıyor. İşkence altındaki halkın feryatları hududun beri tarafında bizim kulaklarımızı tırmalıyor. Eğer Paris bu faciaya bir an evvel nihayet vermezse, vuku bizce asla arzu edilmeyen hareketlere -bile bile- meydan vermiş olacaktır.*” Nadi ayrıca makalesinde, Fransa’nın Alsas Loren acısı çekmiş bir devlet olduğunu ve bu mana ile Sancak meselesinde Türkiye’nin heyecanını anlayamayacak bir devlet değildir. diye Fransa’ya seslenmiştir²⁷⁰.

---

²⁶⁶ Cumhuriyet, 14 Ekim 1936.

²⁶⁷ Tan, 7 Ekim 1936.

²⁶⁸ Cumhuriyet, 5 Kasım 1936.

²⁶⁹ Kurun, 10 Kasım 1936.

²⁷⁰ Yunus Nadi, “Sancaktaki Olaylar”, Cumhuriyet, 10 Kasım 1936.

Fransa, mandater devlet sıfatıyla Suriye, Lübnan ve Sancak'ın kontrolünü ele geçirdikten sonra bu bölgede çeşitli unsurlar arasındaki çekişmeleri kendi menfaatleri için kullanma yoluna giderek bölgedeki hâkimiyetini kuvvetlendirmeye çalışmıştı. Bu amaçla Suriye'de Arap milliyetçiliği yapan Vatani partisi'ni Türklere karşı kışkırtmıştı. Vatani partisi ise Sancak bölgesi dahil, bütün Suriye'nin tamamen Araplardan oluştuğunu Arap olmayanların bu ülkede hiçbir haklarının bulunmadığını savunmuştur. Aynı zamanda Parti Fransa'dan aldığı destekle Türklere karşı yoğun bir kampanya başlatmıştı. Neticede bu kampanya çerçevesinde Suriye'nin kuzeyi ve Sancak'ta yaşayan Türklerin, Türkçe konuşma haklarını tanımadıklarını İskenderun'un 1921 anlaşması ile tanınan statüsünü de ilga edeceklerini, bu bölgenin Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu dile getirmeye başlamışlardı²⁷¹.

Bölgede olayların artmaya başlaması ve Fransa'ya, gerek Türk hükümetince gerekse Türk basınıca duyulan tepki ve eleştirilerin artması neticesinde Fransız hükümeti, 23 Kasım 1936 tarihinde Türk hükümetine bir muhtıra vermiştir. Fransız hükümeti bu muhtırada iki teklifte bulunmuştur. T.R. Aras 27 Kasım 1936' da TBMM' de Sancak sorunu üzerinde konuşurken yapılan teklifleri şöyle dile getirmiştir.

“1- Türk hükümeti, mandanın iptidasından beri tatbik edilmiş olan Sancak' ın siyaseten Suriye'ye tebaiyeti meselesini ortaya atmadığı takdirde Fransa hükümeti, iş bu muntika Türk unsurlarının lehine olarak 1921 itilafları çerçevesi içinde Türkiye Hükümeti' nce serd olunmasa şayan-ı arzu telakki edilen teminatın tedkikine derhal başlamaya hazırdır.

2-Türkiye hükümeti Sancak için, mesela Suriye'ye karşı istiklali yetini ihtiva eden yeni bir yasa talebinde ısrar ettiği takdirde mesele mandater hükümet sıfatıyla Fransa hükümetinin salahiyetine tecavüz eder. Böyle bir halde manda yasasının tefsir etmek ve salahiyetle rey vermek Milletler Cemiyeti komisyonuna aittir.”

Tevfik Rüştü Aras mecliste yaptığı konuşmada Fransa'nın sunduğu tekliflerden birincisini Türk tezine uygun olmadığını bu nedenle bunun reddedildiğini, ancak ikincisinin kabul edildiğini açıklamıştı. Böylece soruna Milletler Cemiyeti çerçevesinde bir çözüm bulunmasına karar verilmişti.

TBMM' de T. R. Aras'ın konuşmasından sonra söz alan Yusuf Kemal Tengirşek de konuşmasında meselenin tarihi boyutunu izah ederek, sorunun Milletler Cemiyetine götürülmesine karar verilmesine rağmen bölgede hâlâ olayların meydana gelmeye devam

²⁷¹ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., a.g.e., s. 54.

etmesinin kabul edilemez olduğunu ve olayların engellenmesi için önlem alınması gerektiğini ifade etmiştir ²⁷².

Hatay Sorununun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini öneren Fransız teklifi, Türk basını tarafından etraflıca değerlendirilmiştir. Bu maksatla Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesinin 30 Kasım 1936 tarihli sayısında, "... Fransa'nın Milletler Cemiyeti' ne gitme teklifini kabul ettik. Fakat gün geçmiyor ki Sancak'ta Türk halkına yapılan zulümlerin yeni yeni çeşitlerle artmakta olduğuna dair acı haberler almayalım. Eğer bu işler böyle devam edecek olursa korkarız ki Milletler Cemiyeti' ne gidilmeye hacet kalmaksızın meselenin burada, yerinde fiilen halli kati bir zaruret haline geçmiş olsun."²⁷³ değerlendirmesini yaparak bölgede hala olayların devam etmekte olduğunu haber vermişti.

Bu sırada Dörtöyl'da bulunan Tayfur Sökmen' den sürekli olarak Atatürk'e Sancak bölgesinde meydana gelen olayları anlatan içerikli mektuplar gönderilmiştir. Atatürk, Tayfur Sökmen' in bu ilgisini ve endişelerini anlayışla karşılayarak Fransa ile Türkiye arasında yürütülen görüşmelerin esaslarını içeren ve ilişkilerde geline son noktayı bildirmek amacıyla, Hasan Rıza Soyak'a Tayfur Bey'e iletilmek üzere bir mektup yazdırmıştır.

Atatürk'ün direktifi ile yazılan mektup şöyleydi;

"...telgraflarınızı, mektuplarınız alıyorum; muntazaman verdiğiniz malumattan dolayı çok teşekkür ederim. Az ve dar zamanda yaptığınız işlerin çok büyük ve davamıza pek faydalı olduğunu iftiharla söyleyebilirim. ...Davamız iyi yoldadır; iyi kurulmuş ve her gün artan bir ısrarla takip edilmektedir. Meselenin Milletler Cemiyetine intikal etmesi ve intikal şekli başarılı bir neticeye doğru atılmış mühim bir adımdır. Fransa'nın teklifi... haklı davamızı cihan-ı umumi efkârı karşısında, bir kere daha açıklamaya fırsat verdiğinden dolayı çok faydalıdır..."²⁷⁴

Neticede Hatay sorununun Milletler Cemiyeti' ne götürülmesi 23 Kasımdaki Fransız muhtırası ile açığa kavuşturulmuştu. Ancak daha ortada Sancak bölgesinin de dahil olduğu Suriye Parlamentosu için yapılması planlanan seçim bulunmaktaydı.

---

²⁷² Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 570.

²⁷³ Cumhuriyet, 30 Kasım 1936.

²⁷⁴ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 17; Ayrıca mektubun ayrıntısı için bkz. Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 571-572.

E- SURIYE PARLAMENTO SEÇİMLERİ VE TÜRKLERİN SEÇİMLERİ PROTESTO ETMESİ

Türkiye'nin ilgisinin Hatay üzerine tamamen yoğunlaştığı bir sırada Fransa, Suriye bağımsızlık anlaşması gereği, 14 Kasım 1936'da seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre parlamento, seçimleri iki aşamalı olarak Kasım ayında yapılacaktı. Seçimlerin ilk turu 14 Kasım'da ikinci turu ise 30 Kasım'da yapılmış olacaktı²⁷⁵.

Suriye seçimlerine Sancak bölgesinin de dâhil edilmek istenmesi, Sancak'ta nüfus dağılımının önemini ortaya koymuştu. 1936–37 Fransız istatistikleri Sancak'ta toplam nüfusun 220.000 olduğunu göstermekteydi. Bu istatistiklere göre;

Türkler	85.000	nüfusun ortalama	% 39'u
Alevi	62.000	nüfusun ortalama	% 28'i
Sünni Araplar	22.000	nüfusun ortalama	% 10'u
Ortodoks Rumlar	19.000	nüfusun ortalama	% 9'u
Ermeniler	25.000	nüfusun ortalama	% 11'i
Diğer (Kürt, Çerkez, Musevi)	7.000	nüfusun ortalama	% 3'u ²⁷⁶

Fransız istatistikleri Türklerin yaklaşık oranını verirken, Türk basını ise 1936' larda Hatay'da 300.000 Türk'ün yaşadığını ileri sürmekteydi²⁷⁷.

Fransızlar Suriye'ye bağımsızlık vermek için yapmış oldukları anlaşmanın gereği olarak yapılacak olan seçimlere İskenderun Sancak'ının da katılmasının istiyorlardı. Fakat İskenderun Sancak' ındaki Türk ileri gelenleri ise daha farklı düşünüyorlardı. Türk hükümeti ise Paris'ten dönen Suriye heyeti ile görüşmeden evvel Hatay'dan bir heyetin gelip temaslarda bulunması dolayısıyla seçimler hakkında Hataylıların fikirlerinin ne olduğunu öğrenmek istemiştir. Yapılan çalışmalar doğrultusunda Hatay'dan gelen heyet, İsmet İnönü ve Dışişleri vekili Numan Menemencioğlu tarafından kabul edilmişlerdir. Heyette bulunan Tayfur

²⁷⁵ Yusuf Sarımay, a.g.m., s. 16.

²⁷⁶ Ülkü Demirdöğen, *Hatay Sorunu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İÜSBE, İstanbul, 1983, s. 41.

Sökmen ve Selim Çelenk Seçime girmenin bölgedeki Türk halkı için olacak mahzurlarını ile sürmüşlerdi. Neticede Türk hükümeti de bu fikri kabul ederek seçimlere girmeme kararını desteklemiştir²⁷⁸.

İskenderun Sancak'ının seçimlere girmeme kararı almasından sonra Türk hükümeti, Celal Selçuk (Hamdi Selçuk'un abisi)'u Türk halkının seçime girmemelerini organize etmek amacıyla Hatay'a göndermişti. Selçuk, bu talimatı Antakya'da ilgili kişilere ulaştırmıştır²⁷⁹. Aynı şekilde Melek'i ifadelerine göre; seçimlerin yapılacağı sırada Türkiye'nin fiili yardım ve müdahale yapmasını İç İşleri vekili H.R. Soyak'a bildirdiğinde, gelen bildiride “ *evvela Suriye seçimlerine iştirak etmemek suretiyle başkaldırma vaziyeti ihdas edin.*”²⁸⁰ denilmiştir.

Türk basını ise Hatay Türklerinin almış oldukları bu kararı etraflıca ve üzerinde yaptıkları yorumlarla değerlendirmiştir. Cumhuriyet Gazetesi 8 Kasım 1936 tarihli sayısında Fransa'nın, Sancak halkına; seçime katılın şeklinde yapmış olduğu çağrısı “... *muhtariyeti vaktiyle kabul ve tasdik edilmiş bir memleketin halkı olan Türkler tarafından Suriye seçimlerine bittabi iştirak etmeyecekleri cevabı ile karşılaşmışlardır.*”²⁸¹ şeklinde yorumlamış ve okuyucularına duyurmuştu. Seçime katılmama kararı diğer gazetelerde de şu şekilde değerlendirilmiştir:

“ *Antakya Türkleri kararını verdiler: Suriye seçimlerine girmemek için hep beraber ant içtiler.*”²⁸²

“ *Suriye intihabına karşı boykot: Türk belediye azaları hep birden istifa ettiler.*”²⁸³

“ *Suriye'de seçimler başlarken. Antakya' da Türkler zorla intihaba iştirake sevk edilmekle kazanılacak bir şey yoktur. Hatay Türklerinin kararı, Suriye intihabına katıyen girmeyeceklerdir.*”²⁸⁴

Alevi ve Ermeniler de Suriye seçimlerine iştirak etmeyeceklerdir.²⁸⁵ Suriye'deki Fransız manda yönetiminin, Sancak halkının seçime katılması için yaptığı baskı ve tahrikleri

---

²⁷⁷ Cumhuriyet, 11 Ekim 1936.

²⁷⁸ Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 27; Ayrıca Tayfur Sökmen seçimlere Türklerin katılmamasının daha isabetli olacağı konusunda İsmet İnönü'yü ikna ettiğini söylemektedir: Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 93-94.

²⁷⁹ Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 27.

²⁸⁰ Abdurrahman Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu, TTK yay., Ankara, 1966, s. 31.

²⁸¹ Cumhuriyet, 8 Kasım 1936.

²⁸² Tan, 1 Kasım 1936.

²⁸³ Akşam, 13 Kasım 1936.

²⁸⁴ Ulus, 13 Kasım 1936.

Türk basını yakından takip ederek şiddetle eleştirmişti. Cumhuriyet Gazetesi yapılan baskı ve tahrik ile ilgili şu manşeti kullanmıştı:

*“Antakya’da vaziyet nazik bir safhada, Türk halkı dipçiklerle intihaba iştirak ettirilmek isteniyor...”*²⁸⁶

Ulus Gazetesi ise: *“Fransızlar Halep’ten takviye kuvvetler getirerek halkı cebren intihab yerlerine sürüklüyorlar. Birçok Türk hapis ve nefyedildiler. Bir kısım halk ilticağa hazırlanıyor kanlı hadiseler çıkması muhtemeldir.”*²⁸⁷ diye haber vermişti. Aynı şekilde Son Posta Gazetesi de bölgede meydana gelen olayları Türk kamuoyuna duyurmuştu. Gazete, haberin devamında *“...bölgede Araplar ile Kürtler arasında Problemlerin çıkmış olduğunu, bunun nedeninin bölgenin Suriye’ye bırakılırsa Arapların Kürtleri bir imha politikasına tabi tutacağı.”*²⁸⁸ şeklinde ifade kullanmıştı.

Türk basını, Türklerin seçimlere katılmadıkları için yapılan eziyetleri haber vermekle birlikte, seçimler sırasında gerek Suriye hükümetinin gerekse Vatani partisi mensuplarının yapmış oldukları hileleri de sayfalarına taşımıştı. Bu hilelerden bir tanesi şöyleydi: *“oy verenler müntehib-i sani adedince isim yazıyorlar. Kontrol memurları bu isimleri uygun görürlerse rey pusulalarını sandığa atıyorlar; uygun görmezlerse başka isimler yazıyorlardı. Bu suretle bir kişinin verdiği oy altıdan fazla oluyordu. Her adam üç defa rey verdiği gibi devlet memurları da oy kullanıyordu.”*²⁸⁹ memurlar bu seçim hileleri yanında halkı sandık başlarına gitmeye de zorluyorlardı. Bu maksatla oy verme işlemine iştirak etmeyenlerin para cezasına ve hatta 3 yıl hapse mahkûm edileceklerini duyurmuşlardı²⁹⁰.

Bu sırada Fransızlar, seçime tesir yapacak olanları ne huduttan içeri sokmuşlar, ne de oradakileri serbest bırakmışlardı. Bu amaçla halk temsilcilerinden olan yedi kişiden Avukat Vadi Münir, Semih Azmi, Mustafa Rasim’i Humus’a sürmüşlerdi. Dr. Abdurrahman Melek

---

²⁸⁵ Fakat Feridun C. Erkin bu durumu şöyle değerlendirmiştir: Türklerle bazı Hıristiyanların çeşitli sebeplerle seçimde çekimser davranmaları bizim bazı gazetelerin yazdıkları gibi, Türklerle aynı gaye etrafında elbirliği kurmuş anlamına gelmez. Mesela Ortodokslar, seçmen adedi bakımından kendi adlarına bir mebus çıkarmaya yeterli olmadıkları için seçimden uzak kalmışlardır. Sünni Arapların bir kısmı, Sancak’ta Türk egemenliğinin yeniden kurulması ihtimalini düşünerek çekinmişlerdir. Aleviler ise, kısmen gösterilen adayın kendilerince hoş görülmemesi, kısmen de tarlalarında çalıştıkları Türk ağalarını gücendirmemek için seçime katılmamışlardır: Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar- Yorumlar*, TTK.yay., Ankara, 1987, s. 90.

²⁸⁶ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1936.

²⁸⁷ *Ulus*, 15 Kasım 1936.

²⁸⁸ *Son Posta*, 29 Kasım 1936.

²⁸⁹ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., *a.g.e.*, s. 56.

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1936.

ise İskenderun'dan geri çevrilmiştir. Ayrıca Türk tebaasından İskenderun'a gelen Celal Çelenk tutuklanmış sonra sınır dışı edilmiştir²⁹¹.

Fransızlar, seçime katılmayan bazı Türk köylerinin, halkının haberi olmadan nüfustan kayıtlarını alarak seçime iştirak etmiş gibi göstermiştir. Halk bu durumu öğrenince de Yüksek komiserliğe şikâyetle bulunmuştur. Halkın komiserliğe yaptığı bu şikâyet komiserlikçe yayınlanan bildiri ile dikkate alınmamıştı. Bildiride; “... *Sancak Türklerinin hakları mahfuzdur. Binaenaleyh bu husustaki endişeleri yersiz buluruz*”²⁹². ifadesi kullanılmıştır.

Bu arada Sancak' ta Türkiye'den kaçan bazı yüzellilikler de seçime halkın iştirakini artırmak için bazı çalışmalar yapmışlardır. Bu maksatla Nahiye Müdürü seçim günlerinde halka; “*Reylerinizi kullanınız, yarım Suriye lirası mükafat alacaksınız.*” diye bildiri dağıtmıştır²⁹³.

14 Kasım'da yapılan ilk tur seçimleri, Hatay halkının baskılara ve seçim hilelerine rağmen, büyük oranda halkın boykotu ile karşılaşmış ve Seçime katılma oranı düşük olmuştur. Seçimin ilk tur kesin sonuçlarını Ulus Gazetesi, 21 Kasım 1936 tarihli sayısında şu şekilde yayınlamıştı.

“... *Antakya Merkez'de 5.800 müntehipten ancak 319, İskenderun'da 2.240 müntehipten 630, Belen'de 1.660 müntehipten 203, Reyhaniye'de 2.500 müntehipten 230 kişi seçime iştirak etmiştir. İştirak nisbetleri şöyledir: Antakya'da % 4.5, Reyhaniye'de % 9, Belen'de % 12, Kırıkhan'da % 21. İştirak edenlerin hemen hepsi ya memur ya Taşnak yahut da Türkiye firarisidir.*”²⁹⁴

Cumhuriyet Gazetesi ise ilk tur seçimlerini “ *Fasid bir intihab, halkın zaferi*” manşetleriyle duyurarak katılım oranını: “*Antakya'da 5829 müntehipten hepsi memur, jandarma, Taşnak ermenisi olmak üzere ancak 319 kişi rey verdi. Antakya'da halkın % 95'i intihaba iştirak etmedi.*”²⁹⁵ olarak bildirmiştir.

²⁹¹ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 34; Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 58.

²⁹² *Ayn Tarihi*, S: 36, s. 83; *Yeni Asır*, 27 Kasım 1936.

²⁹³ *Ulus*, 20 Kasım 1936.

²⁹⁴ *Ulus*, 21 Kasım 1936.

²⁹⁵ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1936.

Bu sırada halk, meydana gelen olayları ve seçim hilelerini haber veren telgraflarla intihab şeklini ve neticelerini Fransa yüksek komiserliğince ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etmişlerdi²⁹⁶.

Bölgede ilk tur seçimlerine etnik grupların katılma ve katılmama durumları ile bunların gerekçeleri 16 Kasım 1936 tarihli istihbarat raporunda şu şekilde belirtilmiştir.

a) Antakya'daki 2000 kadar Ortodoks Türklerle beraber olarak seçime iştirak etmemişlerdir.

b) Aleviler üç kısma ayrılmışlardır. Bir kısmı Türklerle beraber, diğer bir kısmı da müfrit Arapçıdır. Üçüncü kısım ise adaylıklarını koydukları halde kabul edilmediği için seçime iştirak etmemişlerdir.

c) Ermeniler Taşnakların tehditlerinden korktukları için seçime katılmamışlardır.

d) Reyhaniye' deki Çerkezlerde Türklerden ayrılmayacaklarını söylemek suretiyle seçime iştirak etmemişlerdir.²⁹⁷

Bu arada Son Posta Gazetesi, bir Suriye Gazetesinin manşetten verdiği haberi kendi sayfasına taşıyarak, Suriye basınının da Türklerin seçime katılmamalarına olan ilgisini dile getirmiştir. İlgili haberi “ *alınan tertibata rağmen Sancak Türkleri intihaba girmediler.*” şeklinde duyurup haberin devamında ilk tur seçimlerinin sonuçlarını bildirmiştir²⁹⁸.

Türkiye Sancak'ta seçim sırasında meydana gelen olayları incelemek amacıyla Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin'i Antakya'ya göndermiştir. Feridun C. Erkin bölgede yaptığı incelemelerin ardından Ankara hükümetine bir rapor sunmuştur. Erkin bu raporunda şu tespitlerde bulunmuştur:

*“Sancak’ ta sıkıyönetim başlatıldığı andan itibaren evler basılıp aranmış, sokakta Türkler kötü muamelelere maruz kalmışlardı. İtiraz edenler derhal dipçiklerle dövülerek kışlaya götürülmüşler, gösterilere ayak oldukları sanılan elli kişi tutuklanmıştı.”*²⁹⁹

Beyrut Başkonsolosu Feridun C. Erkin'in bölgedeki olayları incelemek maksadıyla Türk hükümeti tarafından gönderilmesi hükümetin olayı yakından takip etmekte olduğunu göstermiştir. Bölgeden gelen haberlerde Türklere yapılan eziyetlerin ikinci tur seçimlerinde

---

²⁹⁶ Son Posta, 18 Kasım 1936.

²⁹⁷ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., a.g.e., s. 59.

²⁹⁸ Son Posta, 21 Kasım 1936.

²⁹⁹ Feridun Cemal Erkin, a.g.e., s. 92.

daha da artması üzerine Türkiye Paris Büyük Elçisi vasıtasıyla 4 Aralık 1936 tarihinde Fransız hükümetine bir nota daha vermiştir. Türkiye notasında, son dönemde meydana gelen olaylardan dolayı çok üzüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca notada:

“... bütün Sancak dahilindeki Türk ahalinin bulunduğu elim durum üzerine hükümetimizin emriyle zat-ı devletleri pek ciddi olarak nazarını celbederim; bu havali Türklerinin hakimiyeti altında doğrudan doğruya vaki olan tecavüzün sebebiyet verdiği karışıklıklar feci sonuçlar vermiştir ki, bunların karşısında Cumhuriyet hükümeti kayıtsız kalamaz. İskenderun ve Antakya'daki Türklerin uğradığı akıbet, haklarında reva görülen muamele, aralarında bir haylisinin vefatı, civar Türk vilayetlerinin ahalisi üzerinde büyük ve elim verici yankılar yaratmıştır.” Notada ayrıca Cumhuriyet hükümetinin mecliste Sancak Türklerinin ehemmiyetlerinin sağlanması için en ciddi teminatları verdiği dile getirilerek Fransa'nın bölgede meydana gelen olaylarda daha adaletli ve taraf tutmayan bir politika izlemesi istenmiştir. Büyük elçi notasının sonunda *“...Eğer Fransız otoritesi bölgede ehemmiyeti sağlayamazsa... Cumhuriyet hükümetinin fevkalade içtima etmesini istemek zorunda kalacaktır.”*³⁰⁰ denilmiştir.

Türkiye'nin bu notasına rağmen bölgede meydana gelen olaylarda herhangi bir azalma olmamıştır. Öyle ki Türk basını ikinci tur seçimlerden sonra Türk kamuoyuna duyurduğu haberlerde olayları daha da endişe verici boyutlara taşımıştır.

Aralık ayının ilk haftası itibariyle Türk basınında çıkan haber başlıkları şöyleydi:

*“Yapılan işkence tahammülü aşıyor, dökülen masum kanlardan sonra Fransa'nın teklifi ile Milletler Cemiyetine gitmemizin nazarımızda pek büyük bir kıymeti kalmadı ...”*³⁰¹

*“Hiçbir Türk can ve malından emin değil.”*³⁰²

*“Sancakta şekavet ve çapulculuk başladı. Halk kaçmaya başladı. Türklere meydan dayağı atılıyor, evleri soyuluyor.”*³⁰³

*“Türk kanı pahalıya mal olur.”*³⁰⁴

*“Antakya'da ceza olarak her evden bir silah isteniyor, sokaklarda kadınlar bile ceza ve cefaya maruz bırakılıyor.”*³⁰⁵

---

³⁰⁰ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 573-574.

³⁰¹ Yeni Asır, 4 Aralık 1936.

³⁰² Cumhuriyet, 4 Aralık 1936.

³⁰³ Akşam, 3 Aralık 1936.

*“İntihaba iştirak etmeyenler mahkûm edildi. İskenderun mahkemesinde 6 Türk seçime iştirak etmemekle itham edilmiş ve biner Suriye lirası cezai nakdiyeye mahkûm olmuşlardır.”*³⁰⁶

Bu sırada Türk basınının ilk sayfadan duyurduğu haberlerin yanında önemli yazarlar da olayları değerlendirerek yazdıkları makaleler ile bölgedeki halkın yanında olduklarını duyurmuşlardır. Bu maksatla Yunus Nadi Cumhuriyet Gazetesinin 4 Aralık tarihli sayısında; *“biz sulhu sevdiğimiz kadar silah oyunundan da hoşlanıriz.”* başlığı altında yazdığı makalede, *“... her ne pahasına olursa olsun Antakya- İskenderun havalisinin istiklaline kıl kadar dokundurmamaya kati olarak karar vermişizdir... Biz zaferi aramak için şarka gitmeyi bildiğimiz gibi cenuba gitmeyi de biliriz.”*³⁰⁷ değerlendirmesini yapmıştır.

Aynı şekilde 13 Aralık 1936 tarihli Yeni Asır gazetesinde Şevket Bilgin ise, Fransa ile Suriye hükümetine de yüklenerek şöyle demiştir:

*“Suriye, azılı bir takım sergerdelerini Sancak başına musallat etmekle ne umabilir? Bu dava kazınılacak bir davamı mıdır? Koca Türk milletinin zorla zapt edilen bir heyecan içinde gözlerini Sancağa çevirmiş olduğunu görmüyorlar mı?”*³⁰⁸

Seçimlerden sonra Fransızların Türklere karşı tavırları daha da sertleşmişti. Öyle ki Fransız istihbarat Subayı Collet, bazı Suriyelilerle Antakya’da köyleri dolaşarak silah dağıtmakta ve Türklere karşı sizleri koruyacağız deyip, halkı kışkırtmışlardı. Ayrıca Fransız Subayı bazı Türk ileri gelenlerini tehdit etmiştir³⁰⁹. Bu sırada Suriye basını Antakya – İskenderun meselesinde, daha önceden kullanmadığı ince ve imalı üslubunu daha da sertleştirerek Türklere karşı şiddetli ve tehditkar bir dil kullanmaya başlamıştı³¹⁰.

---

³⁰⁴ Son Posta, 3 Aralık 1936.

³⁰⁵ Ulus, 9 Aralık 1936.

³⁰⁶ Cumhuriyet, 27 Aralık 1936.

³⁰⁷ Yunus Nadi, “Biz Sulhu Sevdığımız Kadar Silah Oyunundan da Hoşlanıriz”, Cumhuriyet, 4 Aralık 1936.

³⁰⁸ Şevket Bilgin, “Fransız Hükümetine Sesleniyoruz”, Yeni Asır, 13 Aralık 1936.

³⁰⁹ Fransız Subayı Abdülgani Türkmen’i yanına çağırarak ona; *“...Kuseyir muntikasında çete teşkilatı yapmaya çalışıyorsunuz. Bunun cezasının ne olduğunu bilmeniz icab eder. Burada Türklük iddiasında bulunanlar Anadolu’ya defolup gittiler. Fransa buraları kimseye terk etmez, memlekette çıkacak herhangi bir hadiseden sizi mesul edeceğiz.”* demiştir: Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 36.

³¹⁰ Ayın Tarihi, Aralık 1936, no: 36, s. 72.

III- HATAY SORUNUNUN MİLLETLER CEMİYETİNDE GÖRÜŞÜLMESİ VE ÇÖZÜMLENMESİ

A- CENEVRE'DE LTUR GÖRÜŞMELERİ

25 Kasım 1936 tarihli Ulus Gazetesinin baş sayfasında Türk Dışişleri Bakanı T.R. Aras'ın TBMM'deki beyanatını tam sayfa manşetten vererek Fransa'nın Türk hükümetine yapmış olduğu iki teklifi değerlendirmiştir. T. R. Aras konuşmasında, Fransa'nın yaptığı tekliflerden Türk tezine daha uygun olan ikinci teklifin yani sorunun Milletler cemiyeti bünyesinde halledilmesi için görüşülmesi teklifinin Türk hükümetince kabul edildiğini mecliste duyurmuştur. T.R. Aras'ın bu konuşmasından sonra söz alan milletvekilleri de Hatay sorununun bu yeni safhasında olayın ciddiyetinin daha iyi anlaşıldığını ve meselenin artık Uluslararası bir hal aldığını ifade etmişlerdir³¹¹. Meclisteki görüşmelerden sonra Hatay sorununu artık resmen Milletler Cemiyetinde görüşüleceği anlaşılmış oluyordu. Cumhuriyet Gazetesi bu haberi ilk kez Türk kamuoyuna “*Sancak davası Milletler Cemiyeti' ne gidiyor.*”³¹² Manşetini kullanarak duyurmuştur. Son Posta Gazetesi ise Fransız teklifini birinci sayfadan duyurarak, “*Hatay Türkleri için hürriyet, istiklal istiyoruz*” şeklinde manşet kullanmıştır. Gazete ayrıca teklifin TBMM'de görüşüleceği sırada milletvekillerinin Sancak sorunu konusundaki hassasiyetlerine de değinerek vekillerin meclis sıralarından “*bizimkini bize versinler*” diye bağırduklarının duyurmuştur³¹³.

Neticede Fransa sorunu milletler cemiyetine götürmede kararlı olunca, Türkiye 10 Aralık 1936 günü Milletler Cemiyeti Konseyi' ne bir muhtıra sunarak;

a- Sancak konusunda Türk- Fransız uyuşmazlığının

---

³¹¹TBMM'de sorun görüşülürken milletvekillerinden Aka Gündüz sorunun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesi ile Hatay sorununun çantada keklik olduğunu söylemesi üzerine bu beyanata Antalya mebusu Rasih Kaplan'da “*sen galiba kekliği silahsız avlıyorsun.*” diye karşılık vermiştir: *Ulus*, 25 Kasım 1936.

³¹² *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1936.

³¹³ *Son Posta*, 28 Kasım 1936.

b- Özgürlükleri ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının güvenliği için alınacak önlemleri konseyin olağanüstü bir toplantısında konuşulmasını istemiştir³¹⁴.

Hatay sorunun Milletler Cemiyetinde görüşülme sinin Fransa ve Türk hükümetleri tarafından kabul edilmesiyle Cenevre'de başlayacak görüşmeler için iki taraf ta hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Bu maksatla Türk hükümeti, görüşmelere katılacak olan murahhasları seçmişti. Buna göre; Heyet, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras' ın başkanlığında Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ile Hasan Rıza Soyak' tan oluşuyordu. Bunun yanında Cenevre'de bulunan Türkiye' nin milletler cemiyeti bünyesindeki daimi temsilcisi Necmettin Sakak da heyete katılacaktı. Heyette bulunan müşavirler ise O zamanki Emniyet Genel müdürü Şükrü Sökmensüer ile Abdurrahman Melek idi³¹⁵.

Cenevrede konseyin olağanüstü toplantısında Hatay sorunu ele alınmadan evvel Türk ve Fransız diplomatları bir takım lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. T.R.Aras, Türk tarafının görüşünü İngiliz büyük elçisine aktararak çözüm için destek istemiştir. Buna göre İskenderun Sancak' ı Milletler Cemiyeti himayesinde, silahtan arındırılmış özel bir statü halinde olabilirdi. Bu şekilde Sancak; Fransa, İngiltere ve diğer ülkelerin yanı sıra komşu ülkeler tarafından da emniyet altına alınmış, aynı zamanda İskenderun limanının tüm imkânlarından ilgili ve komşu devletlerin yararlanması olabilecek bir bölge haline gelebilirdi. Aynı şekilde Fransa da vakit kaybetmeyerek Londra'daki Fransız büyük elçisi Cambon vasıtasıyla İngiliz hükümetinden Fransız tezinin desteklenmesini istemiştir. Cambon, Fransa- Suriye uzlaşmasının Fransa'nın mandater devlet olarak Sancak' ın Suriye'den koparılmasına izin verilmesi halinde bozulabileceğini açıklayarak konseyde İngiliz temsilcisinin Fransa'yı desteklemesini istemiştir. İngiltere ise Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasını istememekle beraber Türkiye'nin isteklerinde herhangi bir yasal dayanağı olmadığını ifade etmiştir. Çünkü İngiliz hükümetine göre; Sancak' ın yasal durumunun son şekli Lozan Antlaşması ile belirlenmişti. Ayrıca bölgenin Türkiye'nin egemenliğine geçmesi ile bölgede meydana gelecek olaylar konusunda, İngiliz endişelerinin sıralandığı bir raporda şöyle denilmekteydi:

Sancak'ın Suriye' den koparılması Türkiye' yi, Suriye ve Irak topraklarına doğru genişlemek konusunda cesaretlendirecekti. Irk, dil, din ve coğrafi bakımdan birlik oluşturan Hatay, bölge olarak uzun süre mevcudiyetini devam ettirmeyecekti. Bu, bölgede devamlı bir

³¹⁴ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri", *Belleten*, XLIX/193, (Nisan 1985), s. 85.

³¹⁵ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, II, YKB yay., İstanbul 1973, s. 575; Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, A GC yay., Antakya, 1999, s. 165-166; Hamdi Selçuk, *Hatay'ın O Günleri*, Sucuoğlu matbaası, 2. Basım, İstanbul, 1971, s. 26.

belirsizlik ve tahrik zemini oluşturacak dolayısıyla İtalya' nın şüphelerini de uyandıracaktı. Fransa- Suriye anlaşmasının geçersiz olması, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin Arap ülkelerindeki çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek, bölgedeki Hıristiyan azınlıkların durumlarını riske atacak ve göç sorunu ortaya çıkacaktı. Aynı zamanda Akdeniz' e çıkmak isteyen Sovyetlerin dikkatini bu bölgeye çekecekti. Dolayısıyla silahtan arındırılmış bir bölgede asayişin sağlanması zor olacaktı³¹⁶.

Cenevre' de görüşmelerin başlamasına az bir zaman kala, 9 Aralıkta Fransız Başbakanı Hatay meselesi ile ilgili Fransız meclisinde yaptığı konuşmada “...Türkiye ile münasebetlerimiz arız-ı müşkilata rağmen hiçbir vakit bugünkü kadar dostluklarla mütemayız olmamıştır” diyerek görüşmelerin arefesinde Türk- Fransız ilişkilerinin samimiyetine işaret etmiştir³¹⁷. Türk Dışişleri Bakanı T.R. Aras da Cenevre'ye giderken Türk basınına verdiği demeçte şöyle demiştir; “ Sancak davamıza milli bir dava diye bakıyoruz. Bu bakımdan mesele bizce halledilmiştir ”³¹⁸.

Milletler Cemiyeti, konseyin 14 Aralık 1936 tarihindeki 95. Toplantısında Hatay sorununun görüşülmesine karar vermiştir. Türk Dışişleri Bakanı T.R.Aras, bu oturumda Türk tezini çok geniş bir biçimde anlatmıştır. Aras, konuşmasının sonunda Milletler Cemiyetinin soruna kısa zamanda çözüm bulmasını istemiş ve bu amaca yönelik Türk hükümetinin almasını istediği önlemleri şu şekilde belirtmiştir:

- a- Milletler Cemiyeti Sancak'ın geleceğini ele almalı,
- b- Fransız birlikleri ile Türklere karşı unsurlardan oluşan birlikler Sancak topraklarından çekilmeli,
- c- Milletler Cemiyeti' nin tayin edeceği bir komisyon emri altında, tarafsız küçük bir jandarma bölüğü bölgeye gönderilmeli.
- d- Milletler Cemiyeti görevlilerinin incelemelerini önyargısız yapabilmeleri ve ilgili tarafların uzlaşabilmeleri için uygun ortam yaratılmalıdır³¹⁹.

Bu konuşmadan sonra söz alan Fransız temsilcisi Vienot, konseyde Sancak sorunu ile ilgili bir raportör tayin edilmesini istemiştir. Bu istek üzerine Konsey Başkanı İsveç

---

³¹⁶ Ali Aslan, " Hatay Meselesinde İngilizlerin Tutumu", **II. Hatay Tarihi ve Folklor Sempozyumu (21-22 Mayıs1992) Bildirileri**, Zirem Basımevi, Antakya 1992, s. 4-7; Faruk Sömezoğlu, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der yay., 2.Basım, İstanbul, 2001, s. 91-92.

³¹⁷ **Son Posta**, 9 Aralık 1936.

³¹⁸ **Akşam**, 10 Aralık 1936.

delegesi Sandler'i raportör tayin etmiştir. Dolayısıyla Sandler, iki tarafın da görüşlerini alarak konu ile ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca Fransız temsilcisi Vienot, konseyin 15 Aralıkta oturumunda da söz alarak görüşlerini belirtmeye devam etmiştir. Vienot özellikle 1921 ve 1923 anlaşmalarının detaylı olarak bir tahlilini yaparak şöyle demiştir:

“Fransa 1921’de Türkiye ile müzakere ederken, mandası mucibince hareket ediyordu ve bu suretle hareket etmek için başka bir sıfatı mevcut değildi. Fransa, Suriye arazisini hiçbir müdahale, hiçbir hükümlerlik hakkını kendisinde hiçbir zaman görmemiş olduğundan, bu hakkı sırf bu arazinin hudutlarını tespite yarayan bir anlaşma ile bu hukuku iktisap edemedi. Dolayısıyla Fransa, Suriye cemaati hesabına hareket etmekle birlikte Sancak, Suriye cemaatinin haricinde istiklal için hiçbir husus namzetliğe malik bulunmuyordu bu prensiplerin tatbiki, 15 sene zarfında halk veyahut Türk hükümeti tarafından hiçbir tahtı-yı mucip olmadığı Türkiye Sancak’ının milli hayatına iştirakine karşı protestoda bulunmamıştır”³²⁰.

Bu sözlerden sonra Fransız temsilcisi ayrıca Türk Dışişleri Bakanının Sancak’ a tarafsız jandarma kıtası gönderilmesi teklifini reddetmiştir. Fransız hükümeti adına sınırın her iki tarafına tarafsız gözlemciler gönderilmesini önermiştir³²¹.

Cenevre’ de Türk- Fransız görüşmeleri devam ederken Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Ankara’da Tasarruf ve Yerli malları haftasını açarken yaptığı konuşmada, Hatay sorunu ile ilgili olarak iki temel nokta üzerinde durmuş ve Cenevre’de devam eden görüşmelerde Türk tezlerinin bu dayanaklara bağlı kalarak savunulacağını dile getirmiştir. İnönü’ye göre bu iki temel görüş şunlardır:

- a- *“Türkiye, Suriye ile herhangi bir müzakere yapmış ve ona Hatay bölgesini bahsetmiş değildir.*
- b- *Türkiye Suriye’yi de herhangi bir mandaya tevdi etmiş olan devlet değildir. Biz Suriye’nin mukadderatını ancak kendi halkının iradesine bırakmıştık.”³²²*

İsmet İnönü’nün yaptığı bu konuşma Türk basınında geniş yer tutmuştur. Son Posta Gazetesi İnönü’ nün nutkunun Cenevre’de yapılan görüşmeler için bir dayanak teşkil etmesi

---

³¹⁹ Ülkü Demirdöğen, *Hatay Sorunu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İÜSBE, İstanbul, 1983, s. 68.

³²⁰ *Ayın Tarihi*, Aralık 1936, No: 37, s. 106.

³²¹ Mehmet Gönülöbol, Cem Sar, *Atatürk’ün ve Türkiye’nin Dış Politikası(1919-1938)*, İstanbul, 1963, s. 129.

³²² *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1936.

gerektiğini belirtip, “Yeni Suriye devletinin Türk illerini elde etmek hevesine asla muvafakat etmeyeceğiz”³²³. diyerek mevcut duruma tepki gösterileceğini duyurmuştur.

Türk basını Cenevre’de başlayan görüşmeleri yakından takip etmekte ve günü gününe haberlerle Türk kamuoyunu bilgilendirmekteydi. Nitekim görüşmeler başladığında Türk basınında çıkan haberler şöyleydi:

“Biz Cenevre’de şunları istedik

1- Sancak’ ın her türlü tahkimat ve teslihattan tecridi.

2- İskenderun ve Antakya’ya muhtariyet idaresi verilmesi”³²⁴.

“Antakya’nın Suriye’ye ilhakını reddettik. Hariciye vekilimiz Sancak’ a istiklal verilmesini ve oradaki Fransız askerlerinin geri çekilerek yerine bitaraf bir zabıta kuvveti gönderilmesini istedi”³²⁵.

Bu arada İngiliz basını da görüşmeleri yakından takip etmekteydi. Manchester Guardian Gazetesi, 14 Aralık 1936 tarihli sayısında “Fransa ve Sancak” manşeti ile meselenin tarihi gelişimini vermekle birlikte Türk tezinin haklılığını vurgulayarak şöyle demiştir; “... İngiltere, Irak üzerindeki mandasını terk ettiği zaman Süryanilerin başına gelenleri hatırlayanlar ve şimdi de Filistin deki İngiliz mandasına rağmen Yahudilerin vaziyetlerini görenler, Türklerin bu korku ve endişelerini haklı bulmaktan kendilerini alamazlar.” Fransa’ nın olaya mütereddit kaldığını ifade eden gazete, Cenevre’de Türkiye ve Fransa arasında devam eden görüşmelerden bahsederken, Fransa’nın bölgeye istiklal verdikten sonraki endişelerini Fransız tezi olarak sunmuştur³²⁶.

19 Aralıkta raportör tayin edilen İsveç temsilcisi Sandler, hazırladığı raporu konseye sunmuştur. Raporda şöyle denilmektedir:

“Vesikalardan ve cereyan eden müzakerelerden anlaşıldığına göre, bu bölgeye taallük eden milletlerarası vesikalar hakkında hükümetler arasında görüş ihtilafı mevcuttur...”

Sancak meselesi meclisin Ocak ayındaki olağan toplantısında tekrar ele alınmalıdır. Aradaki süre içinde taraflar raportörlerle temas halinde meseleyi görüşmeye devam etmelidir.

---

³²³ Son Posta, 14 Aralık 1936.

³²⁴ Yeni Asır, 15 Aralık 1936.

³²⁵ Cumhuriyet, 15 Aralık 1936.

³²⁶ Ayın Tarihi, Aralık 1936, No: 36, s. 105.

Mümkün olan en kısa zamanda Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmelidir. Raporun kabul edilmesi, meselenin esası üzerinde verilmiş bir karar sayılmalıdır.³²⁷

Türkiye, Raportör Sandler'in sunduğu raporun oylanmasında çekimser oy kullanmıştır. Türkiye ayrıca bölgede huzur ve güven ortamının temini için bölgenin tamamen tarafsız hale getirilmesini de önermişti. Bu talep Fransız hükümetince reddedilmiştir. Bunun yanında bölgeye gönderilecek üç kişilik gözlemci heyete bir Türk bir de Fransız delege katılması önerisi de yine Fransız hükümetince reddedilmiştir.

Sandler'in konseye sunduğu rapor daha sonra oya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Buna göre; Hollanda'lı C.J.J Caron, Norveç'li Diplomat Hans Hoslstad ve İsveçli Albay K. Watteville gözlemci seçilerek 1937 yılı sonuna kadar görev yapmaları için Sancak' a gönderilmeleri kararlaştırılmıştır³²⁸. Toplantı sonunda Dr. T.R.Aras söz alarak şöyle demiştir:

“Türkiye, muhterem raportörümüz tarafından bize tevdi edilen karar sureti projesi hakkında çekimser oy kullanmaya karar vermiştir. Cumhuriyet hükümeti bu maksatla meseleye konu teşkil eden bölgenin, orada geçen olaylar hakkında ciddi bir tahkikat yapılabilmesi ve havanın diğer şiddet tedbirleriyle yeniden bozulmaması için tamamıyla tarafsız bir hale konulmasını teklif eylemiştir”. Aras'ın bu konuşmasından sonra Fransız delegesi de Türk tekliflerinin neden kabul edilmediklerini şöyle izah etmiştir:

- a- Manda sahibi bir devletin mandası altındaki bir toprağa Milletler Cemiyetine mensup bir heyetin gönderilmesini istemesi, başlı başına ve emsali görülmemiş bir tedbirdir. Bu suretle Fransa, bir uzlaşma zihniyeti göstermiştir.
- b- Fransa'nın idaresi altında bulunan bir toprakta komisyonun Fransız delegesine ihtiyacı yoktur. Diğer taraftan komisyonda bir Türk delegesi bulunursa Fransız hükümeti karşılıklı prensibine göre Heyetin müşahade alanını Sancak hududunun her iki tarafına teşmil etmesini istemek mecburiyetinde kalır.
- c- Sancakta tarafsız müşahitlerin bulunması sükûtin muhafazasına yardım edecektir. Fransa hükümeti müşahitlerin kendilerine tevdi edilen vazifenin

³²⁷ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e., s. 129; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, TTK yay., 3. Basım, Ankara, 2000, s. 540.

³²⁸ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 598; Ergün Akçura, Hatay'ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri, *AAMD.*, XI/32, (Temmuz 1995), s. 394; Hasan Köni, “Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış” *Atatürk Yolu*, AÜTİTED. yay., S. 4, (Kasım 1989), s. 23.

önemini kavramış bulunduklarına ve icabında konseyi durumdan olduğu gibi haberdar edeceklerine itimat etmektedir³²⁹.

Bu sırada İngiliz temsilcisi, konsey sonunda okunan Sandler raporuna gözlemci heyetin gönderilmesi hususu ile ilgili olarak, *“bu usulün manda altındaki bir toprağın içinde cereyan eden olaylar için ileride bir emsal olarak ileri sürülemeyeceği”* kaydını ilave ettirerek kendi mandası altında bulunan Irak'ta olası muhtemel gelişmeleri bu şekilde engellemeyi planlamıştır³³⁰.

Neticede Cenevre'de yapılan ilk tur görüşmelerinden kesin bir anlaşma çıkmamıştır. Soyak'ın ifadelerine göre; *“...konsey kararı her iki hükümetin anlaşması doğrultusunda verecekti”*³³¹ ifadesini kullanmıştı.

Bu sırada Cenevre'ye üç Suriyeli de gelmiş olup bunlardan biri İskenderun maliye müdürü ve Alevilerin lideri Hasan Cebbare olup, Suriye taraftarı Sancak ile ilgili beyanname dağıtmışlardı. Türkiye'nin Cenevre'deki temsilcileri arasında bulunan Abdurrahman Melek Suriyelilerin dağıttıkları bu beyannamelere karşı, İskenderun ve havalisi Türkleri adına bir beyanname yayınlamışlardır. Beyannamenin aslını Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine, suretini de delegasyonlara ve Türk Dışişleri Bakanlığına göndermiştir. Beyannamede, Antakya ve İskenderun havalisi Türklerinin bağımsızlık için mücadele ettiklerini ve Suriye'ye katılmak istemediklerini bildirmişlerdi³³².

B- PARİS GÖRÜŞMELERİ

Cenevre'de, Fransız temsilcileriyle Türk temsilcileri arasında yapılan görüşmelerde istenilen sonuç alınamayınca görüşmelere Paris'te devam edilmesi kararlaştırılmıştı.

Paris'te başlayan görüşmelere Türkiye'nin Paris Büyük Elçisi Suat Davaz ve Milletler Cemiyeti'ndeki Türkiye'nin daimi temsilcisi Necmettin Sakak ile Fransa'nın Ankara Büyük Elçisi Mösyö Henri Pansot ve konseyin raportörü olan İsveç Dışişleri vekili sıfatıyla İsveç'in

³²⁹ Ülkü Demirdöğen, a.g.e., s. 73; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 587.

³³⁰ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 587; Ali Aslan, a.g.e., s. 8.

³³¹ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 587.

Bern Elçisi Mösyö Westman da iştirak etmişlerdi³³³. Türkiye Paris'teki görüşmelerde şu tekliflerde bulunmuştu:

- a- Hatay'a tam istiklal verilmesi.
- b- Suriye, Lübnan ve müstakil Hatay'ın bir konfederasyon oluşturmalarını ve bu konfederasyonun da dış ilişkiler, gümrük ve para birliği konularında yetkili olması.
- c- Hatay'ın askerlikten tecridi.
- d- İskenderun limanının bir kısmının Türkiye'ye kiralanması ve demiryollarının kombine edilmesi³³⁴.

Ne yazık ki Türkiye'nin yaptığı bu teklifler de Fransız hükümetince kabul edilmemiştir. Türkiye ayrıca ilgili ülke temsilcilerinin Sancak'ın Suriye'ye bağlı olması gerektiği fikri ile de karşılaşmıştı.

Paris görüşmelerinden de istenilen sonuç alınamayınca Türk heyeti durumu Ankara'ya bildirmişti. H.R. Soyak görüşmelerde gelinen son nokta ile ilgili olarak şöyle demişti; “... artık anlaşılmıştı. Fransa'nın tutumu ciddi ve samimi değildi. Bu şartlar altında müzakereye devam etmek beyhude ve faydasızdı.” Ayrıca Soyak görüşmelerin kesilmesinden Ankara' nın da rahatsız olduğunu ifade etmiştir³³⁵.

Paris'te görüşmelerin kesilmesinden sonra Türk Dışişleri Bakanı T.R. Aras gazetecilere verdiği beyanatta şöyle demiştir.

“ Paris'te alelade bir formalite işini bitirdik. Bu formaliteye diplomasi lisanında müzakere diyorlar. Bu sözlerle hepsini söylediğimi zannediyorum.”³³⁶ diyerek Fransız hükümetinin ciddi bir neticeye varmaktan ziyade konseyin tavsiyelerine uymuş görünüp, vakit geçirmek düşüncesiyle Paris müzakerelerine başladığını ifade etmiştir. Görüşmelerin kesilmesinden sonra T.R.Aras bazı Fransız yetkilileri ile Fransız Başbakanı Blum'u da ziyaret

---

³³² Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, TTK yay., Ankara, 1966, s. 36; Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, Fırat Üniversitesi, ODAM. yay., Elazığ, 2003, s. 218.

³³³ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., *Türk Dış Politikasında Hatay*, ASAM yay., Ankara, 2001, s. 77; Yusuf Sarımay, *a.g.m.*, s. 19.

³³⁴ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., *a.g.e.*, s. 77; Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s. 588.

³³⁵ Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s.589.

³³⁶ *Akşam*, 21 Aralık 1936.

etmiştir. Burada yapılan görüşmelerde Türkiye ile Fransa arasında Sancak konusu ile ilgili görüşmelere Ocak ayında devam edilmesi kararlaştırılmıştı³³⁷.

Türk basınında gerek Cenevre görüşmeleri gerekse Paris görüşmeleri çok yakından takip edilmekteydi. Görüşmelerin kesilmesinden sonra Türk gazetelerinde şu yorumlar yapılmıştı:

“ *Paris müzakereleri inkıtaa uğradı. Suriye, Lübnan ve Sancak arasında konfederasyon bir devlet teklif ettik*”³³⁸.

“ *Türk, hakkını mutlaka alacak*”³³⁹.

“ *Fransa ne zannediyor? Türkiye'nin blöf yaptığını mı? On dört yıldan beri sulh yolunda hiç aksamadan yürüyen Kemalist Türkiye'nin blöflere tenezzül ettiği hiç görülmüş müdür?*”³⁴⁰

Ulus Gazetesi de 24 Aralık 1936 tarihli sayısında “*Paris'teki görüşmeler neticesiz kaldı*” manşetini kullanmıştır. Görüşmelerle ilgili Falih Rıfkı ise şu yorumu yapmıştır:

“ *...Bizim istediğimiz sadece Sancak'ın tıpkı Suriye ve Lübnan' da olduğu gibi bağımsız olmasıdır. Ancak Fransa ise <bu Suriye'nin parçalanması demektir.> diyor. Bu durum Fransa'nın Şam ve Beyrut ile imzaladığı anlaşmaları ihlal etmek demektir.*” Falih Rıfkı makalesinin sonunda ise bu anlaşmaların içeriğine değinip şu tespitte bulunmuştur: “*...eğer bu muahedeler Fransa ile Türkiye arasındaki 1921 taahhütlerinin manası ve ruhunu bir tarafa bırakarak imzalanmışsa bunun mesulu biz değiliz. Bizce ortada ihlal olunan bir şey varsa, o, İşte bu taahhütler ve Sancağın Türk ekseriyetinin bu taahhütlere isnad eden haklarıdır*”³⁴¹. Aynı şekilde Ulus Gazetesi ertesi günkü sayısında görüşmelere ocak ayı içersinde devam edileceğini bildirmiş, Ulus gazetesi ise, “ *Paris, isterse halletmesini bilir* .”³⁴² yorumunu yaparak meselenin çözümünün tamamen Fransa'nın elinde olduğunu ifade etmiştir.

³³⁷ Ömer Osman Umar, a.g.e., s. 216.

³³⁸ Cumhuriyet, 24 Aralık 1936.

³³⁹ Son Posta, 24 Aralık 1936.

³⁴⁰ Yeni Asır, 25 Aralık 1936.

³⁴¹ Falih Rıfkı Atay, “Paris'teki Görüşmeler Neticesiz Kaldı”, Ulus, 24 Aralık 1936.

C- ATATÜRK'ÜN KONYA SEYAHATI VE SEYAHATİN ETKİLERİ

Dr. T.R. Aras'ın deyimiyle Paris' te başlayan formalite görüşmelerinde de Türkiye, Hatay konusunda istediğini alamamıştı. Yeni yılın ilk günlerinde Adana'nın 5 Ocak günü yapılan kurtuluş yıl dönümü törenlerine 40 bin civarında Çukurova' lı iştirak etmişti. Büyük bir heyecan için de geçen törenlerde, Hatay'ın kurtarılması içinde büyük bir tezahürat yapılmıştı³⁴³. Gerek Paris'te yapılan görüşmelerde istenilen sonucun alınamaması gerekse Adana'nın kurtuluş yıl dönümünde Hatay'ın kurtarılması ile ilgili tezahüratların yapılması Türk - Fransız ilişkilerini yeniden gergin bir noktaya getirmişti. Böylesine bir ortamda Atatürk, Heyeti ile birlikte Güneyin karargah merkezi olan Konya'ya gitmek üzere Trenle İstanbul'dan bir gezi gerçekleştirmişti. H. R. Soyak hareket gecesini şöyle anlatmaktaydı;

"...5/6 Ocak 1937 gecesi yatağımın başucundaki telefonun çalmasıyla uyandım. Saat 01.00 idi. İstanbul'dan Başyaver Celal Ömer telefon ediyordu. Atatürk'ün bir emri var yazınız dedi. ve şu kısa emri yazdırdı:

*...dahil olduğumuz Hatay teşkilatı merkezinde benim için lüzumlu olan bütün şeyleri hatta lüzumlu şahsiyetleri alarak bana mülaki olunuz."*³⁴⁴ Aslında Soyak'a iletilen bu haber ani bir kararın ve Paris'ten gelen son haberlere Atatürk'ün sinirlenmesinin bir neticesi idi. Soyak, gezinin nedenini haberi ileten yaverden şöyle almıştı: *"...sebepe ne? Hatay işinin aldığı son şekil mi? diye sordum. Evet! Fransız sefiri Dr. T. R. Aras'la görüşürken vaad edilen ve beklenen tekliften habersiz davranmış, ona pek sinirlendi"*³⁴⁵ dedi. Konya'ya yapılmakta olunan geziden yol üzerindeki komutanlarda haberdar edilmişti. Atatürk 6 Ocak 1937 tarihinde yol üzerindeki Eskişehir istasyonunda Ankara'dan gelen İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı Dr. T.R. Aras ve İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya ile dört

---

³⁴² Ulus, 25 Aralık 1936.

³⁴³ Serdar Yılmaz Saraç, **Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989, s. 73; **Akşam**, 6 Ocak 1937.

³⁴⁴ Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, s. 601.

³⁴⁵ Hasan Rıza Soyak, **a.g.e.**, s. 601.

saat sürecek bir konuşma yapmıştır. Atatürk Eskişehir'deki görüşmeden sonra Ulukışla'ya geçmiş ve trenle Ankara'ya dönerek gezisine son vermişti³⁴⁶.

Konya ve Ulukışla'yı kapsayan Atatürk'ün bu ani gezisi, yurt içinde ve yurt dışında büyük yankılar uyandırmıştı. Geziye refakat eden Cumhuriyet Gazetesinden Yunus Nadi 6 Ocak 1937'de yayınlanan makalesinde şöyle demiştir:

“Yeni Türkiye'yi, Suriye'deki Fransız müstemleke memurlarından öğrenen bugünkü Fransa, Türkiye'nin askeri kudretini, yine o zavallı ve balapervaz memurlarından ölçüp biçmekte olacak... Suriye'deki Fransız müstemleke memurları nereden bilsinler ki, Türkiye başka cephelerdeki kuvvetlerine asla ve kat'a zerre kadar hanel gelmemek üzere İskenderun, Antakya ve havalisini yalnız 24 veya 48 saatte ekstra milli kuvvetleriyle işgal edebilir ve onlar nasıl takdir eylesinler ki, aynı kuvvetlerle bütün Suriye'nin işgali nihayet çok mahdut bir zaman meselesidir. Amma denilecek ki, bu Fransa ile bir harptir bunu Türkiye ister mi? Açık söyleyelim ki istemez. Fakat mecbur olduğu zaman bunu böyle yapabileceğinden emindir ve bu hesaba icap ederse bütün dünyaya karşı koymaya hazırdır.”

Nadi, ayrıca iki ülke arasındaki sonuçlanamayan görüşmelerden de şikayet etmekle birlikte, Türkiye'nin de sorumlu olduğunu belirttikten sonra makaleye şöyle devam etmiştir:

*“ Saik bir hak davasında önümüze Milletler Cemiyeti'ni Fransa çıkardı. Cemiyet, bu hakkı ihkaktan aciz kalırsa, bizim kendi hakkımızı korumaktan aciz kalmayacağımız da şimdiden Fransa'nın malumu olmalıdır ve Fransa ile beraber bütün dünyanın. ...Düşmanların muhtemel çokluğu, bu bahiste bizi hakkımızı müdafaa etmekten alıkoyabilecek bir sebep değildir...”*³⁴⁷

Atatürk, Konya ve Ulukışla'yı kapsayan gezisinin nedenini şöyle açıklamıştır:

“...Ben bir askeri hareketin başlangıcı gibi yorumlana bilecek biçimde tertip ettiğim bu seyahati Hatay'daki Türk çoğunluğunun muahedelerle de kabul edilmiş açık haklarını korumak bahsinde ne derece hassas ve azimli olduğumuzu, işin bir takım oyunlarla veya ihmallerle sürüncemede kalmasına katiyen tahammülümüz olmadığını göstermek için ihtiyar ettim ve tertibimi mahsus derhal şayi olabilecek bir yerde her memlekete mensup bir takım istihbarat memurlarıyla dolu olan bir otelde yaptım. Kısacası Fransızların meseleyi uzatıp dejenere etmeye çalıştıklarını, müstemleke memurlarının şuursuz ve insafsız hareketlerini gün

³⁴⁶ Esin (Derinsu) Dayı, *Hatay Gazetesinde Atatürk*, Atatürk Üniversitesi yay., Erzurum, 2003, s. 117; Ayla Kutlu, “Hatay Devleti'nden Hatay İline”, *Toplumsal Tarih*, İletişim yay., S. 43, (Temmuz 1987), s. 23.

³⁴⁷ Yunus Nadi, “Atatürk'ün Gezisi”, *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1937.

geçtikçe artırdıklarını, bizim hükümetin de işi lüzümü kadar sıkı tutmadığını görüyordum. Davamız böyle sürüncemede kaldıkça bilhassa Türk ahaliye reva görülen şiddetli baskı devam ettikçe, bir gün içeride (Hatay'da) büyük ve kanlı bir hadise zuhur edebilirdi; bu yüzden iki taraf, hiç istemedikleri halde silahlı bir çatışmaya sürüklenebilirdi. İşte bu hal ve ihtimalleri ortadan kaldırmak, herkesi vaktinde ikaz etmek içindir ki, harekete geçtim; başka bir ifade ile ben bu hareketi, memleketi harbe sokmak için değil, tam tersine ondan kurtarmak için yapmış bulunuyorum... ”³⁴⁸.

Atatürk, Konya'ya giderken de basına şöyle bir demeç vermişti:

“Ben memleketi hiçbir zaman harbe sürüklemem fakat Hatay meselesi benim için bir dava olmuştur. Gerekirse bunu şahsen halletmek için bir zaruriyet karşısında kalırsam derhal devlet reisliğinden ve mebusluktan istifa ederim. Serbest bir vatandaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Bildiğiniz gibi bunun her zaman imkanı ve yolları vardır. Oradaki mücahitlerle, anavatandan kaçıp bize katılacağından şüphe etmediğim kuvvetlerle meseleyi yerinde ve içerden halletmeye çalışırım. Türkiye hükümeti beni ve arkadaşlarımı asi ilan etsin, hakkımızda tahkikat yapsın...maamafih böyle bir ihtimal karşısında kalacak değiliz. Dava yakında istediğimiz şekilde halledilmiş olacaktır”³⁴⁹.

Atatürk'ün Konya gezisi dış basında özellikle Fransız basında gözle görünen bir panik yaşatmış, Türkiye'nin bölgede bir darbe yapmaya hazırlandığı söylentisi de yayılmıştır. Aynı zamanda bu ani hareket İngiltere'yi de etkilemiştir. İngiliz Dış İlişkiler Bakanı Anthony Eden'in İngiliz diplomatı Sir P. Loraine'e yazdığı mektupta bu seyahatle birlikte Türk birliklerinin bölgeye yığınak yapıp yaymadığının öğrenilmesini istemiştir. Fakat Türk Dışişleri Bakanı T.R. Aras, Eden'e bir telgraf yollayarak Atatürk'ün bu seyahatinin “ tamimiyle sağlık nedeniyle” yapıldığını bildirmiştir. Bu arada Türk Elçisi Fethi Okyar'ın 8 Ocakta Paris'te Vionet ile görüşmesi sonunda, Fransa'da Atatürk'ün seyahatinin yarattığı olumsuz havayı kaybettirmiştir³⁵⁰. İngiliz basın organlarında Türklerin Osmanlı devletini yeniden canlandırmak istediklerini, İskenderun'dan sonra sıranın Irak'a geleceği hatta Hatay sorununun Suriye'nin istilasının bir başlangıcını oluşturduğunu ifade eden yorumlar yapılmıştır³⁵¹.

³⁴⁸ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 607.

³⁴⁹ Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 30.

³⁵⁰ Faruk Sömezoğlu, a.g.e., s. 93.

³⁵¹ Ulus, 8 Ocak 1937.

7 Ocakta Tan Gazetesi birinci sayfada manşetten “ *Eskişehir 'de Atatürk'ün nezdinde dört saatlik bir toplantı yapıldı*”³⁵². ifadesiyle verdiği haberle Türk kamuoyunu bilgilendirmiştir.

Bu arada İsmet İnönü de 9 Ocak 1937 tarihinde, CHP'nin meclis grubunda yaptığı konuşmasında, Türk halkından Hatay sorununun halli için on beş gün sabretmelerini istemiştir.³⁵³ Ulus Gazetesi ise Türkiye'nin kararlılığını göstermek için şu yorumu yapmıştır: “ *Sancak halkının geleceği teminat altına alınmadıkça Türkiye'nin müsterih olabileceğini düşünmek yalnız yanlış değil, tehlikeli bir yola sapmak olur.*”³⁵⁴

Atatürk, Konya gezisinden sonra 8 Ocakta bakanlar kurulunu toplanarak Fransa'ya verilecek notanın esaslarını görüşmüşlerdir. Neticede 11 Ocakta Fransız hükümetine 14 maddelik bir nota verilmiştir. Notanın önemli maddelerinde kısaca şunlardan bahsedilmiştir.

Birinci maddede; Suriye, Lübnan ve Sancağın üç konfedere devlet teşkil edeceği,

İkinci maddede; bu konfedere devletin sorumluluk hakları kalmak üzere, her devlet kendi hakimiyetini muhafaza edeceği,

Üçüncü maddede; Konfedere devletlerarasında meydana gelebilecek meselelere ait masrafların taksiminin nüfus nispetine göre taksim edileceği,

Dördüncü maddede; Konfederasyonun merkezinden bahsedilmiş, ancak bu şehir belirtilmemiştir.

Beşinci maddede; Konfedere devletlerin parlamentolarından eşit sayıda seçilmiş delegelerden oluşan icra komitesi konfederasyonun ortak işlerini yürüteceği,

Yedinci maddede; Oluşturulan icra komitesinin görüştüğü kararların devletlerin parlamentolarında ayrı ayrı tasdik olunacağı,

Sekizinci maddede; Konfedere devletler arasında Sancak'ın, silahtan arındırılarak tarafsız bir bölge haline geleceği,

Dokuzuncu maddede; 1921, 1923 ve 1926 anlaşmalarının yerine konmak üzere ayrı bir Türk-Fransız anlaşması yapılacağı ve bu anlaşmada diğer iki konfedere devletten dahil olmak üzere, Sancak'a dışardan gelebilecek her türlü müdahaleye karşı Türkiye ve Fransa devletlerinin ortak garanti vereceği,

---

³⁵² Tan, 7 Ocak 1937.

³⁵³ Cumhuriyet, 10 Ocak 1937.

On ikinci maddede; Sancak vatandaşlarının katılacağı devletin Anayasasını hazırlayacak bir parlamento seçmelerinde bahsedilmekte olup, Sancak'ın Anayasasının ise mezhep ve kültür hürriyeti prensiplerini mecburi olarak içine alacak bir yapıda olacağı belirtilmekte, Sancak'ın resmi dilinin Türkçe ve devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olacağı belirtilmiştir.

On dördüncü maddede ise; Sancak Anayasasının Türkiye ve Fransa'nın tasdikinden sonra yürürlüğe gireceği gibi temel unsurlardan bahsedilmiştir³⁵⁵.

Türkiye, yaptığı konfederasyon teklifini detaylı olarak bu nota ile Fransa'ya sunmuştur. Fransa Türkiye'nin bu notasına Başbakan Blum tarafından özel bir mektup ile 19 Ocak 1937 tarihinde cevap vermiştir. Fransız Başbakan, “ *çalışmamın ve düşüncelerimin neticesi şudur.*” diye başladığı mektubunda şu görüşlere yer vermiştir. “...*kanımca iki sorun bulunmaktadır. Fransa- Suriye anlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren Sancak'ta uygulanacak olan kat'i rejim ile arada uygulanacak geçici rejim... Bunlardan önemli olan birincisidir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Fransa- Suriye anlaşması yürürlüğe girdikten sonra, 1921 anlaşmasının uygulanışı ile olarak kuşku duyması meşrudur... Fransa- Suriye anlaşması, uygulamaya konulduktan sonra yalnız Sancak için olmak üzere bir tür devamı düşünülebilir ki bu, özel rejimde Sancak'a Milletler Cemiyeti'nin göstereceği bir yüksek komiser atanır ve bu komiser doğal olarak bir Fransız olur. Diğer taraftan Fransa kendisini izleyecek devletlere geçen taahhütlerini Türkiye'ye karşı yeniler ve güvence altına alır. Ara dönemde uygulanacak olan rejimin, Türk haklarını kaygılandırarak bir yönü olamaz. Bu ara dönemde rejimle amaçlanan Sancağa şimdiden tümüyle ayrı bir varlık (entite) olarak gösterecek şekilde esas rejime hazırlamak olacaktır*”³⁵⁶.

Fransa, Başbakan Blum'un bu mektubundan da anlaşılacağı gibi Türkiye'nin yaptığı üçlü konfederasyon teklifini reddetmiştir. Bu durum da Ankara tarafından pekiyi karşılanmamıştır. Ancak Fransız Başbakanın Sancak' ın şimdiden ayrı bir varlık (entite) olarak ele alınması ve Milletler Cemiyeti' nin vereceği kararı peşin olarak kabul edeceğini bildirmesi, Cenevre' de başlayacak ikinci tur görüşmeleri için Türk Hükümetini ümitli olmaya sevk etmiştir. Atatürk Kurun Gazetesine verdiği demeçle Fransız Başbakanın mektubunda Sancak ile ilgili düşüncelerinde şu yanıtı vermiştir:

---

³⁵⁴ **Ulus**, 7 Ocak 1937.

³⁵⁵ **Ayın Tarihi**, Ocak 1937, No: 38; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 613-614.

³⁵⁶ Ülkü Demirdöğen, a.g.e., s. 77.

“Fransız Başvekilinin 1921 muahedesinden bahsederken bir taraftan Sancak’ a ait hususi vasıflarını saydığı halde ayrı muahede içersinde zikredilmiş olan Bayrak meselesine hiç temas etmemiş, sonra Suriye ve Lübnan’a istiklal verdiği halde, haiz olan İskenderun ve havalisi için bir nevi manda şekli tavassur etmesi Paris müzakerelerine nispetle bir ilerleme değil, tam tersine bir gerilemedir”³⁵⁷.

Yeni Asır gazetesi, 22 Ocak 1937 tarihli sayısında, Fransa’nın uzlaşmaz tutumuna ve Türkiye’nin önerdiği konfederasyon teklifini kabul etmemesine karşı şöyle demiştir:

“... Sancak istiklaline ısrar etmekle, yalnız milletimizin haklı endişelerine cevap vermiş oluyoruz. Aynı zamanda ait için pürüzsüz dostluklara sulhun menfaatine olarak istikrar bulmuş bir vaziyette zemin hazırlamış oluyoruz.”³⁵⁸

D- GÖZLEMCİ HEYETİN HATAY'DAKİ ÇALIŞMALARI VE ÇALIŞMANLARIN ETKİLERİ

14 Aralık 1936 tarihinde, Türkiye'nin daha önce başvurusu ile başlayan Milletler Cemiyeti bünyesindeki Cenevre görüşmelerinde, 16 Aralık 1936 tarihli oturumda İskenderun ve havalisine üç tarafsız gözlemciden oluşacak bir heyetin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Heyet, bölgede kalacağı süre zarfında halk ile görüşüp hazırlayacakları raporları Milletler Cemiyeti konseyine gönderecekti. Dolayısıyla bu raporlar da konseyin Hatay'ın geleceği hakkında vereceği kararda etkili olacaktı.

Türkiye, gözlemci heyetin Hatay'a gideceğini öğrenince Türkiye’de bulunan bazı Hataylıları Hatay'a gönderme kararı almıştır³⁵⁹.

Gerek Türk basını gerekse dış basın, gözlemci heyetin oluşturulmasından Hatay'a gidip incelemeler yapmasına kadar geçen sürede, heyetin çalışmalarını yakından takip etmiş ve kendi kamuoylarını bilgilendirmişlerdir. Daha heyet bölgeye gitmeden evvel İstanbul'da heyette bulunan gözlemcilerden Mösyö Talsted gazetecilere şu beyanatı vermiştir:

---

³⁵⁷ Kurun, 22 Ocak 1937.

³⁵⁸ Yeni Asır, 22 Ocak 1937.

³⁵⁹ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, TTK. yay., Ankara, 1992, s. 101.

“... yeni yılın ilk günlerinde işe başlamayı çok uğurlu sayarız; bu temenni ile yola çıkıyoruz. Sancak'ta ne kadar kalacağımız belli değildir. Bununla beraber Milletler Cemiyeti konseyinin toplanmasına yani 18 Ocağa kadar işimizi bitireceğimizi zannediyorum.”³⁶⁰

Gözlemci heyetin oluşturulmasının kararlaştırıldığı günlerde özellikle Fransız memurlar ile Suriye yanlısı Vatani partisi mensupları böyle bir heyetin oluşturulmasını istememişlerdir. Bu durum Türk basınında şöyle yansımıştır:

“Milletler Cemiyeti'nin üç tarafsız görmek göndereceği haberi Sancak'taki mandater makamların hoşuna gitmedi.”³⁶¹

“Sancak'a müşahitlerin gitmesi mandater ve Vatanileri müteessir etti.”³⁶²

Sancak'a müşahit heyetin gönderilmesi ve Sancak' a gönderilen kuvvetlerin geri alınması hakkında Milletler Cemiyeti'nin kararı Suriye de fena tesir yapmıştır. Vataniler milletler cemiyetinin bu kararına karşı koymak için bazı tedbirlere başvurmuşlardır. Bunlardan birincisi, Alevilerin Sünnilerle ve Hristiyan Araplardan bazı ileri gelenlerle Türklerden mevcut mebusları elde ederek, Sancak'ı Suriye'nin parçası olduğuna dair muhtelif makamlara, *“halk biziz, Sancak'ı biz temsil ederiz.”* Telgraflar ve sahte mazbatalarla yapılan müracaatlardır. İkincisi ise Taşnak ve Ermenilere verdikleri silahlardır.³⁶³

Bu arada Türk gazeteler de Sancak'a gidecek heyetten yapacakları gözlemlerde şu noktalara dikkat etmelerini istemişlerdir:

- a- Türklerin manda başladığı zaman birçok bakımdan maruz kaldıkları tazyikler ve bunların etkileri.
- b- Türklerin elindeki emlak ve tarım arazilerinin ellerinden nasıl çıktığı.
- c- Sağlık işlerinin Türklerin aleyhinde gelişme göstermekte olduğunun tespit edilmesini istemişlerdir.³⁶⁴

Gözlemci heyetin bölgeye ulaşmasıyla birlikte Araplar ve Türkler arasındaki gerginlikte artmıştı. Heyet, 9 Ocakta Antakya'ya giderken Belen' de 200 kişilik bir Türk grubu Suriye ve Fransa aleyhinde gösteri düzenlemişlerdir. Aynı şekilde Antakya'daki Türkler

---

³⁶⁰ Cumhuriyet, 4 Ocak 1937.

³⁶¹ Ulus, 19 Aralık 1936.

³⁶² Son Posta, 19 Aralık 1936.

³⁶³ Akşam, 22 Aralık 1936.

³⁶⁴ Kurun, 19 Aralık 1936.

genel grev yapmışlar ve dükkânlarını kapamışlardır³⁶⁵. Buna karşılık olmak üzere aynı gün üç bin Arap öğrenci gözlemcilerin kaldıkları turizm oteli önünde ellerinde Suriye bayrakları olduğu halde ve Suriye milli marşını söyleyerek olaysız bir gösteri gerçekleştirmişlerdir. Reyhanlı’ da 10 Ocakta Araplarla Türkler arasında çatışmalar çıkmıştır. 11 Ocakta Araplarla Ermeniler Antakya’da karşı bir gösteri yürüyüşü yapmışlardır. 12 Ocakta da Türkler Antakya’da karşı bir yürüyüş gerçekleştirmişleridir. Yapılan yürüyüşü havas muhabiri şu şekilde bildirmiştir: “ *Türkler bugün büyük bir nümayiş tertip ettiler. Kamyonlarla dağlardan indirdikleri 5.000 köylü Türk ay yıldızlarla sokakları geçtiler.* ”³⁶⁶

İskenderun’da bulunan Türk ileri gelenleri gözlemleri heyet ile temas etmek için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Selim Çelenk bu durumu şöyle anlatmıştır: “... heyet İskenderun’a geldiğinde durumu ona anlatmaya karar vermiştik. Yenigün’deki yayınlarımız Türkçe idi. Heyet üyeleri de Türkçe bilmedikleri için Türklerle yapılan baskı ve tedhişten haberdar olamıyorlardı. Heyet üyelerine sesimizi duyurmak için Halep’ten Fransızca bilen birini getirdik. Daha sonra da Yenigün’ün bir sayfasını Fransızca çıkardık...”³⁶⁷

Türk basını gözlemci heyetin İskenderun ve Antakya’daki gözlem çalışmalarına geniş yer vermiştir. Özellikle heyetin Türklerle yaptığı görüşmeler basına şu şekilde yansımıştır:

“*Antakyalılar, heyetten Antakya ve havalisinde bulunan Fransız ve Suriyeli memurların gerçekte Türk olan halkı Arap ve Alevi diye adlandırıp, Türkleri ayırmaya çalıştıklarını, bu çalışmaların önüne geçilmesini istediler.*”³⁶⁸

“*Fransız zabıtları Hatay köylerine dağıldılar. Maksat Sancak’ a gelen müşahit heyetle Türk köylülerini temas ettirmemektir. Köylerde köylüye tazyik ve propaganda yapılmaktadır bunun gayesi Türklerle müşahit heyeti görüştürmemektir.*”³⁶⁹

Bu sırada heyetin Hatay’da yaptığı çalışmaların aksaması ve iki Türk gencinin Fransız jandarmaları tarafından tutuklanmaları üzerine Tan gazetesi bu olaylara şu şekilde tepki göstermiştir: “...eğer müşahit heyette bitarafılık varsa onların vazifeleri bitmiştir, derhal

³⁶⁵ *Ayın Tarihi*, Ocak 1937, No. 38, s. 57.

³⁶⁶ *Ulus*, 10 Ocak 1937; *Ayın Tarihi*, Ocak 1937, No.38, s. 58.

³⁶⁷ Selim Çelenk, *Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, AGC yay., Antakya, 1997, s. 85.

³⁶⁸ *Ulus*, 2 Ocak 1937.

³⁶⁹ *Akşam*, 3 Ocak 1937.

Cenevre'ye dönebilirler. Milletler Cemiyeti'ne şu raporu versinler. Gittik fakat göremedik. Çünkü Fransızlar bizim hakikati duymamıza mani olmak için tercümanları tutukladılar."³⁷⁰

Aynı şekilde heyet, Antakya'da incelemede bulunurken Falih Rıfkı 4 Ocak tarihli Ulus Gazetesinde "tatbik kıymeti" adlı makalesinde, Sancak' ta herhangi bir anlaşma uygulamak için her şeyden önce bir takım prensiplerin kabul edilmesi gerektiğini belirterek, müşahit heyetin hazırlayacağı raporlarda Hatay'ın Türk olduğunun kabul edilmemesi halinde, Milletler Cemiyeti' nin kararlarının bölgede uygulanmasının artık bir kıymetinin kalmayacağını ifade etmiştir³⁷¹.

Cumhuriyet Gazetesi İtalyan haber ajansına dayanarak verdiği haberde, gözlemcilerin Sancak' ta inceleme yaparken, yerel memurlarla Fransız memurlar tarafından hazırlanan nüfus listelerini gözden geçirmişlerdir. Bu listelerde 30 bin Hataylı Türk'ün gösterilmediği ortaya çıkarılmıştır³⁷².

Gözlemci heyet, İskenderun ve havalisinde çalışmalarının tamamladıktan sonra 22 Ocak 1937'de Antakya'dan ayrılmıştır. Heyetin ayrıldığı günlerde Cenevre' de Türk ve Fransız temsilcileri arasında Hatay sorunu ile ilgili görüşmeler yeniden başlamıştı.

E- CENEVRE'DE BAŞLAYAN II. TUR GÖRÜŞMELERİ VE ANLAŞMANIN SAĞLANMASI

16 Ocakta Türkiye Dışişleri Bakanı T.R. Aras ve beraberindeki heyet Milletler Cemiyeti konseyinin 21 Ocakta yapılacak olan oturumuna katılmak için Cenevre'ye hareket etmişlerdir³⁷³. Türk heyetini uğurlamaya gelen Başbakan İsmet İnönü ve İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya, sirkeci istasyonuna kadar gelmişlerdir. Türk ve Fransız ikili görüşmeleri 20 Ocakta Cenevre'de başlamıştır. Gece ve gündüz çeşitli saatlerde yapılan toplantılar neticesinde Hatay Sorununa uygun bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin özellikle ilk iki gününde Fransızların Türk tezlerini anlamaz ve kabul etmez bir tutum içinde oldukları

³⁷⁰ Tan, 17 Ocak 1937.

³⁷¹ Falih Rıfkı Atay, "Tatbik Kıymeti", Ulus, 4 Ocak 1937.

³⁷² Cumhuriyet, 18 Ocak 1937.

³⁷³ Serdar Yılmaz Saraç, a.g.e., s. 77.

görülmüştür. Neticede İsveç Dışişleri Bakanı ile konsey raportörü Sandler ve İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in uzlaştırıcı çabaları sonucunda 23 Ocakta genel hatları tespit edilen bir ilke anlaşması imzalanmıştır³⁷⁴. Buna göre;

“ 1- Sancak, milletler Cemiyeti'nin garantisi altında olarak dahiliye işlerini tam bir istiklal ile idare etmek hakkına malik olacak, fakat siyaseten Suriye Devleti'nin kadrosuna dahil bulunacaktır.

2- Sancak'ın kendi parlamentosu ve hükümeti olacaktır. Sancak kendi Anayasa'sını bizzat tanzim etmek hakkını haizdir.

3-Sancak askerlikten tecrid olunacak ve halkı askerlik hizmetine tabi tutulmayacaktır.

4- Türkiye ile Fransa, Sancak' ı her türlü tecavüze karşı müstereken garanti edeceklerdir”³⁷⁵.

Ana hatları ile kabul edilen bu prensip anlaşmasından sonra görüşmelerde en büyük sorun Sancak'ın resmi dilinin tespit edilmesi meselesiydi. Fransız temsilciler, dil meselesine büyük önem verdiklerini 23 Ocak' tan sonra yapılan görüşmelerde dile getirmişlerdir. Fransızların taleplerinde; İskenderun, Antakya ve dolaylarının büyük çoğunluğunun Türkler tarafından oluşturulduğu ve idarenin de bu gerçeğe göre düzenlenmesini kabul ettiklerini, ancak Arap dilinin de Türk diliyle eşit bir resmiyete haiz olmasının kabul edilmesi esasının şart olduğu şeklindeydi. H. R. Soyak, dil meselesinde Fransızlarla olan görüşmeleri ve meselenin ciddiyetini şu şekilde anlatmıştır;

“... bu defa Mösyö Eden gibi insaflı dostların şahsi müdahale ve tasavvurları da müessir olmayacaktı ve müzakere tekrar - hem de onda dokuzu halledilmiş olduğu halde- sırf Fransızlar'ın talepleri yüzünden kesilme tehlikesi karşısında kalmıştı... 25 Ocak 1937 Salı günü saat onda raportör Mösyö Sandler'in reisliği altında toplanan iki heyet, iki buçuk saat kadar beyhude yere çekiştikten sonra yeni bir ictimadan bahsedilmeden salonu terk ettiler. Münakaşalar esnasında Fransız delegeleri mütemadiyen Paris ile muhabere halinde bulunmuşlardır”³⁷⁶.

Atatürk de İstanbul'dan Cenevre'deki görüşmeleri yakından takip etmekte ve sürekli olarak telefon aracılığı ile Türk heyetinden gelen son noktalar hakkında bilgi almaktaydı.

³⁷⁴ Ulus, 25 Ocak 1937; Ayın Tarihi, Ocak 1937, No: 38, s. 65; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 617.

³⁷⁵ Ayın Tarihi, Ocak 1937, No: 38, s. 65.

Görüşmelerin dil meselesi yüzünden kesilme noktasına gelmesi üzerine Türk heyeti, durumu Atatürk'e bildirmiş ve görüşlerine başvurmuştur. Neticede; Atatürk, Fransızların dil meselesinden dolayı bir pürüzlük çıkaracaklarını zannetmediğini, ikinci bir resmi dilin kullanılması hakkının kabul edilebileceğini ve konseyde bu şekilde anlaşmaya varmanın mümkün olabileceğini Türk heyetine bildirmiştir. Atatürk'ün verdiği bu direktif 26 Ocak 1937 tarihinde yapılan görüşmenin daha sakin bir hava içerisinde geçmesini sağlamıştır. Böylelikle Sancak'ta resmi dil Türkçe olacaktı. Fakat konsey gerek görürse ikinci bir resmi dili de kabul edecekti³⁷⁷.

Türkiye ile Fransa arasında 20- 27 Ocak tarihleri arasında yapılan Cenevre'deki II. tur görüşmeleri sonucunda varılan anlaşma, raportör Sandler'in bir rapor halinde Milletler Cemiyeti'ne sunması ve onaylanması ile resmiyet kazanmıştır. 27 Ocak 1937 tarihinde konseyin olağanüstü toplantısında kabul edilen anlaşmanın temel ilkeleri şunlardır:

“1- Sancak, farklı bir varlık (Entite distincte) teşkil eder; dahili işlerinde tam bir istiklale sahiptir. 3. Maddede yazan hükümler mahfuz kalmak kaydı ile harici işleri Suriye Devleti tarafından idare edilir. Sancak ve Suriye için ayrı gümrük ve para usulü cari olacaktır.

2- Sancak'ta Türk dili resmi dildir; 10. Maddede derpiş edilen usule tevfikeyen diğer bir dil kullanılmasının şartlarını ve karakterini Konsey tayin edecektir.

3- Bu devletin hakimiyetine ve istiklaline herhangi bir suretle hâlel getirecek mahiyette Suriye Devleti tarafından akdedilmiş milletlerarası hiçbir anlaşma ve keza aynı tesirlere haiz hiçbir milletlerarası karar Milletler Cemiyeti'nin önceden ve kesin bir muvafakatı olmaksızın Sancak'ta tatbik edilemez.

4- Hususi ajanlar, Suriye'nin salahiyetine bırakılmış işler için her iki taraf icra makamları arasında lüzumlu irtibatı temin edeceklerdir; aynı işler için Sancak ve Suriye teşrii meclisleri ve parlamentolar arası irtibatı kurmak ve bunun şartlarını tayin etmek hakkına haiz olacaklardır.

5- Sancak'ın statü ve anayasasına riayeti temini matuf aşağıdaki şartlar dâhilinde icra edilen Cemiyet-i Akvam Konseyi kontrolü;

---

³⁷⁶ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 618.

³⁷⁷ **Ayın Tarihi**, Ocak 1937, No: 38, s. 67; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 619.

- a- Mahallinde, kendisinin tayin edeceği Fransız tabiyetine haiz bir delege bulunacaktır.
- b- Bu delege statü ve anayasa hükümlerine aykırı icrai veya teşrii her kararı azami dört ay müddetle geriye bıraktırmak salâhiyetini haiz olacaktır. Bu takdirde delege, meseleyi son kararı verecek olan konseye arz etmeye mecbur bulunacaktır.
- c- Türk ve Fransız hükümetleri de konseyin alacağı kararlara riayeti temin için kendilerine yapacağı tavsiyelerin muktezasını ifa etmeye amade olduklarını beyan ederler.

6- Sancak'ın ordusu yoktur; orada hiçbir askeri hizmet ihdas olunamaz ve hiçbir askeri tahkimat yapılamaz. Yalnız mevcudu (...) kişiyi geçmeyecek olan mahalli polis kuvvetleri teşkil olunabilir. Bu polis kuvvetlerine lazım olan silahlardan başka hiçbir silah Sancak'a sokulamaz ve orada bulundurulamaz. Teknik hususlar sonradan yapılacak bir anlaşma ile tayin olunacaktır.

7- Bir Türk- Fransız muahedesi akt olunacaktır. Bu muahedede Türkiye ve Fransa'nın Sancak mülki ehemmiyetini ne şekilde temin ettiklerini tespit eden hükümler yer alacaktır... İş bu teminat, iki taraf arasında yapılacak istişare sonunda tatbik edilecektir. Türkiye- Suriye ve Fransa arasında da bir anlaşma da yapılacaktır ve bunun mevzuu Türkiye- Suriye hududunun masuniyetini temin etmek ve Türkiye- Suriye ülkeleri üzerinde diğer memleket rejim ve emniyeti aleyhine yöneltilmiş her türlü teşkilat ve faaliyeti yasa etmek olacaktır.

8- Sancak statüsü; İskenderun limanında Türkiye'nin bu limanı transit ihtiyacı için en geniş mikyasta kullanma sına müsaade etmek maksadı ile kendisine tanınacak hak ve menfaatleri tasrih edecek olan bir maddeyi ihtiva edecektir.

9- Statü ve Anayasa, konsey bu hususta karar verir vermez yürürlüğe girecektir.

10- Konseyin karar ve tavsiyeleri üçte iki ekseriyetle ittihaz olacaktır. İki tarafın reyleri bu ekseriyet hesabına dahil değildir³⁷⁸.

Atatürk, Hatay davasında Cenevre'de elde edilen başarıdan dolayı hükümeti tebrik etmek amacıyla Başbakan İsmet İnönü'ye bir telgraf göndermiştir.

---

³⁷⁸ Ayın Tarihi, Ocak 1937, No: 38, s. 95-97.

Hatay'ın geleceğini belirleyen kararın konseyden çıkmış olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti ifade ederek başlanan telgrafta Atatürk, başarılmış olunan bu milli davada takip edilen medeni ve insani usulün takdire şayan olduğunu ifade etmiştir. Atatürk, telgrafın sonunda “... *Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğuna kani bulunduğu davasını büyük ve adil hakem heyeti olmasını daima arzu ettiği ve bu sıfat ile salahiyetinin daha çok çetin meseleler halinde en yüksek kudret ve kuvveti haiz olmasını temenni eylediği Cemiyet-i Akvam'a bırakmakla insanlık namına isabetli bir harekette bulunmuştur*”. diyerek meselenin Milletler Cemiyeti’ ne intikal ettirilerek çözümlenmesinin önemini ifade etmiştir. Atatürk’ün bu telgrafına 27 Ocak 1937’de cevap veren Başbakan İsmet İnönü ise, Hatay davasında “..*Cumhuriyet hükümetinin takip ettiği husul ve hareketi bizzat yüksek şahsından almıştır*”. diyerek Atatürk’ün Hatay davasında görüşmelerin sonuna kadar göstermiş olduğu alakayı bir kez daha gözler önüne sermiştir³⁷⁹.

F. HATAY'IN AYRI BİR STATÜ OLARAK KABUL EDİLMESİNE TÜRK BASINININ BAKIŞ AÇISI

Hatay sorununun halledilmesi için Cenevre’ de Türk ve Fransız temsilcileri arasında 21 Ocakta başlayan II. tur görüşmeleri 7 gün sürmüştü ve 27 Ocak 1937’de tarafların anlaşmasıyla Hatay’ın ayrı bir varlık olduğu, statü ve Anayasasının hazırlanması gerektiği karara bağlanmıştı.

Gerek Türk basını gerekse Fransızların başını çektiği dış basın, II. tur görüşmelerine de büyük bir önem vermiştir. Genel olarak bakıldığında bu dönemde, Türk basınında çıkan yorum ve makalelerin hemen hepsinde sorunun ancak Milletler Cemiyeti bünyesinde halledilmesi gerektiği, bunun gerçekleşmemesi halinde Milletler Cemiyetinin dünya kamuoyunda da itibarının kalmayacağı üzerine yoğunlaşmıştı. Öyle ki Ulus Gazetesinde, Falih Rıfkı, “*Cenevre’ye doğru*” başlıklı makalesinde meselenin halledilememesinin Cemiyetin iflası demek olduğunu ifade etmiştir³⁸⁰. Daha Cenevre de ikinci tur görüşmeleri başlamadan dünya basınının olaya bakış açısı da Türk basınında eleştirilere neden olmuştur.

³⁷⁹ Yusuf Sarıay, “ Atatürk’ün Hatay Politikası (1936-1938)”, *AAMD.*, XII/34, (Mart 1996), s. 20; Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 219-220; Ayrıca telgrafların ayrıntıları için bkz. Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s. 623-626.

³⁸⁰ Falih Rıfkı Atay, “Cenevre’ye Doğru”, *Ulus*, 13 Ocak 1937.

Yine Falih Rıfki, “*Vakalar ve Yazılar*” başlıklı makalesinde, Fransız basınının Hatay davasına bakışını eleştirerek, yapılan haksız yorum ve eleştirilerin, bölgenin gerçek mahiyetinin bilinmeden yapıldığını belirterek bu tür yorum yapanları, “*küçük beyinler*” olarak adlandırıp, Türkiye'nin bir Fransız gazetesinin dediği gibi işgalci ve Suriye'yi istila etmek gibi bir niyeti olmadığını bunu yazan yazarları olayın gerçek nedenlerini bilmemekle suçlamıştır³⁸¹.

Cenevre'de ikinci tur görüşmelerinin uzaması üzerine Atatürk, Kurun (vakit) Gazetesi Başyazarı Asım Us'a 22- 27 Ocak 1937 tarihleri arasında arka arkaya beş makale yazdırarak konu ile ilgili endişe ve düşüncelerini açıklamıştır³⁸². 22 Ocakta yayınlanan makalelerin ilkinde “*Fransa'nın dostlarına hitap ediyoruz*” başlığı ile yayınlanan makalede, Fransız Başbakan Blum'un 18 Ocak 1937 tarihli Türk notasına cevaben yazılmış mektubunda ileri sürülen tekliflerin eleştirileri yapılmıştır. Asım Us makalenin son bölümünde şöyle demiştir;

*“...Fransa'nın başına baş diye her nasılsa üşüşmüş olan bu efendiler, idare etmekte oldukları büyük Fransız milletinin nasıl idare olunacağını bilmedikleri gibi, Hatay meselesi ile milli alaka güden yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını müdafaa ve icabında onları istihsal için göstereceği fiili enerjiyi de takdirden uzak bulunmaktadır. Bu itibar ile meselenin halli henüz menfi ibre cihetinde ise, bunu sadece Fransız ricalinin siyasetçilerinde ve faresetsizliklerinde aramak pek tabidir. Şu kadar var ki, bundan sulhsever beşeriyetin beklemediği bir takım hadiseler çıkarsa vaziyetin mesuliyetini yalnız Fransa'nın başında bulunan, fakat muhatab olmak kabiliyetinden uzak bulunan üç- beş kişinin sırtına yüklemekten faide ve müsbet netice beklemek caiz değildir”*³⁸³.

23 Ocak 1937 tarihinde yine Asım Us'un kaleminden çıkan bir diğer makalede ise, Hatay meselesinin çözülmemesinden tamamen Fransız diplomasisinin suçlu olduğu ifade edilmiş ve makalede , “*zavallı Fransa, bugün kendine pek mütemail bir dostunu da kaybetmek üzeredir.*” ifadesi kullanılmıştır³⁸⁴. 24 Ocakta Asım Us tarafından yazılan üçüncü makale ise, Fransa'dan çok Fransa'nın Hatay meselesinden dolayı tutumunu eleştirmeyen ve

---

³⁸¹ Falih Rıfki Atay, “*Vakalar ve Yazılar*”, *Ulus*, 16 Ocak 1937.

³⁸² Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, Vakıf matbaası, İstanbul, 1964, s.152.

³⁸³ Asım Us, “*Fransa'nın Dostlarına Hitap ediyoruz*”, *Kurun*, 22 Ocak 1937.

³⁸⁴ Asım Us, “*Zavallı Fransa*”, *Kurun*, 23 Ocak 1937.

bu davada Türkiye'yi yalnız bırakan dost devletlere seslenilmiş ve bu devletlerin mesele ile müspet bir şekilde ilgilenmeleri istenmiştir³⁸⁵.

25 Ocakta yayınlanan dördüncü makale ise, Fransa'dan çok bu kez Türk Hükümetinin Hatay meselesinin çözümünde gösterdiği performans ile ilgilidir. “ *Hükümete hitap ediyoruz*” başlığı ile yazılan makalede, daha çok hükümetin meselenin çözümündeki tavrını ve ciddiyetini eleştirir bir üslup ile kaleme alınmıştır. Açıkça Atatürk tarafından dikte ettirildiği anlaşılan makalede, hükümetin meselenin çözümünde geline son noktayı Türk kamuoyuna açıklaması, aynı zamanda neden meselenin bir an önce çözümlenemediğinin de bildirilmesi hükümetten istenmiştir³⁸⁶.

26 Ocak tarihinde Us'un kaleminden çıkan bir diğer makalede ise, yine Türk Hükümetinin tutumu konu edilmiş ve acaba ortada bir aldatmaca mı var? sorusu sorulmuştur. Makalede hükümetin Cenevre'deki görüşmelerindeki tutumuna şu şekilde değinilmiştir; “Biz bu satırları yazarken şüphe edilmemelidir ki, Cenevre de cereyan etmekte olan müzakere ve münakaşaları bundan fazla olarak Ankara'nın Hatay meselesi üzerinde bütün ciddiyetle, durum, düşünce ve kararını alamamış ve sezmemiş değiliz. Cenevre' de Fransız murahhas heyeti ile karşı karşıya bulunan Türk murahhas heyetinin, bütün devletler yüksek mümessilleri ile çevrelenmiş oldukları halde, hala müşkül barikatlarla karşılaştıklarını ve hakikatte temelsiz olan maniaları yıkmak için kafa ve nefes tükettiklerini tahmin ediyoruz”³⁸⁷.

Cenevre'deki görüşmelerin uzamasına bir diğer tepkide Son Posta' da yazan Muhittin Birgen'den gelmiştir. Birgen “ *Davamızdan Vazgeçilemez*” başlıklı makalesinde, Fransız hükümetinin gizli oyalayıcı siyasetinden şikâyet edilerek, davada, Türk hükümetinin kati surette sabretmesi gerektiği tavsiye edilerek, Türk hükümetine, “...memnuniyeti mucip asgari neticelere varmadıkça ideallerimizden vazgeçmemesi ...” uyarısı yapılmıştır³⁸⁸. Bu sırada Türk basınına Cenevre'deki Türk- Fransız anlaşmazlığının çözümüne yardım eden İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in ³⁸⁹çabaları da konu olmuştur. Son Posta Gazetesi, “*İngiltere*

---

³⁸⁵ Asım Us, “Türkiye Cumhuriyeti Şeref ve Haysiyetini, Hak ve Menfaatini Korumanın yolunu Bilir”, **Kurun**, 24 Ocak 1937.

³⁸⁶ Asım Us, “Hükümete Hitap Ediyoruz”, **Kurun**, 25 Ocak 1937.

³⁸⁷ Asım Us, “Hala İntizar”, **Kurun**, 26 Ocak 1937.

³⁸⁸ Muhittin Birgen, “Davamızdan Vazgeçilemez”, **Son Posta**, 25 Ocak 1937.

³⁸⁹ Başbakan İnönü, TBMM'de yaptığı konuşmada İngiliz dış işleri bakanına, Hatay davasında tarafları uzlaştırmak için gösterdiği çabadan dolayı teşekkür etmiştir. Ayrıca aynı yıl, Türk filosu Malta'yı ziyaret etmiş, İsmet İnönü, İngiltere'de kraliyet ailesindeki taç giyme törenine katılmıştır. Hasan Köni, **a.g.m.**, s. 537.

de meseleye karıştı.” manşeti ile verdiği haberde, İngiliz Hükümetinin Paris'teki elçiliği vasıtasıyla Fransız hükümeti ile görüşerek Türk isteklerini ilettiğini haber vermiştir³⁹⁰.

Neticede Cenevre'de uzun ve yorucu görüşmelerden sonra, Türk ve Fransız temsilcileri Hatay'ın ayrı bir varlık olduğunu kabul eden anlaşmayı imzalamışlardır. Bu durum Hatay'ın Anavatana katılmasında dönüm noktası olmuştur. Böylece Türkiye'nin, görüşmelerde başından beri savunduğu ilkeler Fransa tarafından da kabul edilmiştir. Davanın Türk tarafının istediği şekilde halledilmesi, Türk basınında bayram havası yaratmış ve gazeteler 28, 29, 30, 31 Ocak 1937 tarihli sayılarında Cenevre'deki zaferi kutlar şeklinde sayfalarını Türk bayrağı ve Hatay coğrafyası ile süslemişlerdir. Bu tarihlerde çıkan gazetelerin manşet ve yorumları şu şekildedir;

*“Cenevre'de Türk nokta-i nazarı nihayet bütün güçlükleri yendi”*³⁹¹.

“Hatay için tam anlaşma”. Türk Dışişleri Bakanı, bu olaydan sonra Son Posta Gazetesine yaptığı değerlendirmede; *“ bu itilaf, hükümetimizi tatmin etmiştir. Hepimiz memnun ve Hataylıların da memnun olacaklarından şüphe etmiyoruz”*³⁹². demiştir.

“Hatay davamız muvaffak olmuştur”. Cenevre görüşmelerinden sonra Falih Rıfkı makalesinde; *“... nihayet bugün, Sancak Türklüğünün her türlü emniyetleri inanç altına alınmışsa buna en başta Atatürk olmak üzere onu ve milletin iradesini tahakkuk ettirmeye muvaffak olan İsmet İnönü ve arkadaşlarının basiret ve azmine borçlu olduğumuzu unutmayalım”*³⁹³. değerlendirmesini yaparak bu kişilere ayrı ayrı teşekkür etmiştir.

Akşam Gazetesi de Fransız basınından örnekler vererek, Fransız gazetelerinin Türk-Fransız dostluğunun bu imtihandan da muvaffakiyetle çıkmasından memnun oldukları yorumunu manşetine taşımıştır³⁹⁴.

Yeni Asır Gazetesi ise, 28 Ocak tarihli sayısında Hatay zaferini manşetten; *“ Bütün Türkiye ve Hatay Sevinç İçinde”* ifadesiyle vererek varılan anlaşmanın ayrıntılarına değinmiştir. Yine aynı şekilde Türk Dışişleri Bakanının, davada Türk basınının göstermiş olduğu ilgiye teşekkür eden konuşmasını vermiştir. T.R.Aras Türk gazetecilerine şöyle

---

³⁹⁰ Son Posta, 25 Ocak 1937.

³⁹¹ Cumhuriyet, 27 Ocak 1937.

³⁹² Son Posta, 27 Ocak 1937.

³⁹³ Falih Rıfkı Atay, “Hatay Davamız Muvaffak Olmuştur”, Ulus, 27 Ocak 1937.

³⁹⁴ Akşam, 28 Ocak 1937.

demiştir; “*şu dakikadan itibaren elde edilen zaferin neferleri olan Türk gazetecilerinin ellerini sıkmak isterdim*”³⁹⁵.

Son Posta Gazetesinde zaferin önemine değinen Muhittin Bilgin ise, “*Hatay zaferinin büyük manaları*” adlı makalesinde meselenin çözümünün önemine değinerek, makalesinin son bölümünde şöyle demiştir:

“...Hatta mübalâğasız iddia edebiliriz ki, bu siyaset tutumu, bu istikamet tayini, bu yürüyüş, sade Türkiye için değil, bütün dünya için yeni bir hadisedir. Beynelminel münasebetlerde yeni bir inkılâptır. Türkiye dünya diplomasisinde Atatürk'ün deyimiyle yeni bir şiar vermiştir. Düşmanca harp etmek için, dostça doğuşmesini milletler artık öğrenmelidir”³⁹⁶.

F- HATAY'IN AYRI BİR STATÜ OLARAK KABUL EDİLMESİNİN HATAY VE SURİYE'DEKİ ETKİLERİ

Hatay davasında elde edilen başarının kutlanması için 28 Ocak 1937' de İç İşleri Bakanlığı tarafından bütün vilayet ve müfettişliklere talimat göndermişti. Bu talimatta, 31 Ocak 1937'de yurdun her tarafında Hatay için başarı mitingleri yapılması istenmiş, mitinglerin CHP, Halkevleri ve Belediyeler tarafından tertip edilmesi istenerek resmi bir mahiyet verilmemesi de bildirilmiştir.³⁹⁷ Aynı şekilde Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Hatay'da da miting yapılması için Dört Yol ile Kilis Kaymakamlığı aracılığıyla Hatay'a talimat verilmiştir. Bu talimatta Fransız temsilcilerinden izinler alındıktan sonra mitinglerin yapılması, Araplarla bir çatışmanın olmamasına dikkat edilmesi ve mitinglerin Sancak dahilinde yapılması istenmekle birlikte, Çerkez, Arap ve Ermeni unsurların da bu mitinglere katılmaya davet edilmesi istenmiştir. Ayrıca gönderilen talimatta Milletler Cemiyeti lehine de tezahürat yapılması da vurgulanmıştır³⁹⁸

³⁹⁵ Yeni Asır, 28 Ocak 1937.

³⁹⁶ Muhittin Birgen, “Hatay Zaferinin Büyük Manaları”, Son Posta, 29 Ocak 1937.

³⁹⁷ Hamit Pelivanlı, Yusuf Sarımay, vd., a.g.e., s. 79; Yusuf Sarımay, a.g.m., s. 21.

³⁹⁸ Hamit Pelivanlı, Yusuf Sarımay, vd., a.g.e., s. 80; Yusuf Sarımay, a.g.m., s. 21; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 626.

Cenevre'deki karar ve İç İşleri Bakanlığı ile bütün yurttan mitinglerin yapılması, Türk basınına da konu olmuş ve gazeteler 31 Ocak 1937'de bütün Türkiye'de yapılacak olan mitinglere halkı davet etmişlerdir.

Konu ile ilgili Türk basınındaki manşetler şu şekildedir;

*“Pazara bütün Türk milleti bayram yapacak”*³⁹⁹.

*“Dün yapılan mitinglere üç milyon vatandaş iştirak etti. Bütün millet yekpare bir kitle halinde büyük Şefe minnet ve şükranını sundu”*⁴⁰⁰.

Bu sırada Hataylı Türklerde elde edilen bu zaferden büyük bir memnurluk duyarak kutlamalar yapmışlardır. Ayrıca bölgedeki Türkler, Atatürk'e, İsmet İnönü'ye, Fevzi Çakmak ve Tevfik Rüştü Aras'a ayrı ayrı telgraflar çekerek minnet ve şükranlarını sunmuşlardır⁴⁰¹. Bölgedeki Türk ileri gelenleri, Türkiye basınının Hatay davasında göstermiş olduğu ilgi ve alakaya teşekkür eden telgraflar da çekmişlerdir. Hatay Egemenlik Cemiyeti de elde edilen bu başarısından dolayı TBMM'ye şu telgrafi çekmiştir; *“Hataylılar istiklaline kavuştukları bu mutlu günde, yüksek kıvançlarını en derin saygı ve sevgilerini büyük Kamultay' a ve onun değerli Başkanına sunarlar”*⁴⁰².

Türk Basını, Cenevre görüşmelerinden sonra gerek yurt içinde gerekse Hatay'da yapılan zafer kutlamalarına geniş yer vermekle birlikte, Suriye kamuoyunun da görüşmelerden çıkan sonuca bakış açısını etraflıca sayfalarına taşıyarak haber yapmıştır. Cumhuriyet Gazetesinin 28 Ocak 1937 tarihli sayısında Suriye halkının Hatay hakkında Cenevre'de bir anlaşma imzalamasını öğrenmeleri ile muhtelif şekilde tezahüratlarda bulunarak kararı protesto ettiklerini bildirmiştir. Gazete, haberin devamında birçok şehirde nümayişlerin yapıldığını, Şam, Halep, Humus ve Dirzor'da çarşıların kapandığını bildirerek, Antakya'da da Suriyeli Arapların kararı protesto için dükkânlarını kapadıklarını haber vermiştir⁴⁰³.

Cenevre görüşmelerinin sonuçlanmasının hemen ardından Paris' e giden Suriye heyetinin yaptığı temaslarda Türk basınında geniş yer tutmuştur. Akşam Gazetesinin, *“Suriye heyetinin Paris'te yaptığı temaslar”* başlığı altında verdiği haberde, Suriyelilerin yapmaya

---

³⁹⁹ Son Posta, 29 Ocak 1937.

⁴⁰⁰ Cumhuriyet, 1 Şubat 1937.

⁴⁰¹ Hamdi Selçuk, a.g.e., s.33; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 79; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 42.

⁴⁰² Ulus, 30 Ocak 1937; Mehmet Tekin, Hatay Tarihi, AGC yay., Antakya, 1999, s. 174.

⁴⁰³ Cumhuriyet, 28 Ocak 1937.

çalıştıklarını, “*ortalığı bulandırmak ve bulanık suda balık avlamak olduğunu*” ifade etmiştir⁴⁰⁴.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra, Antakya ve İskenderun'da birçok Arap ileri gelenleri köy köy dolaşarak Arap halka, Arap birliğini kurmak için bundan iyi bir fırsat olmadığını belirterek halkı Türk ahaliye karşı kıskırtmışlardır⁴⁰⁵.

Bu sırada Suriye'de meydana gelen olaylar, TBMM'de de gündeme alınmıştır. Başbakan İsmet İnönü mecliste yaptığı konuşmada, meydana gelen olayların üzücü olduğunu belirterek Suriyelileri olayların gerçek nedenlerini anlamaya davet etmiştir⁴⁰⁶.

Ermeni gruplarda Cenevre'deki karardan sonra bir hareketlilik gözlenmiştir. Öyle ki, Nisan ayı başında Ermeni Taşnak Komitesi, Hatay, Cezire, Fırat ve diğer yerlerden gelen komite reislerinin katılımıyla Halep'te bir toplantı yapmıştır. Burada Kuzey Suriye'deki Ermeni halkın mukadderatı görüşülmüş ve Suriye Vatanileri ile işbirliği yapma kararı alınmıştır. Bu arada Hatay'dan Suriye'ye başlayan Ermeni göçünün önlenip, aksine Hatay'a Ermeni ailelerin sevk ve iskân edilmesi için tedbirler alınması istenmiştir. Aynı şekilde Ermenilerin Hatay'da Türk idaresinde yaşayamayacaklarından, mevcudiyetlerinin korunması için Milletler Cemiyeti' ne başvurma kararı da almıştır. Bu amaçla Beyrut'taki yüksek komiserliğe de bir heyet gönderilmiştir⁴⁰⁷.

H-HATAY'IN STATÜ VE ANAYASASI

Milletler Cemiyeti bünyesinde Cenevre'de 20 Ocak 1937'de başlayan Türk ve Fransız görüşmeleri 27 Ocak' ta Hatay için ayrı bir statü ve anayasa hazırlanması esası üzerinde mutabık kalınmakla neticelenmiş ve bu durum bir anlaşma ile de kesinleştirilmişti. Dolayısıyla Cenevre'de varılan anlaşma ile Hatay'ın statü ve anayasasının hazırlanması için bir uzmanlar komitesi oluşturulacaktı. Neticede konsey 20 Şubat 1937 günü yaptığı oturumda Sandler'in önerileri doğrultusunda 5 üyeli bir uzmanlar komitesi kurulmuştur. 25 Şubat'ta

⁴⁰⁴ Akşam, 11 Şubat 1937.

⁴⁰⁵ Yusuf Sarıınay, a.g.m., s. 22.

⁴⁰⁶ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 624.

⁴⁰⁷ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 176.

Milletler Cemiyeti'nin direktifleri doğrultusunda oluşturulan uzmanlar komitesi şu üyelerden oluşmaktaydı: Mourice Bourguin (Belçika), Dr. Kollewyn (Hollanda), Numan Menemencioğlu (Türkiye), Caix (Fransa), ve ayrıca Rapörtör Sandler'i temsilen İsveç'ten M. Westman⁴⁰⁸ Türkiye 25 Şubatta çalışmalarına başlayan uzmanlar komitesine büyük önem vermiştir. Statü ve anayasanın hazırlanmasında Numan Menemencioğlu dışında Türkiye'den ikinci delege sıfatıyla Milletler Cemiyeti'ndeki Türkiye'nin daimi temsilcisi Necmettin Sakak, Müşavir olarak Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu, Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Adliye Vekaleti Hukuk İşleri Müdürü Şinasi Devrim, Genel Kurmaydan Şevki Bey, İstanbul Merkez Bankası Müdürü Nafiz İnan ve ayrıca Dışişleri Hukuk Müşavir yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ile yine müşavir olarak Dr. Abdurrahman Melek görev almışlardır⁴⁰⁹.

Numan Menemencioğlu 21 Şubat'ta gazetecilere Hatay anayasası hakkında şöyle bir beyanat vermiştir:

*“Hatay Devletinin anayasasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin teşkilat-i Esasi kanununda ne varsa aynı olacaktır. Çünkü Hatay Türk'tür yalnız meclis teşkilatında ufak bazı değişiklikler vardır”*⁴¹⁰.

Uzmanlar komitesine daha önce Milletler Cemiyeti'nin kararı doğrultusunda Hatay' a giden Müşahit heyetteki gözlemcilerin katılması da kararlaştırılmıştır. Hatay' dan gelen gözlemciler komiteye, dil meselesi, Hatay'ın askeri mahiyeti, İskenderun Limanı ve bölgedeki yönetim hakkında bildiriler sunmuşlardır⁴¹¹.

İsveçli raportör Sandler'in hazırlamış olduğu rapordaki önerilerle Hatay'ın statü ve Anayasası Milletler Cemiyeti konseyinin 29 Mayıs 1937 tarihindeki oturumunda oy birliği ile kabul edilmiştir. 29 Mayıs 1937 günü Türkiye ile Fransa Dışişleri Bakanları Cenevre'de Hatay'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye'nin sınırlarını güvence altına alan anlaşmaları da imzalamışlardır⁴¹².

Buna göre Hatay'ın statüsünün şu şekilde olması kararlaştırılmıştır;

a-Hatay İç İşlerinde tamamen bağımsız olacaktır.

⁴⁰⁸ Ülkü Demirdöğen, a.g.e., s. 95; İsmail Soysal, a.g.m., s. 88; Ulus, 19 Nisan, 1937.

⁴⁰⁹ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 629; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 38.

⁴¹⁰ Kurun, 21 Şubat 1937.

⁴¹¹ Ulus, 18 Mart 1937.

⁴¹² İsmail Soysal, a.g.e., s. 542.

b-Hatay, Dışişlerinde Suriye'ye bağımlı olacak, Hatay hükümeti Suriye'yi haberdar etmek şartıyla sırf kendi menfaatlerini ilgilendiren milletlerarası anlaşmalar yapmadan evvel, özel bir incelemeye tabi tutulmasının incelemek hakkına haiz olacaktır. Bu inceleme iki komiser tarafından gerçekleştirilecek olup, iki komiser arasında bir anlaşma olmadığı takdirde, Milletler Cemiyeti müzakerelere iştirak etmeye davet edilecektir. Aradaki görüş ayrılığı yinede devam edecek olursa, Milletler Cemiyeti delegesi meseleyi konseye arz edecek ve konsey de uygun madde doğrultusunda karar verecekti.

c-Hatay askerlikten ve askeri tesislerden ayrı tutulacaktır. Fakat asayişin korunması için belirli miktarda jandarma kuvveti oluşturulacaktır.

d-Türkiye, transit ihtiyacı için İskenderun limanından faydalanacaktır.

e-Hatay ile Suriye ayrı gümrük sistemine tabi tutulacaklardır. Fakat iki tarafın da gümrük idareleri aynı olacaktır.

f-Suriye lirası Hatay için de ortak para birimi olacaktır.

g-1 Ocak 1937'den evvel, Hatay arazisine yerleşmiş olan Suriye halkı, Hatay vatandaşı olma hakkını kazanacaktır.

h-Hatay arazisi üzerinde doğmuş olan şahıslar ile statünün yürürlüğe girdiği tarihte 21 yaşından küçük olup ta, babası Hatay sınırları içinde doğmuş olan herkes Hatay vatandaşı olabilecektir. Bu hususta müracaat müddeti beş yıl olacaktır.

I-Suriye ile Hatay' da posta ve telgraf işleri ortak bir servise bağlı olarak yürütülecektir⁴¹³.

Uzmanlar komitesi hazırladıkları statü içerisinde konseye, Arapça'nın da Hatay'ın resmi bir dili olarak kullanılmasına karar verilmesini istemişler ve bunun da şu şekilde düzenlenmesini uygun bulmuşlardır;

1-Resmi mekteplerde, bir mektebin bulunduğu köy ve veya mahallede hakim olan dil hangisi ise, İlköğretim o dilde yapılacaktır. diğer dilin okutulması ya seçmeli ya da mecburi olacaktır. Her iki dil de tamamen aynı şekilde muamele görecektir.

2-Hatay'ın bütün mahkemelerinde, yüksek mahkemede olmak üzere, iki dil de kullanılabilecek ve azınlık unsurlar kendi anadilinde konuşabileceklerdir.

---

⁴¹³ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 633; İsmail Soysal, a.g.e., s. 543; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 177; Ayla Kutlu, a.g.m., s. 23.

3-Hatay meclisinde her iki resmi dil de kullanılabilir. Mazbatalar iki dilde yapılacak. Bütün kanunlar da iki dilde yayınlanacaktır.

4-İdareye ait nizamname ve talimatlar iki dilde yayınlanacaktır.

5-Halk idare ile olan münasebetlerinde iki dilden herhangi birini kullanabilecek ve kendisine aynı dille cevap verilecektir⁴¹⁴.

Uzmanlar komitesi, Hatay'ın statü ve Anayasasını hazırlarken çözümünde en fazla zorlandıkları konulardan birisi, İskenderun sancağının dışında bulunan fakat çoğunluğu Türk olan Bayır, Bucak ve Hazine adındaki üç nahiye'nin geleceği ile Hatay'ın dili sorunları olmuştur. Raportör Sandler'in 25 Mayıs 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti konseyine sunduğu raporunda; bu üç nahiye'nin Hatay sınırının dışında kalmasına uzmanlar komitesinin karar verdiğini açıklamıştır. Konsey çoğunluğu Türk olan Bayır, Bucak ve Hazine nahiye'lerinin bu şekilde karar vermesine, Türk temsilcisi Numan Menemencioğlu' nun karşı çıkmasına rağmen, komitedeki üyeleri ikna edememiş ve bu nahiye'ler Hatay sınırının dışında bırakılmıştır⁴¹⁵.

Hatay'ın Anayasası ise; hükümler bölümü, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin örgütlenmesi bölümü ve temel haklar olmak üzere üç temel kısma ayrılmıştır. Hatay' ın meclisi 40 milletvekilinden oluşmuştur. Milletvekilleri, iki türlü seçime göre 4 sene için seçilmiştir. Ayrıca Anayasada, 20 yaşının doldurmuş olan tüm erkek Hatay vatandaşına, birinci derecede seçmen olabilmesi esası getirilmiştir. İkinci derece seçime iştirak edebilmek için okuma- yazma bilmek ve 25 yaşında olmak esası da getirilmiştir. Ayrıca Anayasada seçmenle mensup oldukları cemaate göre seçim kütüklerine yazılabilmeleri serbestliği de verilmiştir. Buna göre her cemaatin meclise katılma oranı şekilde tespit edilmiştir;

Türk	8	Milletvekili.
Alevi	6	Milletvekili.
Arap	2	Milletvekili.
Ermeni	2	Milletvekili.
Rum-Ortodoks	1	Milletvekili ⁴¹⁶ .

⁴¹⁴ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 634; Ulus, 30 Mayıs, 1937.

⁴¹⁵ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 634.

⁴¹⁶ Hamit Pelivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 81; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 635.

Anayasada Hatay'da yapılacak seçim muameleleri için görev alacak üyelerin Milletler Cemiyeti konseyince tayin edilecek bir komisyonun kurulması kabul edilmiştir. Bu komisyonda Türk ve Fransız delegelerinden başka, Hatay'daki Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Rum-Ortodoks cemaatlerinin temsilcilerinin de katılması öngörülmüştür⁴¹⁷.

Hatay Anayasasında Devlet Başkanının Millet Meclisi tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Yürütme görevi ise Millet Meclisi'nce beş yıllık görev süresi için seçilen devlet başkanı ve yürütme konseyince kullanılması da kabul edilmiştir. Yürütme Heyetinin başkanı devlet başkanı tarafından seçilecektir şartı da getirilmiştir. Anayasada hiç kimsenin kanunun belirtmediği hal ve şekillerin dışında tutuklanamayacağı, mahkûm edilemeyeceği, mesken ve vicdan özgürlüğü gibi ilkelere özellikle riayet edileceği hususları da belirtilmiştir. Bununla birlikte, ilköğretimin zorunlu olması, cemiyet kurma ve toplantı hürriyetlerine dair maddeler de Anayasada belirtilmiştir⁴¹⁸.

Uzamanlar Komitesince Hatay'ın statü ve Anayasasının 29 Kasım 1937 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Hatay'ın ayrı bir varlık olduğunun tescil edildiği bu dönemde, Fransız istatistiklerine göre; Hatay'ın yüzölçümü: 4.805 km. idi. 219 bin olan nüfusun, % 39.7'si Türk, % 28'i Alevi, % 11'i Ermeni, % 10'u Sünni Arap, % 9'u Rum-Ortodoks, % 3'ü de Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenli olarak tespit edilmiştir⁴¹⁹.

29 Mayıs 1937'de Hatay'ın statü ve Anayasasının Milletler Cemiyeti konseyinde kabul edilmesi üzerine, Suriye Meclisi 3 Haziran 1937 tarihinde bir bildiri yayınlarak Hatay'ın Suriye topraklarının bir parçası sayıldığını ve yapılan anlaşma ile statüyü tanımadığını açıklamıştır⁴²⁰. Hatay'ın statü ve Anayasası 14 Haziran 1937 tarihinde TBMM'de onaylanmıştır. Başbakan İsmet İnönü'de statü ve Anayasanın Mecliste onaylandığı sırada yaptığı konuşmada, “ *Hatay meselesi bugün tasdik ettiğimiz anlaşmalarla kati neticesini almıştır*”⁴²¹. demiştir. 30 Mayıs 1937'de Türk gazetecilere beyanat veren İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ise, “ *çok şükür bu mevcut mesele son bulmuştur.*” demiştir. Muhittin Birgen ise, aynı tarihli Son Posta gazetesinde “*Yaşasın müstakil Hatay*” adlı makalesinde, “ *...Türkiye*

---

⁴¹⁷ İsmail Soysal, a.g.e., s. 544.

⁴¹⁸ İsmail Soysal, a.g.e., s. 544; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 636.

⁴¹⁹ İsmail Soysal, a.g.e., s. 544; Hamit Pelivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 82.

⁴²⁰ A.g.e., s. 84; Yusuf Sarıay, a.g.m., s. 25.

⁴²¹ Akşam, 15 Haziran 1937.

Atatürk'ün mucizeler yaratan eliyle Hatay Türklerine güzel ve şen bir yuva kurdu. Bununla ne kadar iftihar etse azdır"⁴²². şekilde yorum yapmıştır.

Türk basını statü ve Anayasanın yayınlanmasına sayfalarında geniş yer vererek Türk kamuoyunu aydınlatmışlardır. Gazetelerin pek çoğu Statü ve Anayasayı tam metin olarak sayfalarında yayınlamışlardır.

Statü ve Anayasanın imzalandığı sırada Hatay'da çeşitli olaylar çıkmış ve biri ağır olmak üzere dört kişi de yaralanmıştır. Ulus gazetesi, Hatay'daki gergin durumun statü ve Anayasanın Kasım 1937 tarihinde yürürlüğe girmesiyle daha da artacağına dikkat çekerek, yetkili makamların önlem almalarının istemiştir. Falih Rıfkı Anayasanın onaylanmasından sonra "*Hatay Eseri*" adlı makalesinde, Türkiye'nin 1921'de verdiği sözünü tuttuğunu hatırlatarak şöyle demiştir;

" ...Boğazlar meselesinden sonra Hatay davasının halli yeni Türkiye'nin yalnız uluslar arası arenada kazanmış olduğu mevki değil, milletler ailesi içinde de kazanmış olduğu itimadı isbat eder "⁴²³.

Cumhuriyet Gazetesi de, Statü ve Anayasanın haricinde Türkiye ve Fransa ile imzalanan Hatay'ın toprak bütünlüğü ve garantisi anlaşması ile ilgili olarak şu yorumda bulunmuştur:

"...muahede de, Sancağın statüsü ihlal edildiği takdirde yüksek iki akid tarafın hangi şartlar altında istişarede bulunacaklarını tespit eylemektedir. Bundan maada yüksek iki akid taraf, Türkiye ve Suriye topraklarında diğer tarafın rejimi ve emniyeti aleyhine mütevecih her türlü faaliyeti men etmeyi taahhüt eylemektedir. ... Fransız imzası bu anlaşma hususunda hem Fransa'yı hem de Suriye'yi taahhüt altına koymaktadır"⁴²⁴.

---

⁴²² Muhittin Birgen, "Yaşasın Müstakil Hatay", *Son Posta*, 30 Mayıs 1937.

⁴²³ Falih Rıfkı Atay, "Hatay Eseri", *Ulus*, 28 Mayıs 1937.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1937.

IV- HATAY DEVLETİNİN KURULUŞU VE ANAVATANA KATILIŞI

A- HATAY STATÜSÜNÜN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ

Cenevre'de Milletler Cemiyetinin konsey toplantısında Fransa ile Türkiye arasında varılan anlaşma doğrultusunda, Hatay'ın statü ve anayasasının 29 Kasım 1937 tarihinde yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Atatürk, TBMM'nin yeni dönem açılış konuşmasında bu duruma şu şekilde değinmiştir;

“...Milletler Cemiyeti yüksek idaresi altında cereyan etmiş olan müzakereler, Hatay halkının layık olduğu mesut ve müstakil idareye kavuşması yolunda amaçladığımız gayesi temin edecek vesikalarını kabul ve imzasıyla neticelenmiştir. Yeni rejimin yürürlüğe girmesine az bir zaman kalmıştır...”⁴²⁵.

Ancak tarihler 28 Kasım 1937 gününü gösterdiğinde Sancak hükümeti, Fransız yüksek komiserinin rejimin yürürlüğe girdiğini ilan etmek için bölgeye gelmeyeceğini, bağımsızlık bayramının yapılmayacağını açıklamıştır. Bu durum, Hatay'da rejimin ilan edilmesi için günler önce hazırlıklar yapan Türk halkını derinden üzmüştür. 29 Kasım gününde manda idaresi sözde bir duyuru yaparak, halkın evlerinde bayram yapmalarının serbest olduğunu ancak sokak ve caddelerde gösteri yapılmasının yasak olduğunu ilan etmiştir. Neticede, 29 kasımda, basit bir törenle yeni rejim ilan edilmiş, resmi dairelerle okullar da o gün için tatil edilmiştir.

Hatay'da ilan edilen rejim dolayısıyla yapılan ve yürürlüğe giren değişiklikler şunlardır;

- 1- “Yüksek komiserlikçe yeni rejimin yürürlüğe girdiği ve Hatay'da yeniden teşkil olunan mahkemelerin kurulma şekli bir kararname ile ilan edilmiştir.
- 2- 29 Kasımdan itibaren Suriye bayrağı Hatay'daki dairelerden indirilmiştir. Dairelere ikinci bir emre karar Fransız bayrağından başka bir bayrak çekilmesi yasaklanmıştır.

---

⁴²⁵Ulus, 2 Kasım 1937.

3- Manda idaresinde Hatay'daki hakimlere 29 Kasım tarihinden itibaren, " Sancak halkı namına" hüküm vermeleri resmen bildirilmiştir.

4- Hatay'daki hükümet dairelerinde resmi evrakların üzerindeki "Suriye Cumhuriyeti" ibaresinin silinerek yerine, "Müstakil İskenderun Sancağı" ibaresinin yazılmasına başlanması bildirilmiştir.

5- Daha önce Hatay muhafızlığı (Suriye hükümetinin atadığı) kaldırılarak, yerine en yüksek mahalli idare makamının Hatay hükümeti kuruluncaya kadar, genel sekreterlik makamı olacağı ilan edilmiştir.

6- Suriye Meclisindeki Hatay milletvekillerinin görevleri sona ermiştir⁴²⁶.

Hatay'da rejimin ilan edildiği günün, halk tarafından kutlanmasının yasak edilmesi Antakya'da olayların çıkmasına sebebiyet vermiştir. Törenleri izlemekte olan halkı dağıtmak için askerler, süngü kullanmış ve 12 Türk'ün yaralanmasına neden olmuşlardır⁴²⁷.

1 Aralık günü Antakya'da halk ve öğrenciler kısıtlamaları protesto etmek amacıyla bir gösteri yürüyüşü düzenlemişlerdir. Bunun hemen akabinde, İstanbul'da da Hatay'da yaşanan olaylar düzenlenen mitingle protesto edilmiştir⁴²⁸. Fransız temsilci Kont De Martel'in rejimin yürürlüğe girdiğini ilan etmesi için Antakya'ya gitmemesi ve 29 Kasım'da kanlı olayların yaşanması Atatürk'ün de dikkatini çekmiştir. Atatürk Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatta, delegenin bu yaptığının yanlış olduğunu hala Türkiye'nin hangi konularda ısrar ettiğini Fransa'nın anlayamadığının ifade eden Atatürk, yeni rejim için ise, "...başka türlü olamazdı ve bundan sonra da olamaz. Buna Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk milletinin olduğu kadar, bu meselede söz vermiş olan Fransız hükümetinin ve milletinin de şeref ve haysiyeti müsaait değildir."⁴²⁹ diyerek yeni rejim konusundaki ciddi tavrını bir kez daha sergilemiştir.

Bu sırada Suriye meclisi rejimin yürürlüğe girmesi uygulamasını reddederek, Hatay'ın istiklalini tanımadığını ve Hatay'ın Suriye'nin bir parçası olduğunu ilan etmiştir. Yeni Asır gazetesinin bildirdiğine göre, Hatay'ın istiklali Şam, Humus, Hama ve Halep'te yapılan yürüyüşlerle protesto edilmiştir⁴³⁰. Suriye basını da Hatay'ın istiklalini tanımadığını ilan ederek 29 Kasımın matem günü olduğunu ifade etmiştir. Fet'l- Arap gazetesi konu ile ilgili olarak Suriyeli bir milletvekilinin meclisteki şu konuşmasına ver vermiştir;

⁴²⁶ Mehmet Tekin, *Tarihte Hatay ve Hatay Devleti*, Kırıkhan Gazetesi Matbaası, Antakya, 1986, s. 61-62.

⁴²⁷ *Son Posta, Ulus, Akşam*, 30 Kasım 1937.

⁴²⁸ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 62; *Ulus*, 3 Aralık 1937.

⁴²⁹ *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1937.

⁴³⁰ *Yeni Asır*, 1 Aralık 1937.

“Siyasa, bizi aziz bir komşudan ayırmak istedi. Muazzam Türkiye, bir küçük Hatay katısıyla daha fazla büyüyemez. Araplığın dostluğu, Türkiye için İskenderun'dan daha kıymetlidir”⁴³¹. Suriye'ni yaptığı propaganda çalışmaları neticesinde, Arap basının Türkiye aleyhine yazılar yazmaya başlamasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Mısır basının önemli bir kısmı, Suriye'nin haklılığı tezini savunmuştur. Aynı şekilde az bir kısım ise, Türkiye'nin haklılığı tezini savunmuştur⁴³².

Türk basının ise, Hatay'da istiklalin halkın kutlamalarının reddedilmesi ile yürürlüğe girmesine tepki göstermiş ve bu olaylardan Fransa'yı sorumlu tutan yazılar yazılmıştır. Ahmet Emin Yalman, “*Hatay'ın istiklali*” başlıklı makalesinde, bölgede gösterilerin yasaklanmasını ve olayların çıkmasını eleştirerek, bu durumun Fransız memurlarının bir oyunu olduğunu ifade etmiştir. Yalman, makalesinin devamında Fransa'nın böyle yapmakla temel amacının, “*Hatay anlaşmasını tatbik eder gibi gözükmek fakat türlü türlü hileli dolaplarla bunu çürütmektir. Çeşitli unsurları birbirine düşman ettirmektedir.*” Yalman makalesinin sonunda bu durumun Fransız hükümetinden sorulmasının istemiştir⁴³³.

Yeni Asır gazetesi ise, “*Hatay anayasası ilan edildi*” manşeti ile verdiği haberde mahalli hükümetin on binlerce Hataylının sevinç gösterilerine mani olduğunu ve bu durumun Türk kamu oyunu derinden üzdüğünü bildirmiştir⁴³⁴.

Fransız manda yönetimi, Hatay'da, milletler Cemiyeti anlaşmalarına aykırı hareket etmeye de başlamışlardı. Özellikle yeni rejimin yürürlüğe girmesi üzerine ilan edilen umumi af, Hatay'ın istiklali için çalıştıklarından dolayı tutuklanan Türklere uygulanmamıştır⁴³⁵.

Türkiye, Hatay'da meydana gelen olayları protesto etmek ve Fransız hükümetinin tutumunu öğrenmek amacıyla Fransa'ya bir nota vermiştir⁴³⁶. Türkiye'ni Paris büyükelçisi vasıtası ile verilen nota da Fransa'nın Milletler Cemiyetinin kararlarına tam olarak uyması istenmiştir⁴³⁷. Ayrıca Türkiye, Fransız hükümetine uygulanabilirliği kalmadığı gerekçesi ile 1926 tarihinde yapılan Türkiye- Suriye dostluk anlaşmasının resmen fes edildiğini

---

⁴³¹ Fet'i-Arap gazetesi, 30 Kasım 1937'den akt. Ömer Osman Umar, Türkiye- Suriye İlişkileri, Fırat Üniversitesi, ODAM. yay., Elazığ, 2003, dn. 67, s. 226.

⁴³² A.g.e., s. 226.

⁴³³ Ahmet Emin Yalman, “Hatay istiklali”, Tan, 1 Aralık 1937.

⁴³⁴ Yeni Asır, 1 Aralık 1937.

⁴³⁵ Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, C.II., YKB yay., İstanbul, 1973, s. 640.

⁴³⁶ Ulus, 4 Aralık 1937.

⁴³⁷ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 639; Yusuf Sarıncay, a.g.m., s. 27.

açıklamıştır. Türkiye, bu anlaşma yerine zamanın ihtiyaçlarına uyan yeni bir anlaşma yapabilmek için de Fransa ile görüşmelere hazır olduğunu bildirmiştir⁴³⁸.

Fransa'ya verilen nota, Yeni Asır gazetesi tarafından, “*Notamız, Fransız hükümetine verildi. Fransa'dan soruyoruz; Hatay hadiselerinde mahalli hükümetin takip ettiği siyasete, Fransa iştirak ediyor mu? Etmiyor mu?*” manşeti kullanılarak Türk kamuoyu bilgilendirilmiştir. Ayrıca Şevket Bilgin, “*notamız*” başlıklı makalesinde, notanın içeriği hakkında bilgi vermiş ve Fransız hükümetine iki yüzlü siyasete Ankara'nın hiç tahammülü yoktur uyarısını da yapmıştır. Bilgin makalesinin devamında ise, “... *Fransa, kendi ajanları tarafından ihdas edilen emniyetsizliği derhal izoleye teşebbüs etmezse, bizim Fransa'nın iyi niyetine, samimiyetine inancımız kalmayacaktır.*”⁴³⁹ yorumunu yapmıştır.

Fransa ile Türkiye arasında bu gelişmeler olurken, Suriye başbakanı Cemil Mürdüm Ankara'ya gelmiş ve 21 Aralık 1937 tarihinde Atatürk ile bir görüşme yapmıştır. Atatürk bu görüşmede tüm İslam alemi gibi Suriye'nin de bağımsız olması gerektiğini bildirmiş, ancak Fransa'nın buna niyeti olamadığını ifade etmiştir. Atatürk, konuşmasında Fransa'nın tutumunu eleştirerek, Türkiye'nin ciddiyetini şu şekilde ifade etmiştir;

“...*Fransızlar buna mani olurlarsa, Fransızlara da söyleyecek sözlerimiz vardır...Suriyelilerin ordusu yoktur. Fakat bizim ordumuz kafî. Söz veriyorum. İcap ederse girerim ve sonra yine çıkarım. Temenni ederim ki buna mecbur olmayalım. Katiyen bırakmam*”⁴⁴⁰.

B- HATAY'DA SEÇİM ÇALIŞMALARININ BAŞLAMASI

4 Ekim 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti, Hatay'da seçim için incelemelerde bulunarak gerekli tespitleri yapıp rapor hazırlamakla görevli olan bir komisyon oluşturmuştur. Oluşturulan komisyonda şu üyeler bulunmaktaydı; T. Reid (İngiltere), Lagronge (Belçika), Vander Mandre (Hollanda), H.Reimers (Norveç), R. Secretan (İsviçre).

Ekim ayının ortalarında Antakya'ya ulaşan komisyon 19 kasım da bölgeden ayrılmıştır. Komisyon, 10 Aralık 1937 tarihinde Milletle Cemiyeti konseyi başkanlığına sunduğu raporda, ilk tur seçimlerinin 28 martta, ikinci tur seçimlerin ise, 12 nisan 1937 tarihinde yapılmasını uygun görmüştür. Ayrıca komisyon seçimlerin yapılma şekline dair

⁴³⁸ Cumhuriyet, 4 Aralık 1937.

⁴³⁹ Şevket Bilgin, “Notamız”, Yeni Asır, 4 Aralık 1937.

tamamen bölgedeki Türkler aleyhine işleyecek mahiyette 87 maddelik bir nizamname hazırlayıp konseye sunmuştur. Türkiye, komisyonun hazırlamış olduğu bu nizamnameyi kabul etmediğinin bildirmiş ve bu durumu, 15 Aralık 1937 tarihinde Milletler Cemiyetine gönderdiği gerekçeli bir nota ile protesto etmiştir. Türkiye bu notada, kendisine danışılmadan hazırlanan bu seçim nizamnamesine de tanımadığının bildirmiş, nizamnamenin hazırlanış şeklinin konseyin daha önce aldığı kararlar ile bağdaşmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Türk hükümeti, gerekli incelemeleri yapmak ve bilgilendirmek amacıyla Milletler Cemiyetindeki daimi temsilci Necmettin Sakak'ı Cenevre'ye göndermiştir⁴⁴¹.

Komisyonun hazırladığı seçim nizamnamesinde Türkiye'yi rahatsız eden noktalar şunlardır; Seçmen listelerine kayıt esnasında seçmen adayının yalnız beyanatı yeterli görülüyordu. Bununla birlikte seçmenin bağlı olduğu cemaatini araştıran ırkı, dili, dini ile ilgili sorular sorulmaktaydı. Neticede alınan cevaplara göre, cemaat tespit edilip buna göre kayıt yapılıyordu. İşte, bu nokta da Türkiye itiraz ederek kendi toplumunun içersinde gördüğü Alevilerin seçim nizamnamesinin bu usulüne göre ayrı bir cemaat olarak görülmesini istememiştir. Dolayısıyla bölgedeki pek çok Alevi de kayıtlar sırasında sadece beyanatlarının temel alınmasını istemişlerdir. Atatürk komisyonun Alevileri bölgedeki Türklerden ayrı göstermeye çalışan uygulamalarına, yapmış olduğu tarihsel incelemelerinin sonunda, bu bölgedeki Alevilerin Eti Türk'ü olduğu sonucuna varmış ve bölgedeki Alevilerin Türklerden ayrı tutulamayacağını da belirtmiştir⁴⁴².

Türkiye, ayrıca komisyonun hazırladığı seçim nizamnamesin de kayıtlar esnasında manda yönetimindeki müdür ve muhtarların müdahalede bulunma yetkilerinin bulunmadığını bildirerek bu durumun düzeltilmesini istemiştir⁴⁴³.

Türkiye, seçimlerde çoğunluğu sağlamak ve aynı zamanda kurulacak olan Hatay devletinde görevlendirmek amacıyla başta memur olmak üzere Türkiye'de yaşayan Hatay doğumluları 1938 yılı başından itibaren Hatay'a göndermiştir. Bu konuda hazırlanan talimatta gidecek olan memurlar iki yıllık bir süre ile ücretli izinli sayılıp, ailelerini de beraber yanlarında götürmeleri istenmiştir⁴⁴⁴.

---

⁴⁴⁰ Bilal Şimşir, "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamları İle Görüşmeleri", *Belleten*, XLVII/177 (Eylül 1981), s. 202-207.

⁴⁴¹ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 640.

⁴⁴² Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, TTK. yay., Ankara, 1992, s. 97-98; Hamdi Selçuk, *Hatay'ın O Günleri*, Sucuoğlu matbaası, 2. Basım, İstanbul, 1971, s. 91.

⁴⁴³ *Ayın Tarihi*, Ocak 1938, No. 50, s. 65.

⁴⁴⁴ Yusuf Sarıınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938)", *AAMD.*, XII/34, (Mart 1996), s. 31; Suriye'de okutulan 1985 yılı Çağdaş Arap tarihi adlı ders kitabında Hatay sorunu ile ilgili bazı bölümlere değinmiştir. Kitap 1936 anlaşmasının imzalanmasında Milletler Cemiyetinin Hatay'a bir hayat gönderdiğini, bu heyete

Türkiye'nin Cenevre'deki daimi temsilcisinin de baskısı ise Milletler Cemiyeti Ocak 1938 yılı Ocak ayı içersinde Türk itirazlarının görüşülmesini kararlaştırmıştır. Türk temsilcisi daha görüşmeler başlamadan evvel İngiltere Dış işleri Bakanı Eden ile de görüşmüştür. 21 Ocak 1938 tarihli Milletler Cemiyeti konseyinin oturumunda, sorunun halli için beş ülkeden oluşan bir komisyonun kurulmasına karar vermiştir. Ayrıca komisyona Türkiye'nin isteği üzerine Türk ve Fransız temsilcilerinin de bulunması kararlaştırılmıştır. Komisyonda bu iki ülkenin dışında Belçika, İngiltere, İsveç'li temsilcilerinin de bulunması kararlaştırılmıştır⁴⁴⁵.

Türk basını, Türkiye'nin itirazı ile toplanan Milletler Cemiyeti konseyinin çalışmalarının dikkatle takip etmiş ve Türk kamuoyunu bilgilendirmiştir. Cenevre'de seçim işlerini incelemek amacıyla Beşler komisyonunu oluşturulmasını Ulus gazetesi; *"Seçim için karar: Beş taraflı bir komisyon kuruldu. Seçim nizamnamesinde lüzumlu tadilat yapılacak."*⁴⁴⁶ manşeti ile duyurmuştur. Komisyonun oluşturulması üzerine Yunus Nadi, *"Hatay davamız bir daha hallolundu."* Başlığı ile yazdığı makalesinde seçim nizamnamesinin de yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Nadi makalesinin son bölümünde şöyle demiştir;

*"Milletler Cemiyeti konseyinin son adaletli kararından sonra Hatay istiklalini tahakkuk ettirecek olan intihabların artık bütün Hataylılarca el ele verecek bir kardeşlikle büyük bir sulh ve sükun içinde yürütüleceğini şüphesiz sayarız"*⁴⁴⁷. Ayrıca Cumhuriyet, komisyonun oluşturulmasından sonra Fransız Temp gazetesinin manşetten verdiği *"Siyasi bakımdan iki taraf meseleyi tamamen halletmiştir"*⁴⁴⁸. İfadesini birinci sayfadan vermiştir.

Seçim komisyonu 7 martta toplanarak seçim nizamnamesinde yapılması istenilen maddeleri görüşmüştür. Toplantıda Türkiye'nin itiraz ettiği maddeler de görüşülmüş ve şu şekilde karara bağlanmıştır; Hatay bölgesinde farklı dil, din, mezhep ve etnik özellikler olan değişik toplulukların seçme özellikleri göz önüne alınarak ve bu özelliklere göre hangi seçmenin kendilerini hangi topluluğa kayd ettirecekleri belirlenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin

---

Türklerin ve Fransızların ağır baskılar yaptıklarının ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin 5 bin kişiyi oy kullanmak için Hatay'a soktuğunu, 10 milyon Türk lirasını oyları satın almak için kullandığını da ifade etmiştir: Mehmet Alpargu, "Suriye Tarih Ders Kitapları", *Çağdaş Eğitim Dergisi*, S. 179, (Temmuz 1992), s. 33.

⁴⁴⁵ Komisyonda Dış işler genel sekreteri Numan Menemecioğlu ve kendisine refakat eden Ethem Menemencioğlu seçilmişlerdir. Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s. 641.

⁴⁴⁶ *Ulus*, 1 Şubat 1938.

⁴⁴⁷ Yunus Nadi, " Hatay Davamız Bir Kez Daha Hallolundu.", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1938.

⁴⁴⁸ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1938.

Savunduğu seçmen beyanatının kayıt esnasında esas alınması ilkesi kabul edilmiş oluyordu. Bununla birlikte komisyon topluluğa göre milletvekili sayısını da belirlemiştir. Komisyon ayrıca 15 Nisan 1938 tarihinde seçimlerin başlamasını da karara bağlamıştır⁴⁴⁹.

Seçim hazırlıklarının kararlaştırıldığı gibi 15 Nisan 1938 tarihinde başlatılması mümkün olmamıştır. Kontrol heyeti ancak 20 Nisan 1938 tarihinde Hatay'a gitmek için İstanbul'dan ayrılmıştır. Bunun yanında Bölgede meydana gelen olaylarda seçim çalışmalarının aksayıp gerginliğin yeniden tırmanmasına neden olmuştur. Bunda Fransız Delegesi Garreau'nun faaliyetleri ve Arapçı partilerin çalışmaları da etkili olmuştur⁴⁵⁰.

Seçim çalışmalarının başlaması gereken bir dönemde Hatay'da gerginliğin yeniden artması Türk hükümetinin ve Türk basının da tepkisini çekmiştir. Türk hükümeti Fransız memurlarının Alevileri Türklerden ayırmak için yapmış oldukları baskıları Milletler Cemiyetine şikayet etmiştir. Bölgedeki Alevilerde Atatürk'e çektikleri telgraflarla Fransızların kendilerine yapmış oldukları baskılardan şikayet etmişlerdir⁴⁵¹.

Seçimler kontrol edecek olan Milletler Cemiyeti heyetinin Nisanın son haftası bölgeye ulaşabilmesi ile seçim hazırlıklarına başlanılabilmektedir. 3 Mayıs 1938'de seçmen listelerine kayıtların yapılmaya başlanması bölgede Türklerle Araplar arasında çatışmaların yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Silahlı çatışmalarında olduğu olaylarda yaralanmalar meydana gelmiş, şapka giyen Türklere ağır hakaretler yapılmıştır⁴⁵². Fransız memurları olayların önünü alabilmek için 7 Mayıs'ta Yenigün, Vahdet ile Arapçılık propagandası yapan El- Uruba gazetelerini süresiz kapatmıştır. Fakat 8 Mayıs'tan itibaren Yenigün, Atayolu adı altında çıkmaya başlamıştır⁴⁵³. Ayrıca Fransız memurları bölgede Hataylı olmayanlara da nüfus kimlikleri vermeye başlamıştır. Halep ve Harim'den kamyonlarla getirilen gençler nüfusa kaydettirilerek ellerine Hatay doğumlu olduklarına dair nüfuz cüzdanları verilmiştir⁴⁵⁴. Kayıtlar esnasında Şehirlerde ve köylerde sandık başlarında Türklerle diğer unsurlar arasında bazen de polis ve jandarmalarla kavgalar yaşanmıştır⁴⁵⁵.

Hatay'daki Fransız Delegesi Garreau talimat almak için gittiği Beyrut'ta Fransızca Orient gazetesine şu beyanattı vermiştir;

---

⁴⁴⁹ Faruk Sömezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, Der yay., 2.Basım, İstanbul, 2001, s. 95; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 642-642.

⁴⁵⁰ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınoy, vd., *Türk Dış Politikasında Hatay*, ASAM yay., Ankara, 2001, s. 88-89.

⁴⁵¹ *Ayın Tarihi*, Mayıs 1938, No. 54, s. 234.

⁴⁵² *Ayın Tarihi*, Mayıs 1938, No. 54, s. 227.

⁴⁵³ Mehmet Tekin, *Hatay Basın Tarihi*, Kültür Basımevi, Antakya, 1985, s.78.

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1938.

⁴⁵⁵ Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 42; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, TTK. yay., Ankara, 1966, s. 45.

*“Hatay'da mebus seçimi yapılırsa Çoğunluk Türklerin aleyhinde oy verecektir. Bu yüzden çıkacak kanlı hadiselerin önüne geçmek lazımdır. Bunun tek çaresi de seçimin geri bırakılması ile statükonun muhafazasıdır...tek formül Fransız mandasının bir müddet daha olduğu gibi devamıdır”*⁴⁵⁶. Aynı zamanda bazı Fransız gazeteleri de Atatürk'ün derin bir şekilde hastalandığını bildirmişlerdir⁴⁵⁷.

Bölgede meydana gelen olaylara Fransız manda yönetiminin göz yumması, Türk ahalinin jandarma ve polis tarafından dövülmesi ve seçime sahte pusulalar düzenlenerek hile karıştırma yolu ile gölge düşürülmek istenmesi Atatürk'ün sabrını taşırılmıştır. Türk basını da Türklere yapılan eziyet ve baskıları şiddetle kınamış ve Milletler Cemiyetini olayların önünü alması için göreve çağırmıştır⁴⁵⁸. Y. Nadi, *“Hatay'da Seçim Başladı!”* başlıklı makalesinde seçimle birlikte başlayan olayların sorumlusunun Türkler değil, Türk olmayan unsurlar olduğunu belirtip, bu sorumlulukta en büyük payın vurdum duymaz davranan Fransız hükümeti olduğunu ifade etmiştir⁴⁵⁹. Şam'da yayınlanan El- İnşa gazetesi de Türkiye'nin temel gayesinin İskenderun Sancağını ilhak etmek olduğunu ifade edip, alınması gereken önlemleri sıralamıştır⁴⁶⁰.

C- ATATÜRK'ÜN MERSİN'DE TÜRK ASKERİ BİRLİKLERİNİ DENETLEMESİ VE BU DENETLEMENİN ETKİLERİ

Milletler Cemiyeti konseyinin kararı doğrultusunda oluşturulan Beşli komisyonun seçim nizamnamesini hazırlaması ve seçim heyetinin de Hatay'a giderek seçim çalışmalarını denetlemesi ile Hatay'da kağıt üzerinde her şeyin yolunda gittiği izlenimi verilmiştir. Ancak kayıtlar sırasında bölgede kanlı olaylar yeniden yaşanmaya başlamış, bu durumda Türk-Fransız ilişkilerini yeniden germiştir. Bununla birlikte Beyrut'tan 19 Mayıs 1938 tarihli Avrupa ve Amerikan basınına çekilen telgraflarda, Atatürk'ün tehlikeli bir şekilde hasta olduğu ve devlet işlerini yürütemeyeceğini duyurmuştur. Bu haber kısa sürede Hatay'da da duyulmuştur⁴⁶¹.

⁴⁵⁶ Cumhuriyet, 8 Mayıs 1938.

⁴⁵⁷ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 645.

⁴⁵⁸ Akşam, Son posta, 28 Mayıs 1938.

⁴⁵⁹ Yunus Nadi, “Hatay'da Seçim Başladı!”, Cumhuriyet, 9 Mayıs 1938.

⁴⁶⁰ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 98.

⁴⁶¹ Mehmet Tekin, Hatay Tarihi, AGC yay., Antakya, 1999, s. 190.

Avrupa ve Amerikan basının da kendisi hakkında haberler yapılması üzerine Atatürk, Türkiye'nin Hatay meselesindeki ciddi tutumunu göstermek için 19 Mayıs günü Ankara'dan Mersin'e hareket etmiştir⁴⁶². Atatürk, Mersin'de halk tarafından coşkun sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Daha sonra istasyonda askeri birlikleri denetleyen Atatürk, geçit resmi sırasında bol bol resim çektirmiştir. Bu resimler o gece içinde basılarak ilgili yollardan ertesi günkü Hatay gazetelerinde basılmak üzere Hatay'a gönderilmiştir. Askeri birlikleri denetleme ile ilgili resimler İskenderun'da “*Hatay*” isimli gazetede yayınlanmıştır⁴⁶³. 23 Mayıs'a kadar Mersin'de kalan Atatürk, buradan Hatay ili ilgili olarak yabancı devlet temsilcileriyle yapılan görüşmeleri günü gününe takip etmiş ve hükümetten bilgi almıştır. Atatürk ayrıca bu mesele çözümlenmeden Mersin'den ayrılmayacağını bildirmiştir. Atatürk ciddiyetini göstermek amacıyla başbakan Celal Bayar'a da şöyle bir talimat vermiştir; “...*Ecnebi sefirlere diyiniz ki, Atatürk Mersin'dedir ve Hatay meselesi halledilinceye kadar Mersin'de kalacaktır*”⁴⁶⁴.

Atatürk, Mersin'de hasta olduğu halde askeri birlikleri denetlemesi Türkiye'nin Hatay meselesine verdiği ciddiyeti göstermiştir. Türk tarafının bu ciddiyeti, Türk basınının sayfalarına da yansımış ve gazeteler yaptıkları yorum ve kullandıkları manşetlerde Fransız hükümetinin vurdum duymazlığından derin üzüntü ve endişe duyduklarını ifade etmişlerdir. Falih Rıfkı, “*Hatayla Oynayanlar*” başlıklı makalesinde bu duruma şöyle değinmiştir;

“... *sözler, anlaşmalar, ahitler, hepsini çocuk oyunları haline getirenler ve yarının vahim mesuliyetini hazırlayanlar kimlerdir? Artık bu sorunun cevabını sormaya çalışmayacağız. Bu tarzda düşünenler ne kadar yanlış olduklarını anlayacaklardır*”⁴⁶⁵.

Muhittin Birgen ise; “*Hatay Hürriyet ve İstiklale Kavuşacaktır*” başlıklı makalesinde Fransız hükümetine sert bir şekilde yüklenerek Falih Rıfkı'nın yorum ve eleştirisine benzer bir üslup kullanmıştır. Birgen makalesinin son bölümünde şöyle demiştir;

“*Başkalarının memleketlerini babalarının malı gibi zapt etmekten sıkılmayanları, Toros dağlarından söküp çıkarmış olan Türkler, icabında Amanos dağlarından da temizlemesini bilirler*”⁴⁶⁶.

Dış basın ise Atatürk'ün Mersin seyahatine geniş yer vermiştir. Son Posta gazetesinin birinci sayfadan duyurduğu, Beyrut'ta çıkan Samo Prava gazetesinde, Atatürk'ün Mersin

---

⁴⁶² İsmail Soysal, a.g.e., s. 71.

⁴⁶³ Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, AGC yay., Antakya, 1997, s. 80.

⁴⁶⁴ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 190.

⁴⁶⁵ Falih Rıfkı, “*Hatayla Oynayanlar*”, *Ulus*, 26 Mayıs 1938.

⁴⁶⁶ Muhittin Birgen, “*Hatay Hürriyet ve İstiklale kavuşacaktır*”, *Son Posta*, 21 Mayıs 1938.

seyahatinden sonra; “*Her ne olursa olsun, Hatay işi Atatürk'ü şahsen alakadar eden bir meseledir*”⁴⁶⁷ ifadesini kullanmıştır.

İngiliz basını ise, bu dönemde gazetelerinde konu ile ilgili değerlendirme yaparken daha çok bölgedeki İngiliz Stratejik çıkarlarını göze alarak yorum yapmışlardır. The Daily Telegraph gazetesi, Türkiye'nin Hatay konusundaki isteklerini, savaş sonrasında durumundan memnun olmayan diğer ülkelerin izlediği yoldan farklı bir yöntem ile gerçekleştirmeye çalışması takdire şayandır. Şeklinde değerlendirme yapmıştır. Ayrıca gazete, Türkiye'nin Hatay ile ilgili isteklerinin Atatürk'ü gerçek bir kahraman yaptığını da ifade etmiştir⁴⁶⁸.

23 Mayıs 1938 tarihinde Milletler Cemiyeti konseyi, Türkiye'nin seçim nizamnamesi ile ilgili taleplerini kabul etmiştir. Buna göre, hiçbir Türk-sünni Müslüman yazılmayacaktı. Ayrıca seçmenlerin kayıtta beyanatları esas alınacaktı. Milletler Cemiyetinin bu kararı 24 Mayıs günü Başbakan Celal Bayar tarafından Atatürk'e bildirilmiştir⁴⁶⁹.

Atatürk bu manevra ile uluslar arası kamuoyunda prestijini artırmış, görüşmelerden de istediğini almıştır. Karardan memnun olan Atatürk, Adana'ya geçmiş burada da Topçu ve Piyade birliklerinin geçit törenlerini izlemiştir. Tören sırasında Atatürk'ün rahatsızlığı daha da artmış ve askerlere “*daha çabuk daha çabuk*” komutunu vererek geçit töreninin bitirilmesini hızlandırmıştır⁴⁷⁰. Atatürk, şahsi meselem dediği Hatay davasında doktorların bütün uyarılarına rağmen Mersin'e gitmesi meselenin çözümünü hızlandırmış fakat kendisinin rahatsızlığının daha da artmasına neden olmuştur.

D- TÜRK- FRANSIZ ASKERİ ANLAŞMASI VE TÜRK ASKERİNİN HATAY'A GİRİŞİ

29 Kasım 1937 tarihinde Hatay'da Milletler Cemiyeti konseyinin belirlediği yeni rejim yürürlüğe girdikten sonra seçim çalışmaları da başlamıştı. Çalışmaların aksamaması ve sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Milletler Cemiyeti bünyesinde oluşturulan ve içerisinde Türk ve Fransız temsilcilerinde de bulunduğu Beşler komisyonu göreve başlamıştı. Seçim çalışmalarında, kayıtların yapılması sırasında bölgede gerginlik daha da artmış ve kanlı olaylar meydana gelmiştir. Öyle ki Mayıs ayı ortalarından itibaren çıkan olaylardan dolayı

⁴⁶⁷ Son Posta, 25 Mayıs 1938.

⁴⁶⁸ Mustafa Yılmaz, İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si, Phoenix yay., Ankara, 2002, .s. 71.

⁴⁶⁹ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 191.

⁴⁷⁰ A.g.e., s. 191.

seçim büroları çalışamaz hale gelmiştir. Bölgedeki Alevi reisleri, Atatürk'e Milletler Cemiyetine ve Yüksek komiserliēe çektikleri telgraflarda Hatay'da seçim serbestliēinin kalmadıēını, muhaliflerin hkmetle birlikte kendilerine karşı baskı şiddet hareketlerine giriştiklerini bildirerek önlem alınmasını istemiřlerdir⁴⁷¹.

31 Mayıs'ta Hatay'da çıkan olaylarda 3 kişi lmştı. Bu olay bölgedeki Türk ileri gelenlerinin sabırlarını taşırmıştır. Bu sırada Hataylı Türklerin TBMM'ye gönderdikleri bir mektup Mecliste okunmuştur. Mektupta milletvekillerine şöyle seslenilmiştir; *"...bizim feryadımıza hiç kulak astıēınız yok, gazeteleri okuyoruz. Üstelik bir de Fransız dostluēu dillere destan oluyor...hangi dostluk? Hala anlamadınız mı?"* Ayrıca mektupta Türk listelerine yazılacakların ölümle tehdit edildiklerini, sandıklar etrafında Fransızların partizan dedikleri serserilerin toplandıklarını ifade ederek, Türk listelerine yazılanların hakaretlerle dipiklenip karakola götürüldüklerini de haber vermiřtir⁴⁷².

Hatay'da olayların daha da artması zerine Fransız temsilci Garreau bölgede sıkı yönetim ilan etmiştir. Ayrıca Fransız yönetimi seçimleri 5 gün durdurduēunu da ilan etmiştir. Bu sırada Hatay'dan bir Türk heyeti grubu da seçimlerde Türklere yapılan zulümleri anlatmak amacıyla, 2 Haziran 1938'de Türkiye'ye gelerek Dışışleri Bakanı şükrü Saraēlu ile İçişleri Bakanı şükrü Kaya ile grşmştır. Heyet olayların nnn alınabilmesi için Türkiye'nin müdahale etmesini istemiřtir⁴⁷³.

Türkiye Hatay'da meydana gelen olaylara tepkisini Paris Büyük eliliēi vasıtasıyla Fransız makamlarına bildirmiş ve Fransa'yı uyarmıştır. Türkiye'nin bu girişimleri etkisini göstermiş ve 4 haziranda olayları engelleyemeyen, asayişi saēlayamayan Garreau görevden alınmıştır. Yerine Binbaşı Collet atanmıřtır⁴⁷⁴. Bu sırada Türkiye'de güney sınırına 31 bin kişilik bir kuvvet kaydırmıřtır⁴⁷⁵.

Fransa, gerek Avrupa'da meydana gelen gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin olaya verdiēi önemi kavraması zerine Türk tezlerini kabul eder bir tarzda yumuşama eēilimine girmiştir. Bu masatla Fransız yönetimi, Hatay'ın Fransız valisi geri çekilerek yerine, 6 Haziranda Dr. Abdurrahman Melek vali olarak atanmıştır. Melek, derhal Antakya Belediye Bařkanlıēı ile ilgili birimler atamalar yapmıştır. Vedi Münir Karabay Belediye başkanı,

---

⁴⁷¹ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1938.

⁴⁷² Mektup Mecliste okununca milletvekilleri Seçim komisyonunun geri aēırılmasını istemişlerdir: **Son Posta**, 29 Mayıs 1938.

⁴⁷³ Abdurrahman Melek, **a.g.e.**, s. 44.

⁴⁷⁴ **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1938.

⁴⁷⁵ Ömer Osman Umar, **a.g.e.**, s. 231.

Süreyya Halef ile kaymakamlığa atanmıştır⁴⁷⁶. Fransızları bu tutumu üzerine bölgede olaylar büyük ölçüde kontrol altına alınmasın rağmen bu kez Araplar, Fransızların bu kararını protesto etmek amacıyla Hatay'da gösteri yürüyüşü yapmışlardır⁴⁷⁷.

Bu sırada Türkiye'de alınması gereken önlemleri tespit etmek amacıyla Atatürk'ün başkanlığında 20 Haziran 1938'de bakanlar kurulu toplanmıştır. Toplantıya Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ta katılmıştır. Toplantıda Hatay meselesi ile ilgili çeşitli kararlar alınmıştır⁴⁷⁸. Bakanlar kurulu toplantısından sonra Türk hükümeti, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine bir nota göndererek, Hatay'da seçim çalışmalarını yürüten seçim komisyonu ile ilgili ilişkilerini kestiğini bildirmiştir⁴⁷⁹. Zaten komisyon Melek ve diğer yerel yöneticilerle düştüğü fikir ayrılıkları yüzünden çalışamaz bir durum gelmiştir. Komisyon 21 ve 22 Haziran 1938'de bu durumu Milletler Cemiyetine bildirmiştir. 22 Haziranda seçim listelerine kayıt yapma işlemine son verilmiştir. 26 haziranda da seçin komisyonu çalışmalarına tamamen son vermiştir⁴⁸⁰.

Fransız hükümeti Garrueau'yu görevden almasından sonra sorunun çözülmesi amacıyla Milletler Cemiyeti konseyinden ayrı olarak Türk temsilcileriyle Paris ve Ankara'da çeşitli düzeylerde toplantılar yapmışlardır. Bu arada 12 haziranda Türk askeri heyeti Antakya'ya gelerek Fransız askeri heyeti ile görüşmelere başlamışlardır. Türk askeri heyetini Genel kurmay ikinci başkanı Orgeneral Asım Gündüz'ün başkanlığında, hareket şubesi müdürü Albay Fevzi Mengüç ile Yüzbaşı Nurettin Alp kartal temsil etmişlerdir⁴⁸¹.

Asım Gündüz heyetinin Antakya'da görüşmeler yapması Suriye basınına tedirgin etmiştir. Suriye gazeteleri, bu görüşmelerle “*Sancağı Türklere teslim edildiğini*”⁴⁸² iddia etmişlerdir.

14 haziranda Antakya'da başlayan Türk ve Fransız kurmay heyetleri asarındaki görüşmeler 3 Temmuzda anlaşma ile sonuçlanmıştır. Antakya lisesi binasında imzalanan ile Hatay'ın toprak bütünlüğünü ve siyasi statüsünü korumak amacıyla iki ülke eşit sayıda asker bulundurmaya kararlaştırmıştır⁴⁸³. Yine anlaşmaya göre, Türkiye'ye Hatay ya da Suriye

---

⁴⁷⁶ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 45.

⁴⁷⁷ **Akşam**, 15 Haziran 1938.

⁴⁷⁸ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 650; **Ulus**, 21 Haziran 1938.

⁴⁷⁹ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 650.

⁴⁸⁰ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 46; Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 651.

⁴⁸¹ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1938.

⁴⁸² **Ulus**, 19 Haziran 1938.

⁴⁸³ Askeri heyetin görüşmeleri kesmesinden endişelenen Selim Çelenk ve arkadaşları Asım, Gündüz'ü misafir kaldığı evde ziyaret ederek görüşmeler hakkında bilgi almışlardır. Asım Gündüz, Çelenk ve arkadaşlarına “

üzerinden 3. Devlet tarafından bir saldırı durumunda buna karşı koyacak kuvvetlerin konumu da belirlenmiştir. Ayrıca anlaşmaya ekli 12 maddelik ek protokolde ise, Hatay'a gelecek kuvvetlerin sayısı ve giriş güzergahları ile görevlendirilecekleri alanlar da tespit edilmiştir. Buna göre; Fransa ve Türkiye Hatay'da, 2500'er kişilik bir birlikle görev almaları kararlaştırılmıştır⁴⁸⁴.

Antakya'da askeri heyetler arasında varılan anlaşmanın hemen akabinde de 4 Temmuz da Ankara'da, Türk ve Fransız temsilcileri arasında bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. İki anlaşmada da Hatay'ın siyasi ve toprak bütünlüğü iki devlet tarafından garanti altına alınmıştır. Ankara'daki anlaşmaya eklenen protokolde ise, *“Hatay'ın statü ve anayasasının orada Türk unsurunun üstünlüğü uygulanmak suretiyle uygulanacağı”* ilkesi de ifade edilmiştir. Anlaşma merasimine Suriye temsilcisi Emir Aslan Bey de katılmıştır⁴⁸⁵.

Ankara'da ve Antakya'da imzalanan iki anlaşma gereğince, Türk askeri birlikleri Hatay'da görev almak için 4 temmuzda harekete geçmişler ve ilk olarak Türk öncü birliklerinden olan Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki 48. Takviyeli Halaskar dağ alayı büyük törenler eşliğinde Hatay'a girmiş ve önceden tespit edilen bölgelere yerleştirilmiştir. Asıl kuvvetler ise 5 temmuzda Payas ve Hassa üzerinden Hatay'a girmişlerdir⁴⁸⁶.

Türk askerinin Hatay'a girmesi bölgedeki Türk halkı tarafından coşku ile karşılanmıştır. Şehir ve köylerden gelen binlerce kişi askerlerin geçeceği güzergahlarda ellerinde bayraklarla sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır⁴⁸⁷. Melek, Türk Askerinin Hatay'a girerken halkın sevinç gösterilerinde bulunmalarını şu şekilde izah etmiştir;

*“Yaşasın Türk askeri!, Yaşasın Atatürk! Sesleri, alkış tufanı... askerlerin ayakları altında kurbanlar kesiliyor, göğsünü açıp Allah'a şükredenler...sevinçte ağlayanlar, askerlerin ayaklarına kapananlar... büyük, küçük yüreklerden yükselen şükran sesleri İnsanı dehşet ve huşu içinde bırakıyordu”*⁴⁸⁸.

Türk askerinin Hatay'a girişi Türk ve dünya basında geniş yer tutmuş, gazeteler çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Özellikle Türk basını, imzalanan anlaşmaları duyurmakla birlikte Türk askerinin Hatay'a girişini ve halkın coşkun sevinç gösterilerini Fotoğraflarla

---

*üzülmeyin eğer anlaşma imzalanmadan dönersem ertesi gün buraya başka türlü geliriz.”*diyerek bu yönde Türkiye'nin ne kadar kararlı olduğunu belirtmiştir: Selim Çelenk, a.g.e., s. 78.

⁴⁸⁴ İsmail Soysal, “Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri”, *Belleten*, XLIX/ 193, (Nisan 1985), s. 85.

⁴⁸⁵ Yusuf Sarınoy, “Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II”, *AAMD.*, XII/ 35, (Temmuz 1996), s. 411.

⁴⁸⁶ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 651; İsmail Soysal, a.g.m., s. 86.

⁴⁸⁷ Mehmet Tekin, *Mehmetçik Hatay'da (Basın da 5 Temmuz 1938)*, Kültür Eğitim Tesisleri yay., Antakya, 1988, s. 45.

⁴⁸⁸ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 58.

gazetelerinin sayfalarına aktararak Türk kamu oyununu bilgilendirmişlerdir⁴⁸⁹. Türk askerinin Hatay'a girişi Türk basınında şu şekilde yer bulmuştur;

*“Fransa ile anlaşma imzalandı. Hatay Türk askerine bırakılıyor”*⁴⁹⁰.

*“Hatay meselesi kati surette neticelendi. Hatay neşe içinde”*⁴⁹¹.

*“Askerlerimiz bu sabah saat 5'te Hatay'a girdiler. Her tarafta halk Türk kıtalarını sevinçle kucaklıyor”*⁴⁹².

*“alay kumandanı hududu geçtikten sonra dedi ki; Atatürk'ün, Ordunun, Anayurdun Hataylılara selamını getiriyorum”*⁴⁹³.

*“Hatay'da şenlik devam ediyor. Askerlerimiz Antakya'da da parlak tezahüratlarla karşılandılar”*⁴⁹⁴.

Gazetelerin manşet haberlerinin yanında çeşitli yazarlarda askerin Hatay'a girişi ile ilgili yorumlar yapmışlardır. Ahmet Emin Yalman, “İnsanlık Hesabına Zaferimiz” başlıklı makalesinde Türk askerinin Hatay'da görev almasının Türk milletinin yalnız haklı gayeler için mücadele ettiğini ve Atatürk'ün verdiği sözü tuttuğunun en açık bir ifadesidir⁴⁹⁵. şekilde değerlendirmiştir.

“Bizde burada bayram yapalım” başlıklı makalesinde ise muhittin Birgen Hatay halkının sevinç gösterilerine makalesinde şu şekilde yer vermiştir:

*“...Hatay'a giren Türk ordusuna, Hatay Türkleri kolay anlaşılabilir bir coşkuyla karşıladılar. Hatay'dan gelen haberler bu coşkunun, bu milli ve umumi sevincin büyük küçük parçalarını bize gösteriyor...bunlarla anlıyoruz ki Hatay baştan başa tarif edilemez bir heyecanın çalkantısı içine girmiş... biz Hatay meselesini emri vaki ile de halledebilirdik. Fakat netice bu kadar parlak olmazdı”*⁴⁹⁶.

“Hatay bayramın kutlu olsun.” Ayrıca Şevket bilgin, “Artık Hatay ordumuzun himayesi altındadır.” Başlıklı makalesinde, Atatürk'ün Hatay için söylediği, “40 asıllık Türk yurdu düşman elinde kalamaz.” Sözüünü değerlendirerek konu ile ilgili yorumunda, “... bizce Hatay davasında kazandığımız zaferin asıl ehemmiyeti, Kemalist Türkiye'nin milli

---

⁴⁸⁹ Ekler kısmında Türk askerinin Hatay'a girişi ile ilgili Türk basınında çıkmış resimler yer almaktadır.

⁴⁹⁰ **Son Posta**, 3 Temmuz 1938.

⁴⁹¹ **Akşam**, 3 Temmuz 1938.

⁴⁹² **Akşam**, 5 Temmuz 1938.

⁴⁹³ **Son Posta**, 6 Temmuz 1938.

⁴⁹⁴ **Ulus**, 6 Temmuz 1938.

⁴⁹⁵ Ahmet Emin Yalman, “İnsanlık Hesabına Zaferimiz”, **Tan**, 4 Temmuz 1938.

⁴⁹⁶ Birgen, “Bizde Burada Bayram Yapalım”, **Son posta**, 9 Temmuz 1938.

*politikasında, toleransın asla yeri olmadığını dünyaya göstermiş olmasıdır*⁴⁹⁷.ifadesini kullanmıştır.

Fransız basını ise, imzalanan anlaşmayı, olumlu değerlendirerek ikinci dünya savaşının arevesinde Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki müttefikinin de Türkiye olacağını ifade ederek bu anlaşmaların bu duruma zemin hazırladığını ifade etmişleridir⁴⁹⁸.

Türk- Fransız askeri anlaşmasına en büyük tepki Suriye basınından ve kamu oyunundan gelmiştir. Suriye basını Hatay meselesinin halledilmediğini, Suriye'nin onayı olmaksızın Milletler Cemiyetince tayin edilmiş bir hududun asla değiştirilemeyeceğini ifade etmiştir. Gazeteler tepkilerini daha çok Fransız idaresine göstererek, “... *Fransa, Türkiye'nin vasisi sıfatıyla Suriye aleyhine böyle bir itilaf imza edemez*”⁴⁹⁹. diye yorum yapmışlardır.

13 Temmuz 1938'de de Halep'te Araplar bir protesto yürüyüşü düzenlemişlerdir. Mitingde Fransa'ya ve Türkiye'ye yönelik tepkiler dile getirmiştir. Ayrıca Hatay anlaşmaları aleyhinde Suriye hükûmetine, Suriye Meclisine, Fransa'ya ve Milletle Cemiyetine protesto telgrafları çekilmiştir⁵⁰⁰.

Türk ve Fransız anlaşması, Yunan ve Yugoslavya basınında da geniş yer tutmuş ve Türk askerinin Hatay'a girişinde Türk diplomatik başarısının rolü üzerinde yorumlar yapılmıştır⁵⁰¹.

E- HATAY'DA SEÇİMLERİN YAPILMASI VE SEÇİM SONUÇLARI

Ankara ve Paris'te diplomatik yollardan yapılan Türk- Fransız görüşmeleri neticesinde Hatay'daki seçimleri, Milletler Cemiyeti komisyonun yerine Türk ve Fransız otoritelerinin belirlediği komisyonun yürütmesi kararlaştırmıştır. Bu maksatla kurulan yüksek komisyonda (İntihab-ı Ali Komisyon) Türkiye'nin delegesi Cevat Açık, Fransız delegesi Collet ile Hatay Valisi Abdurrahman Melek, Türk ve diğer cemaat temsilcilerinden oluşmuştur. Komisyon yayınladığı beyannamede, seçim işlerinin 22 Temmuz 1938 tarihinden itibaren Milletler Cemiyeti seçim komisyonun kaldığı yerden devam edeceğini

---

⁴⁹⁷ Şevket Bilgin, “Artık Hatay Ordumuzun Himayesi Altındadır”, *Yeni Asır*, 4 Temmuz 1938.

⁴⁹⁸ *Ulus*, 3 Temmuz 1938.

⁴⁹⁹ *Son Posta*, Temmuz 1938.

⁵⁰⁰ *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1938.

⁵⁰¹ *Ulus*, 14 Temmuz 1938.

duyurmuştur⁵⁰². Seçim komisyonu çalışmalarına başladıktan sona daha önce yapılan kayıtlar esnasında pek çok usulsüzlüğü tespit ederek bunları yeniden gözden geçirmiştir. Buna göre, Hatay seçim cetvellerine yazılan askerler ve polislerin kayıtları iptal edilmiştir. Ayrıca İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Aktepe, Antakya, Karasu, Karabeyaz, Şeyköy bölgelerindeki seçim büroları da yeniden kurulup, kayıtları yeniden gözden geçirilmiştir⁵⁰³.

Halkın cemaatler göre tespiti 1 Ağustos 1938 günü tamamlanmıştır. Buna göre; Türkler nüfus içinde, % 63.5 oranla çoğunluğu oluşturmuşlardır⁵⁰⁴. Olaysız geçen ilk tur seçimlerinde, cemaatlere göre seçmen sayısı şu şekilde tespit edilmiştir:

Türk:	35.847.
Alevi:	11.319.
Ermeni:	5.504.
Rum-Ortodoks:	2.098.
Arap:	1.845.
Diğer Cemaatler:	395.

Buna göre milletvekili adaylarını belirleyecek ikinci derece seçmen sayımı da şu şekilde oluşmuştur; Türkler: 358, Aleviler: 113, Ermeniler: 55, Rum- Ortodoks: 20, Araplar: 18⁵⁰⁵.

İkinci derece seçim sonuçlarına göre oluşan 40 milletvekilinin Cemaatlere göre dağılımı ise şu şekilde olmuştur;

Türkler:	22 Milletvekili.
Aleviler:	9 Milletvekili.
Ermeniler:	5 Milletvekili.
Araplar:	2 Milletvekili.
Rum- Ortodoks:	2 Milletvekili.

Milletvekillerinin Cemaat ve kaza itibari ile dağılımı da şu şekilde olmuştur; Antakya'ya: 14 Türk, 7 Alevi, 2 Sünni, 1 Rum- Ortodoks, 2 Arap; İskenderun'a: 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni, 1 Rum- Ortodoks, Kırıkhan'a: 5 Türk, 2 Ermeni⁵⁰⁶.

⁵⁰² Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 59; Mehmet Tekin, *Tarihte Hatay ve Hatay Devleti*, Kırıkhan Gazetesi Matbaası, Antakya, 1986, s. 71.

⁵⁰³ *Ulus*, 22 Temmuz 1938. Üç kademeli seçim işlemine göre, birinci aşamada; Seçmenler önce cemaat olarak kayd edilmiş, ikinci aşamada; Milletvekillerini seçecek seçmenler seçilmiş, üçüncü aşamada ise; Milletvekilleri seçilmiştir. Seçimlerde yalnızca Erkekler oy kullanmıştır. Mehmet Tekin, a.g.e., s. 64.

⁵⁰⁴ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 72.

⁵⁰⁵ *Ulus*, 3 Ağustos 1938; *Akşam*, 3 Ağustos 1938; *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1938.

⁵⁰⁶ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 61.

Neticede Hatay'da üçüncü aşamada seçilen milletvekillerinin cemaatler göre isim listeleri de 22 Ağustosta Türk basınına şu şekilde yansımıştır;

Türk Cemaati:

Antakya;

- 1- Abdülğani Türkmen.
- 2- Dr. Vedi Bilgin.
- 3- Semih Azmi (Öner).
- 4- Suphi Bereket.
- 5- Dr. İbrahim İnal.
- 6- Arif Hikmet Celal.
- 7- İzzet Zekeriya (Güçlü).
- 8- Bekir Sıtkı Kurt.
- 9- Ali Mısırlı.
- 10- Nuri Aydın (Konuralp).
- 11- Mehmet Adalı.
- 12- Mehmet Kamil (Karsulu).
- 13- Vedi Münir Karabağ.

Kırıkhan;

- 1- Seydi Oğuz.
- 2- Arif Hikmet Sunal.
- 3- Bahri Bahadırlı.
- 4- Cevat Adalı.
- 5- Abdurrahman Mürsel.

İskenderun:

- 1- Bostan Mercan.
- 2- Abbas Ülkü.
- 3- Hamdi Selçuk.

Alevi Cemaati;

Antakya:

- 1- Mehmet Sait Tüleyli.
- 2- Hasan Ali Davut.
- 3- Süleyhan Tuhani.

- 4- Mehmet Köse Diyop.
- 5- Zeynel Abidin  ill.
- 6- Selim Mahmut.
- 7- Salih Güzel.

 skenderun:

- 1- Şeyh Davut Mehmet Reyhani.
- 2- Ahmet Celal Abdülhamit Tümkaya.

Ermeni Cemaati;

Antakya:

- 1-  sa Kazancıyan.
- 2- Agop Davutyanyan.

Kırıkhan:

- 1- Ha adır Karabacakyan.

 skenderun:

- 1- Marsal Bahit.
- 2- Mirhan Ke i yan.

Rum- Ortodoks Cemaati;

Antakya:

- 1- Dr. Basil Huri.
- 2- Kamil Ziyrek.

Arap Cemaati;

Antakya:

- 1- Bahsanuslu Hacı Rezzuk.
- 2- Hacı Pa alı Mustafa Fansa⁵⁰⁷.

30 A ustosunda resmi sonuçlar ilan edildiğinde yeni seçim kayıtlarının tespiti ile Türklerin çoğunlukta oldukları anlaşılmıştır. Bu oran, Milletler Cemiyeti seçim komisyonunun tespit ettiği % 46'dan % 63'e y kselmiştir⁵⁰⁸. Bu oranın yükselmesinde daha

---

⁵⁰⁷ Ulus, 22 Ağustos 1938; Cumhuriyet, 22 Ağustos 1938; Ak am, 22 Ağustos 1938; Son Posta, 22 Ağustos 1938.

⁵⁰⁸ Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 91.

önce belirttiği gibi, Hatay doğumlu olanların Türkiye'den izinli sayılarak Hatay'a gönderilmeleri ile seçim usulsüzlüklerinin önlenmesi gibi faktörler etkili olmuştur.

F- HATAY DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

Hatay'da seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılmasından sonra 2 Eylül 1938 tarihinde büyük bir merasimle Hatay meclisi açılmıştır. Daha önce tespit edilen Hatay'ın statüsünde resmi dil Türkçe ve Arapça olmasına rağmen, meclisin yemin töreninde bütün milletvekilleri Türkçe olarak yemin etmiştir⁵⁰⁹. Meclisin en yaşlı üyesi 85 yaşındaki Mehmet Adalının konuşmasından sonra Meclisin başkanlığına oy birliği ile Abdulgani Türkmen seçilmiştir⁵¹⁰.

İlk oturumda Devlet başkanlığı sorunu da çözülmüştür. Buna göre, Tayfur Sökmen Hatay devletinin başkanlığına seçilmiş, meclis başkan vekilliğine de Avukat Vedi Münir Karabağ ile Zeynel Abidin Çilli seçilmişlerdir⁵¹¹. Tayfur Sökmen devlet başkanı olduktan sonra meclisteki konuşmasında şöyle demiştir:

*“19 seneden beri bütün Hatay halkının candan sarf ettiği fedakarlık, gayret neticesinde ve Büyük Kurtarıcı Atatürk'ün yüksek alakaları sayesinde bu istiklale kavuşmuş bulunuyoruz. Halkımızın nefes ve saadeti başlıca gayemiz olacaktır”*⁵¹². Sökmen'in devlet başkanı olmasını bizzat Atatürk önermiştir. İlk başta Sökmen böyle büyük bir sorumluluğu kabul etmek istemediğini Atatürk'e ilettiyse de, Atatürk'ün ısrarıyla bu görevi kabul etmek zorunda kalmıştır⁵¹³.

Tayfur Sökmen devlet başkanı seçildikten sonra Atatürk'e bir telgraf çekerek, bütün Hataylıların kendisine minnet ve şükran duygusu içerisinde bulunduklarını arz etmiştir. Atatürk Sökmen'in bu telgrafına; *“Bu kıymetli diyarın en yüksek mekan vazifesini ihraz ve deruhte etmiş olduğunuzdan dolayı sizi tebrik ederim. İnkişafınızı alaka ve muhabbetle takip edeceğim”*⁵¹⁴. ifadeleriyle cevap vermiştir.

Tayfur sökmen 5 eylülde hükümet kurma görevini Dr. Abrurrahman Melek'e vermiştir. Melek, 6 eylülde oluşturduğu kabineyi mecliste açıklayarak güven oyu almıştır.

---

⁵⁰⁹ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., a.g.e., s. 113; Kemal Ünal, “Hatay Devleti”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, XII/ 68, (Aralık 1938), s. 36.

⁵¹⁰ Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 52.

⁵¹¹ Yusuf Sarımay, a.g.m., s. 419.

⁵¹² Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 58.

⁵¹³ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 108.

⁵¹⁴ A.g.e., s. 108-109.

Buna göre kabinede şu Bakanlar görev almıştır; Dr. Abrurrahman Melek Başbakanlık, Dışişleri ve Savunma bakanlıklarını üstlenmiştir. Maliye, İktisat ve Gümrük bakanlıklarına Cemal Baki, Milli Eğitim ve Sağlık bakanlıklarına Lise öğretmeni ve gazeteci Ahmet Faik Türkmen, Adalet bakanlığına Avukat Cemil Yutman, Nafia ve Ziraat bakanlığına da Demir yolları şube müdürlerinden Kemal Alpar getirilmiştir. Hükümet güven oyu aldıktan sonra aynı gün içersinde Antakya'nın da devletin başkenti olması kabul edilmiştir⁵¹⁵. Devletin idari taksimatı da yapılarak kaza ve nahiye esası ile; Antakya, İskenderun ve Kırıkhan kazalarından ibaret olması da kabul edilmiştir. Daha sonra bu taksimata, Reyhaniye ve Ordu kazaları da eklenmiştir⁵¹⁶. Mecliste okunan hükümet beyannamesinde; “*programımızın ruhu ve esası Kemalizm rejimi ve onun bütün icaplarıdır.*” denilerek Türkiye Cumhuriyetinin kanunlarının aynen uygulanacağı belirtilmiştir. Zaten bir süre sonra da, meclisinde onayı ile Hatay'da top yekün Türkiye Cumhuriyeti devletinin kanunları uygulanmaya başlanmıştır⁵¹⁷. Bu arada Türkiye, Hatay devletine yönetim kadroları belirlendikten sonra ihtiyaçları karşılamak için 50.000 TL. ödenek göndermiştir⁵¹⁸.

7 Eylül 1938 tarihinden Hatay meclis binasına Hatay bayrağı çekilmiştir⁵¹⁹. 4.805 km. yüzölçümlük bir alanda Hatay devleti kurulurken son Fransız istatistiklerine göre, 219 bin olan nüfusun % 39.7'si Türk; % 28'i Alevi; % 11'i Ermeni; % 10'u Sünni- Arap; % 9'u Rum ve Ortodoks; % 3'ü Kürt, Çerkez, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenli olarak tespit edilmiştir. Bu yüzdelere göre, Türk nüfusu 85.242 olarak hesaplanmıştır⁵²⁰.

Hükümet kurulduktan sonra yaptığı ilk icraatlardan biri olarak mecliste devletin milli marşı olarak Türk milli marşının kabul edilmesini oy çokluğu ile sağlamak olmuştur. Bir süre sonrada Türk parası resmi para birimi olarak Hatay'da kullanılmaya başlanmıştır. 23 Eylül 1938 tarihinde Hükümetin isteği ile meclis ilk genel affını çıkararak 185 mahkumun serbest bırakılmasını kararlaştırmıştır⁵²¹. 27 eylül tarihinden itibaren de eğitim sisteminde bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, Lise öğrencilerine zorunlu ders ve bazı derslerin anadili olarak okutulmakta olan Fransızca'nın bundan sonra sadece yabancı dil olarak okutulması esası benimsenmiştir. Ayrıca Arapça öğretim okulunun da bundan sonra açılmaması

⁵¹⁵ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 75; Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 59; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 66.

⁵¹⁶ Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 66.

⁵¹⁷ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 652.

⁵¹⁸ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 113.

⁵¹⁹ Hatay devletinin bayrağı bizzat Atatürk tarafından tespit edilmiştir. Bayrak Türk bayrağına benzer bir şekilde ay ve yıldızdan oluşmuştur. Türk bayrağından bir tek farkı yıldızın ortası dolu olup, dış yüzeyi beyaz bir çizgi ile belirginleştirilmiştir. Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 52.

⁵²⁰ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay, vd., a.g.e., s. 119; İsmail Soysal, a.g.m., s. 99.

kararlaştırılmıştır. Eğitim alanın da yapılan diğer yeniliklerden bir tanesi de lise öğrencilerinden alınan öğrenim ücretinin alınmamasının kararlaştırılmasıdır.

Hatay devletinin kurulmasıyla beraber ordunun da kapsamı belirlenmiştir. “*İnzibat Kuvveti*” adı verilen jandarma kuvvetinin başına Türk subayları getirilerek sayısı da 400 kişi olarak belirlenmiřtir⁵²². Bu arada Cumhuriyet Halk Patisi de çalışmalarının hızlandırarak yeni yılın şubat ayının sonuna karada Hatay devletinin en ücra köşelerine şubelerini amıřtır⁵²³.

Hatay devleti dış ilişkilerde Suriye devletine bağlı olduğu için, Hatay ile Suriye arasında sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Suriyeli yetkililer Hatay'a giriş ve çıkışlarda çeşitli zorluklar çıkararak Hatay'ı ekonomik olarak kayba ğratmayı tasarlamışlardır. Bu durum büyük tepkiye neden olmuş ve Türk basını da olayı protesto etmiştir. Akşam gazetesi 2 Ekim 1938 tarihli sayısında bu duruma şöyle değinmiştir;

“... sebebi Halkı a bırakmak ise,Türkiye'nin buğday memleketi olduğu unutulmamalıdır. Türkiye Hatay ahalisini a bırakmayacaktır”⁵²⁴.

11 Mayıs 1938 tarihinde Suriye devleti tek taraflı olarak Hatay devletine gümrük kapılarını kapattığını açıklamıştır. Bu durum Hatay piyasalarında başta tütün ve sigara gibi çeşitli ihtiyaç maddelerinin karaborsaya düşmesine neden olmuştur. Bunun zerine Türkiye, Hatay piyasalarına ihtiyaç duyulan maddelerin sevkiyatını yapmaya bařlamıřtır⁵²⁵.

19 Mayıs 1939 tarihinde Türk ve Fransız yetkililer arasında imzalanan sınır düzenlemeleri anlaşmasıyla da, Hatay devletinin sınırı 6 km doğuya doğru genişletilmiş ve Babilhava'ya kadar olan yerler Hatay'a dahil edilmiřtir⁵²⁶.

Hatay devletinin kurulduğu aydan itibaren bir takım ayrılıkçılar Halep'te, “*İsa'fi Muhacirin*” adıyla bir dernek kurmuşlardır. Dernek Suriye devleti ile birlikte işbirliği için de olup hükümetinden de maddi destek almıştır. İskenderun ve Kırıkhan'dan kaçan Ermenilere de para verilerek bu derneğe ye olmaları sağlanmıştır. Derneğe Fransızlar da maddi ve manevi destekte bulunmuřlardır⁵²⁷. Ayrıca Hatay'da karışıklık çıkarmak amacıyla teşkilat oluşturmaya çalışanlardan biriside Lazikiye Sancağı, Cebel kazası Kaymakamı Behçet Arnuk olmuştur. Evinde İskenderun'un muhafazası için toplantılar yapan Arnuk, Hatay sınırında

---

⁵²¹ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 66.

⁵²² A.g.e., s. 66.

⁵²³ Selim elenk, a.g.e., s. 101.

⁵²⁴ Akşam, 2 Ekim 1938.

⁵²⁵ Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 64.

⁵²⁶ Mehmet Tekin, a.g.e., s. 86.

⁵²⁷ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay, vd., a.g.e., s. 115.

Çetecilik faaliyetlerinde bulunmak amacıyla parayla teşkilata adam kayd ettirmiştir⁵²⁸. Suriye basını da, Türkiye aleyhine yapmakta olduğu yayınlarını hızlandırmıştır. Özellikle basında, “Sancak'ta Türk mezalimi, Arap köylerine yapılan baskınlar, Ekinlerin yağma edilmesi, Suriyeli askerlerin ölümü” gibi manşetler kullanılarak kendi kamu oyunlarını Türkiye aleyhine kışkırtmışlardır⁵²⁹.

Hatay devletinin kuruluşundan sonra azınlıklarda yavaş yavaş Hatay'ı terk ederek, Suriye ve Lübnan'a yerleşmeye başlamışlardır. Özellikle Fransızlar, bu azınlıkları etkileyerek onları göçe teşvik etmişlerdir⁵³⁰.

G- HATAY KELİMESİNİN DEVLET ADI OLARAK BENİMSENMESİ

Hatay meclisi, 2 Eylül 1938 tarihli ilk toplantısında devletin adının Hatay Cumhuriyeti olarak kabul edilmesini onaylamıştır⁵³¹. İskenderun ve Antakya havalisine Hatay adını veren Atatürk olmuştur⁵³².

Türkiye'de Hatay adı 1936 başlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Ekim ayından sonra Türk basınında Sancak ve Antakya isimleri yerine Hatay adı daha çok tercih edilmiştir. Hatay adının kökeni ile ilgili Türk basınında bir çok makale çıkmıştır. Güneş dil teorisine göre Hatay adının tahlilini yapan yazarlar bölgenin adının Hatay olduğunu iddia etmişlerdir. Cumhuriyet gazetesinde İsmail Muştak Mayakon bu konuda şöyle demiştir:

“... Antakya, İskenderun ve havalisinin sahibi olan Türkler, Orta Asya ve Altaylardan kalkarak ilk önce Asya'ya ve ondan sonra bütün yeryüzüne yayılıp genişleyen Türklerin bir parçasıdır. Bunların bir kısmı Çin'in şimaline gidip orada yerleşmişler ve o havalide kendi isimlerini vermişlerdir. Çin'in şimalindeki memleketler tarih kitaplarında Hala "Hatay" diye zikr olunmaktadır. Bu Hatay Türkleri bütün Anadolu'ya yayıldıkları gibi Antakya, İskenderun ve havalisine de gelip yerleşmişlerdir. İşte bugün Antakya, İskenderun ve havalisinde yaşayan Türkler, o Hatay Türkleri'nin çocuklarıdır... gene tarihin Şahadeti ile sabittir ki, bunların Anadolu'daki ilk merkezleri Kızılırmak havzasındaki "Hatusas" denilen yerdir. Hatay, Hata, Ata, Eti; bunlar hep aynı kökten gelen ve hepsi aynı mana ifade eden Türk kelimeleridir....

⁵²⁸ Selim Çelenk, a.g.e., s. 100.

⁵²⁹ Ulus, 15 Ekim 1938.

⁵³⁰ Selim Çelenk, a.g.e., s. 100.

⁵³¹ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 655.

⁵³² Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 63.

tarihin şahadetinden de kuvvet alan bir lojikle söylüyoruz; Antakya, İskenderun ve havalisine, orada yaşayan Türklere, orada elbette ve elbette teessüs edecek olan müstakil Hatay varlığına layık olan isimler şunlardır;

Hatay = o havalinin adı.

Hatalar= Hatay'da yaşayan Türklerin adı.

Hatay devleti= Hatay'da teessüs edecek olan Türk varlığın adı”⁵³³.

Böylece teorilere dayanılarak Antakya ve İskenderun bölgesinin bir Türk yurdu olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Tarih kitapları Hataların, Moğolların bir kolu olduğunu ve bin yıl önce Moğolistan'ın tamamını ve Çin'in bir bölümünü ele geçirerek Hatay adını alan bir devlet kurmuş olduklardan bahsetmiştir. Hatay diye anılan ve bir iki yıl yüzyıl süren Hata egemenliği aşağı yukarı bugünkü Çin Türkistan'ın da kurulmuştur. Ayrıca bu bölgede yaşayan tatarlara, Ak Hatay, Moğollara da kara Hatay adı verilmiştir. Fakat Hititlerin ve Hataların aynı soydan geldiklerine dair görüşü tarihçiler arasında tam bir fikir birliği yaratılamamasına neden olmuştur. Çünkü tarihçiler arasında Hititlerin Asya kökenli olmadıklarını ileri sürenler de vardır⁵³⁴.

H- HATAY'IN TÜRKİYE'YE İLHAKI

Fransa hükümeti, Türkiye ile imzaladığı Dostluk ve İyi komşuluk anlaşmasından sonra Türkiye ile imkanlar ölçüsünde geniş yükümlülükler içeren bir anlaşma yapmak gereği de hissetmiştir. Fransa, Doğu Akdeniz de ve Balkanlarda bir dayanışma aramaya başlamıştır. Çünkü 1938 yılı bahar ayından itibaren Avrupa'da meydana gelen gelişmeler Fransa'yı Türkiye ve İngiltere'ye karşı böyle bir dayanışma yapma ihtiyacı hissetmişti. Fransız hükümeti bu teklifi İngiltere'nin de görüşünü alarak Türkiye'ye yapmıştır. Fakat Türk hükümeti, Hatay ile ilgili davada istediklerini kabul ettirmeden Fransa ile daha ileri yükümlülükler altına giren anlaşmaya henüz hazır olmadığını Fransız hükümetine bildirmiştir. Türkiye, Avrupa da meydana gelen gelişmelere paralel olarak Fransa'nın sıkışık durumda olduğunu anlamıştı. Dolayısıyla Türk hükümeti, Fransa ile imzalanacak gerçek bir ittifak anlaşmasının ancak Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını sağlamak şartıyla olabileceğini Fransız

⁵³³ İsmail Müştak Mayakon, “Tarihten Bir Yaprak, Bir Türk Camiasının Adı”, *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1936.

⁵³⁴ Serdar Yılmaz Saraç, *Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989, s. 113.

hükümetine bildirmiştir⁵³⁵. Bu arada Türkiye, Hatay davasının başından beri takip eden ve Hatay'ın ayrı bir varlık olmasını sağlamada yoğun bir çaba sarf eden ulu önderini 10 Kasım 1938'de ebedi yolculuğuna uğurlamıştır. Atatürk'ün ölümü Hatay'da ve bütün yurttta derin bir üzüntü yaratmıştır⁵³⁶.

Türk hükümeti, Hatay devletinin bağımsızlığını kazandığı 2 Eylül 1938 tarihinden beri Hatay'ın Anavatana katılması için uygun çalışma ortamı aramış ve Fransa ile olan ilişkilerinde bu amacına uygun olarak imkanları değerlendirmeye çalışmıştır. Öyle ki Türk Dışişleri bakanı, 1938 yılı başlarında Fransız Büyük elçisine, Türkiye'nin Hatay'ı “*er ya da geç*” alacağını, Ancak şimdilik Fransa'nın Hatay'ın tam bağımsızlığını tanımasını kabul ederse biraz sabrederiz demiştir⁵³⁷.

Suriye devleti, Türkiye'nin Hatay konusundaki niyetini bildiği için Türk hükümetine bazı teklifler götürmüştür. Atatürk'ün cenaze törenine katılan Suriye temsilcisi Emir Adil Aslan, Türk Dışişleri Bakanına Hatay'ın Suriye ile Türkiye arasında paylaşılmasının teklif etmiştir. Türk Dışişleri Bakanı bu teklife Suriye'nin Hatay sınırı dışında kalan Bayır, Bucak ve Hazine nahiyelerini Türkiye'ye bırakması karşılığında, Hatay sınırında Suriye lehine bazı değişiklikler yapabileceğini bildirmiştir. Ancak bu teklif Suriye tarafından kabul edilmediği için uzlaşılammıştır⁵³⁸.

Türkiye, 1939 yılı başından itibaren Hatay ile olan ilişkilerini birleşmeye doğru götürme faaliyetlerine başlamıştır. 10 Nisan 1939'da Türkiye başbakanının emri ile Hatay'ın anavatana katılması durumunda buradan TBMM'ye seçilecek milletvekillerinin tespiti çalışmalarını başlatmıştır⁵³⁹. Zaten şubat 1939'da, Hatay'ın en ücra köşelerinde şubeler açan Cumhuriyet Halk Partisi de Halkevlerinin yardımıyla Hatay'ın anavatana katılma konusunda araştırmalarda bulunmuştur⁵⁴⁰.

Almanya'nın 15 martta Çekoslovakya'yı işgali, 8 gün sonra da İtalya'nın Arnavutluğu işgali, Avrupa da zaten çok hassa olan dengeleri değiştirmeye başlamış ve gergin bir ortamın oluşmasına neden olmuştur⁵⁴¹. Avrupa'daki gelişmelerden en çok etkilenenlerden olan Fransa, İngiltere'ye başvurarak Doğu Akdeniz de içersinde Türkiye'nin de bulunduğu üçlü bir ittifak yapılması önerisini sunmuştur. Fransız Dışişleri Bakanı Bonnet, 6 Nisan 1939'da

---

⁵³⁵ İsmail Soysal, a.g.m., s. 98.

⁵³⁶ Mehmet Tekin, *Hatay Basının da Atatürk*, Hatay Postası Matbaası, Antakya, 1992, s. 57.

⁵³⁷ İsmail Soysal, a.g.m., s. 99.

⁵³⁸ Yusuf Sarımay, a.g.m., s. 421.

⁵³⁹ Ömer Osman Umar, a.g.e., s. 244.

⁵⁴⁰ Yusuf Sarımay, a.g.m., s. 418.

Paris'te görüştüğü İngiltere'nin Ankara Büyük elçisi Sir Percy'e , "*Uluslar arası sorunlar karşısında Türklerle anlaşmaya niyetli olduklarını*" bildirmiştir⁵⁴². İngiltere Fransız hükümetinin bu teklifine olumlu yanıt vermiştir.

İngiltere, Türkiye'yi Fransa ile Doğu Akdeniz de oluşturmayı düşündükleri bir ittifak anlaşmasına dahil etmenin yollarını aramış ve bu maksatla Türk hükümeti ile görüşmeleri sıklaştırmıştır. Türkiye, İngiltere ile özellikle nisan ve mayıs aylarında yoğunlaşan görüşmelerde Hatay'ın geleceğinin kesin olarak karara bağlanmasını istenmiştir. 11 ve 12 mayıs tarihlerinde İngiltere, Fransa ve Türk yetkilileri arasında yapılan görüşmelerde Türkiye, Hatay konusundaki ısrarını sürdürmüş ve sorun çözümlenmeden böyle bir ittifaka dahil olmak istemediğini ilgili taraflara bildirmiştir. Türkiye ayrıca, görüşmelerin uzaması üzerine Fransızlarla Hatay davasında anlaşmaya varılincaya kadar herhangi bir anlaşma imzalamayacağını İngiltere'ye ve Fransa'ya bildirmiştir. Bunun üzerine Fransa, 20 hazirana kadar Hatay sorunu Türkiye ile kesin olarak halledeceğini ifade etmiştir. Mayıs ayındaki Türk- Fransız - İngiliz görüşmelerinden Türkiye istediğini almıştır. Neticede İngiltere ile Türkiye arasında 12 Mayıs 1939'da bir ittifak anlaşması imzalamıştır⁵⁴³.

Türk basını, İngiltere, Fransa ve Türkiye arasındaki görüşmeleri yakından takip etmiştir. Ulus gazetesi, İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın dış basındaki yansımalarına geniş bir şekilde yer vererek Türk kamuoyuna duyurmuştur. Ayrıca gazete,Hatay meselesi halledilince (Türkiye'ye katılması) bir Türk- Fransız anlaşmasının da imzalanacağını duyurmuştur. Anlaşmanın Fransız kamuoyundaki yankılarını da dile getiren gazete, Fransız basınının Türk- İngiliz anlaşmasını olumlu karşıladığını ve Fransızların da ileride böyle bir anlaşma imzalayacaklarını ümit ettiklerini ifade etmiştir⁵⁴⁴.

Vakit gazetesi yazarı Asım Us'ta, "*Hatay'ın İlhakını Bekliyoruz*" başlıklı makalesinde; bu anlaşmadan sonra tek makbul ve lazım olan şeklin ilhak olduğunu ve Türk kamuoyunu tatmin etmek için bu şekilden başka bir yol bulmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir⁵⁴⁵.

Türkiye- İngiltere ve Fransa arasındaki görüşmeler dünya kamuoyunda da geniş yer tutmuştur. Türk basını, anlaşmanın dış basındaki etkilerini sayfalarına taşıırken özellikle Türkiye'nin tamamen barışı korumak amacı ile revizyonist olmayan bir politika takip etmekte

---

⁵⁴¹ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Atatürk'ün ve Türkiye'nin Dış Politikası(1919-1938)*, İstanbul, 1963, s. 132.

⁵⁴² İsmail Soysal, " Türk- İngiliz- Fransız İttifakı ", *Belleten*, XLVI/182 (Nisan 1988), s. 378.

⁵⁴³ *A.g.m.*, s. 382.

⁵⁴⁴ *Ulus*, 14 Mayıs 1939.

⁵⁴⁵ Asım Us, "Hatay'ın İlhakını Bekliyoruz", *Kurun*, 22 Mayıs 1939.

olduğunu ve imzalanan anlaşmayla “hiçbir devlete tecavüz niyetinde olmadığını” duyurmuştur.

Türk gazeteleri, haziran ayından itibaren Fransızlarla yeniden başlayan görüşmeleri de günü gününe takip ederek Türk halkını bilgilendirmiştir. Ulus ve Cumhuriyet gazeteleri bu görüşmelerde Fransa ile iki anlaşma imzalanacağını, bunlardan birincisinin Hatay meselesinin tamamen halli ile ilgili olduğunu; diğerinin ise, Doğu Akdeniz oluşturulması düşünülen İttifak anlaşması ile ilgili olduğunu duyurmuştur⁵⁴⁶.

Avrupa'da Mihver devletlerin tehdidi artarken Fransa, Hatay'ın artık Türkiye'ye katılmasına razı olmuştur. Hatay için görüşmeler Ankara da Fransız büyük elçisi Massingli ve Türk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ve Genel sekreter Numan Menemencioğlu arasında sonuçlandırılmıştır.23 haziran da Ankara'da Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesinlikle çözümüne ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu olan bu anlaşma ile Türkiye ile Suriye arsında arazi meselesi halledilmiş ve Hatay arazisi Türkiye'ye katılmıştır. Anlaşmaya göre;Türkiye-Suriye sınırı,Gömet köyü tamamen, Yenişehir Ankara yoluda Türkiye'de olacak şekilde tespit edilmiştir⁵⁴⁷.

Fransa il Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın 9. Maddesinde; Türkiye kendi arazisinde Fransa ise Suriye arazisinde iki komşu ülkenin emniyet ve rejimlerine yönelik hareketlerine bulunmayacaklarını da taahhüt altına almışlardır. Anlaşmanın son maddesinde de anlaşmanın en geç 22 Temmuz 1939 tarihine kadar iki devletin meclisi tarafından onaylanıp aynı gün yürürlüğe girmesi de kararlaştırılmıştır⁵⁴⁸. Bu arada Hatay meclisi de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan anlaşmanın yürürlüğe gireceği tarihi beklemeden Türkiye'ye ilhak kararı almıştır,Hatay meclisi 29 Haziran 1939 günü son bir defa toplanarak kendini fes etmiştir meclisin bu kararını aldığı günkü toplantıda Hatay devletinin başkanı Tayfur Sekmen bu sıfatla son defa mecliste konuşarak şöyle demiştir: “24 Ağustos 1939 tarihinde bir memur olarak içinize geldim samimi aguşunuzda ele vererek çalıştık. Bugün yirmi senelik idealimiz tahakkuk etti.” Millet vekillerinden Nuri Aydın Konuralp ise konuşmanın sonunda; “...Atatürk'ün ruhu şu dakikada sevincimize iştirak etmek üzere başımızın üstünde dolaşıyor...yirmi senedir akan göz yaşlarını artık dinmiştir...”⁵⁴⁹.diyeyerek

---

⁵⁴⁶ Cumhuriyet, Ulus, 15 Haziran 1939.

⁵⁴⁷ Selim Çelenk, a.g.e., s. 103.

⁵⁴⁸ Son Posta, 30 Haziran 1939.

⁵⁴⁹ Hatay Meclisinin Son Toplantısında Söylenen Nutuklar (29 Haziran 1939), Yeni gün Basımevi, Antakya 1985, s. 5-10.

sevincini dile getirmiştir Hatay meclisinin kendini fes etme kararını aldığı gün tüm resmi dairelerdeki Hatay bayrakları indirilerek yerlerine Türk bayrakları çekilmiştir⁵⁵⁰.

Hatay'ın ana vatana katılması Türk basınında şu şekilde yankı bulmuştur:

*“Milli Misakımızın tam zaferi bugün Hatay davasını kazanmakla Milli misakımız tam zafere ulaşmıştır”*⁵⁵¹.

*“Hatay,Şanlı bayrağımız altında. Türkiye ile Fransa dün ilhak kararını Ankara da imzaladılar”*⁵⁵².

*“Hatay artık vatanımızın parçasıdır”*⁵⁵³.

“Hatay kollarımız arasında” Başlıklı makalesinde Peyami Safa anavatanın Hatay'ı kolları arasına aldığını ifade etmiştir Safa ayrıca makalesinde Türk-Fransız anlaşmasını şu şekilde değerlendirmiştir: *“...Şimdi doğu Akdeniz’de bir elimizi Fransa’ya,ötekini İngiltere’ye vermiş olarak Akdeniz kıyısında Türk seddini İskenderun’a kadar uzatmaktayız”*⁵⁵⁴.

Ahmet Fazıl Aykaç, *“Mesut anlaşma”* başlıklı makalesinde Hatay'ın anavatanına katılmasında yalnız Türk'ün zaferi değil, yıllardan beri çaba sarf eden uluslar arası kuruluşlarında zaferi olduğunu belirten Aykaç,Türkiye'nin bölgede konumunu daha da güçlendirdiğini ifade etmiştir⁵⁵⁵.

Hatay meclisinin 29 Haziranda kendini fes edip Türkiye'ye katılma kararı almasında Türk basının da geniş yer tutmuştur. Ulus gazetesi, bu olayı, *“Hatay Devleti tarihe karıştı Hatay Meclisi tezahüratlar arasında kendini fes etti”*⁵⁵⁶.manşeti ile vermiştir. Akşam gazetesi ise; *“Hatay Devleti, dünden itibaren tarih oldu”*⁵⁵⁷.manşetini kullanarak birinci sayfadan duyurmuştur.

23 Haziran 1939 yılında imzalanan Türk-Fransız ittifak anlaşması gereğince 23 Temmuz 1939 tarihinde son Fransız birlikleri de Hatay'ı terk etmeye başlamışlardır.⁵⁵⁸

Hatay'ın Türkiye'ye ilhak kararı dış basında da geniş yer tutmuştur. Özellikle İtalyan ve Alman basını Türk-Fransız ve İngiliz üçlü ittifak anlaşmasının değerlendirerek bu anlaşmanın İtalya ve Almanya'ya tehdit oluşturacak nitelikte olduğunu dile getirmişlerdir. Bu

---

⁵⁵⁰ Hamdi Selçuk, a.g.e., s. 73.

⁵⁵¹ Tan, 24 Haziran 1939.

⁵⁵² Son Posta, 24 Haziran 1939.

⁵⁵³ Ulus, 24 Haziran 1939.

⁵⁵⁴ Payami Safa, “Hatay Kollarımız Arasında”, Cumhuriyet, 24 Haziran 1939.

⁵⁵⁵ Ahmet Fazıl Aykaç, “Mesut Anlaşma”, Akşam, 26 Haziran 1939.

⁵⁵⁶ Ulus, 30 Haziran 1939.

⁵⁵⁷ Akşam, 30 Haziran 1939.

⁵⁵⁸ Cumhuriyet, 23 Temmuz 1939.

arada İtalya,Fransa'ya Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına izin verdiği için bir protesto notası göndermiştir. İtalya'nın bu tutumu Türk Basının da eleştirilere neden olmuştur. Asım Us, 15 Temmuz da İtalya'nın endişelerine şu şekilde cevap vermiştir;

“...Arnavutluğu işgal eden İtalya'nın Hatay anlaşmasını protesto etmesi çok gülünçtü protesto için isnad edilen esbabı mucibenin Cenevre mandalar komisyonu kararları olması ise bu gülünçlüğü artıran ayrı bir sebeptir. Milletler Cemiyetinden çekilmiş olan İtalya kendisini bu cemiyetin her nevi kararlarını tatbikten addettiği halde Hatay'ın Türkiye'ye il hakkına neden Fransa'ya karşı... Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı ile halkın reyleri hilafına hareket edildiğini iddia eden İtalya, buradan araziye umumiye ile intihap edilmiş bir millet meclisi bulunduğunu pek iyi bilir”⁵⁵⁹.

İsmet İnönü The Daily Telegraf gazetesine verdiği beyanatta ise, *“Hatay,Fransa ve Suriye ile olan münasebetlerimizi zehirleyen müzmin bir mesele olmuştur meselenin halli ilişkilerimizin sağlam temellerine dayanmasına vesile olacaktır”⁵⁶⁰*. İfadesini kullanarak bölge de bundan sonra ilişkilerin normalleşmeye başlayacağını bildirmiştir.

---

⁵⁵⁹ Asım Us, “Hem Suçlu Hem Güçlü”, **Kurun**, 15 Temmuz 1939.

⁵⁶⁰ **Ulus**, 12 Temmuz 1939.

SONUÇ

Sonuç itibariyle denilebilir ki, Hatay sorunu sadece 1936-1939 yılları arasında değil, 1918'den itibaren zaman zaman artan veya azalan bir şekilde Türkiye'nin gündeminde olmuştur.

Anadolu'da işgalci devletlere karşı verilen Milli Mücadele ile başlayan süreçte Fransızlarla imzalanan Ankara antlaşması ile Hatay'a ayrı bir statü verilmiş ve Lozan Barış Antlaşması ile de yeni Türk Devleti kurulken Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen Hatay, Türkiye sınırlarına dahil edilememiştir. Fakat Ana vatana dahil edilemeyen Hatay'da, Ankara antlaşmasına göre özerk bir Türk varlığının tanınması kararlaştırılmıştır. Gerek Ankara antlaşması süreci gerekse Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde Türkiye'nin ısrarcı tavrı ve Türk diplomatlarının bu davaya ulusal bir sorun olarak ciddiyetle sahip çıkmaları sorunun çözülmesinde önemli bir adım olmuştur. Nitekim bunun sonucunda Ankara Anlaşması ile Hatay için özel statü maddesi belirlenmiş ve bu sayede 1936'dan sonra meydana gelen süreçte Türkiye, Hatay'ın Suriye'den ayrı olarak bağımsızlığını isteme hakkını ileri sürebilmiştir.

1936'dan sonra Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermesi ile başlayan süreçte Türkiye haklı olarak Hatay'ın bağımsızlığını istemiştir. Bu sebeple Milletler Cemiyeti nezdinde başlayan diplomatik müzakereler Hatay davası için ayrı bir dönüm noktası olmuştur. Yaklaşık on beş yıl aradan sonra Türkiye, Fransa ile Hatay meselesini ciddi ciddi bu kez resmen bağımsızlığını isteme noktasında masaya oturmuştur. Türkiye'nin böyle bir hak talep etmesinde bölgede yaşanan tarihsel süreç ve geline aşamaların sonucu etkili olmuştur. Türkiye'nin 1936'daki hedefi, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı değildi. Hiç şüphesiz ki, 1936'dan sonra gerek bölgede meydana gelen olaylar neticesinde bölge halkının isteği, gerekse dünyada meydana gelen olayların oluşturduğu siyasi konjektör neticesinde Türkiye'nin istek ve beklentileri de değişmiştir.

1937 yılı Hatay için farklı bir yıl olmuştur. Çünkü bu yılda Milletler Cemiyeti Türk tezinin haklılığını görmüş ve sonuçta Hatay'ın ayrı bir statüde olması gerektiğini

kararlaştırmıştı. Fakat Kasım 1937’de resmen y r rl ge girmesi beklenen bu süreçte her şey o kadar da kolay olmamıştı. Hatay’da yaşanan provakatif eylemler ve Fransız manda idaresinin tavrı, Hatay meselesinin pek de rahat bir hava içersinde ve sadece müzakerelere bağlı olarak  z lemeyeceğini ortaya çıkarmıştı. 1938 yılı içersinde Hatay’da meydana gelen olaylarda Türkiye, Fransa ve dünya kamuoyununa olayın ciddiyetini anlatmaya çalışmış ve bu amaçla Hatay için askeri bir harekatı bile göze almıştır.

II. Dünya savaşı rüzgarlarının esmeye başladığı Avrupa’da meydana gelen olayları çok iyi analiz eden Türk diplomatları, Fransız idaresini Hatay konusunda daha da sıkıştırmaya başlamıştı. Türk diplomatlarının bu tutumu ile uzayan Hatay sorununa kesin ve kalıcı çözüm bulmak noktasındaki gayretleri meyvasını vermişti. Türkiye bu müzakerelerde Hatay’ın sınırları içersine dahil edilmesini istemişti. Neticede geline bu son noktada Türkiye başarılı olmuş ve barışçı yollardan bir askeri harekata gerek duymadan hiçbir devletle siyasi çekişmeye girmeden Hatay sorununu kalıcı bir şekilde halletmişti.

şurasını kesin olarak belirtmeliyiz ki Hatay sorununa Türk basının ilgisi çok büyük olmuştur. Özellikle 1936’dan sonra meydana gelen gelişmeleri çok iyi takip eden Türk medyası davada “tek bir yürekle” Hatay’ın kesinlikle ayrı bir statüde olması için mücadele vermiştir. Basının bu tutumu Türk H k metini de cesaretlendirmiş ve ona davada Türk kamuoyunun bütünüyle yanında olduğu imajını vermiştir.

Radyonun daha henüz yeni yeni kamuoyunda yer almaya başladığı 1936’lı yıllarda, gazetelerin halk üzerindeki etkisi çok büyüktü. Nitekim dünyada olduğu gibi Türk kamu oyunu da bilgilendiren, olaylara karşı halkın nabzını ölçen Türk basını bu yönüyle de Hatay davasını Türk halkı için “Milli bir sorun” haline getirmiştir. Özellikle dönemdeki gazetelerin manşetleri incelendiğinde basının davayı sahiplenilişi, davaya verdikleri önem neticesinde oluşturulan imaj rahatlıkla anlaşılabilir.

 fade edemeden geçemeyeceğimiz diğer bir husus ise, görüşmelerin çıkmaza girdiği dönemde, siyasi iradenin basını çok iyi kullanması ile ilgilidir. Bu noktada verilebilecek pek çok örnek vardır. Mesela 1937 kasımında Hatay’da y r rl ge giren rejimden sonra çıkan provakatif olaylara karşı Fransız iradesinin tutumu karşısında; Türk siyasi iradesi, resmi ağızdan basına direktif vererek yazarlara çeşitli makaleler yazdırmışlardır. İncelendiklerinde rahatlıkla görülebilir ki müzakerelerin çıkmaza girdiği bu dönemde bile basın bu işleviyle meselenin çözümünde etkin bir rol oynamıştır.

Hatay sorununun çözümlenmesinde yerel basının önemini de ifade etmekte yarar vardır. Özellikle Fransız manda idaresi tarafından defalarca kapatılmasına rağmen “Yeni Gün” Gazetesi en zor şartlarda bile bu milli dava için asli görevini yerine getirmekten çekinmemiştir.

Türkiye’de 1936 ve 1939 arası dönemde Hatay için zaman zaman gösteri yürüyüşlerinin yapılması elde edilen başarılarından dolayı özellikle büyük şehirler başta olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde mitinglerin düzenlenmesinde Türk basınının da örgütleyici rolü ve etkisi büyük olmuştur.

Dönemin şartları düşünüldüğünde dünya basınındaki gelişmelerin takip edilmesinin zor olduğu bir zamanda Türk basını 1936 ve 1939 arası süreçte, Hatay davasının yankıları için dış basındaki gelişmeleri de yakından takip ederek, Türk kamuoyunu da bilgilendirmeleri takdire şayandır. Özellikle bu dönemde başta Fransa, Suriye, İngiltere ve ABD basını olmak üzere Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin basınında Hatay konusunda çıkan menfi ve müsbet haberlerde Türk gazetelerinin sayfalarında yer almış ve dünya kamuoyunda bakış açısı da gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Hatay’ın Türkiye sınırlarına dahil edilmesinde Avrupa’da esen II. Dünya savaşı rüzgarlarının da etkisi büyük olmuştur. Dolayısıyla böyle bir konjektürde başta Atatürk olmak üzere Türk Hükümeti durumu çok iyi analiz edip sorunun kökten halledilmesini sağlamışlardır.

Suriye, 1998 yılına kadar ders kitaplarında ve siyasi haritalarında Hatay’ı kendi sınırları içersinde göstermiştir. Bu vesile ile Suriye, Türkiye’ye karşı düşmanlıklarını devam ettirip, uzun yıllar terörü besleyen bir ülke konumuna bile girmiştir.

Bugün Türk sınırları içersinde yaşamaktan gurur duyan Hatay halkı hiç şüphe yok ki yaşanan o sıkıntılı günleri hiçbir zaman unutmayacaktır.

KAYNAKÇA

I- RESMÎ YAYINLAR

Ayın Tarihi

TBMM Zabıt Ceridesi

II- SÜRELİ YAYINLAR

A- DERGİLER

Atatürk Araştırma Merkezi

Atatürk Yolu

Belleten

Çağdaş Eğitim

Güneyde Kültür

Toplumsal Tarih

Ülkü Halkevleri

B- GAZETELER

Akşam (İstanbul)

Cumhuriyet (İstanbul)

Kurun (İstanbul)

Son Posta (İstanbul)

Tan (İstanbul)

Ulus (İstanbul)

Yeni Asır (İzmir)

III- İNCELEME YAPITLARI VE ANILAR

A- KİTAPLAR

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, TTK yay., 2. Basım, Ankara, 1988.

ARMAOĞLU, Fahri, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih**, C.I-II, Alkım yay., 14.Basım, [t.y], Ankara.

ASLAN, Ali, **Hatay Meselesinde İngilizlerin Tutumu, II. Hatay Tarihi ve Folklor Sempozyumu (21-22 Mayıs 1992) Bildirileri**, , Zirem yay., Antakya, 1997.

ASLAN, Nimet, **Atatürk' ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C.IV, TTK yay., Ankara, 1964.

ATATÜRK, **Nutuk**, C.II, MEB yay., 15. Basım, Ankara, 1987.

AYBARS, Ergun, **Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi**, I, Ercan yay., 7. Basım, İzmir, 1995.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyası**, TTK yay., 2.Baskı, Ankara, 1995.

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür Bakanlığı yay., 2. Baskı, Ankara, 1983.

ÇELENK, Selim, **Hatay' ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, AGC yay., Antakya, 1997.

ÇELİK, Kemal, **Milli Mücadelede Adana ve Havalisi**, TTK yay., Ankara, 1999.

DAYI, Esin (Derinsu), **Hatay Gazetesinde Atatürk**, Atatürk Üniversitesi yay., Erzurum, 2003.

DEMİRDÖĞEN, Ülkü, **Hatay Sorunu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İÜSBE, İstanbul, 1983.

ERKİN, Feridun Cemal, **Dış İşlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, TTK yay., Ankara, 1987.

ERİKAN, Celal, **Komutan Atatürk**, C.I-II, İş Bankası yay., 3.Basım, İstanbul, 2001.

ESMER, Ahmet Şükrü, **Siyasi Tarih**, Güneyde Matbaacılık ve Gazetecilik yay., İstanbul, 1944.

EVANS, Lavrance, **Türkiye' nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1927)**, Örgün yay., 1.Baskı, İstanbul, 2003.

GÖNLÜBOL, Mehmet-Sar. Cem, **Atatürk' ün ve Türkiye' nin Dış Politikası**, (1919-1938), İstanbul, 1963.

----- **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I, AÜSBF yay., 8.Baskı, Ankara, 1987.

GÖKOĞLU, Kadir, **Hatay' ın Anavatana Katılmasının Ardından Suriye' de Kalan Bayır-Bucak Türkmenleri ve İlhak Sürecine Katılanlar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2002.

GÜNEY, Zekai, **Milli Mücadelede Başlarken Türk Kamuoyu**, Kültür Bakanlığı yay., 1.Baskı, Ankara, 1999.

HALAÇOĞLU, Ahmet, **Hatay' ın Anavatana Katılmasında Dört Yol' un Önemi ve Yeri**, TTK yay., Ankara, 1995.

Hatay Meclisinin Son Toplantısında Söylenen Nutuklar (29 Haziran 1939), Yeni Gün Basımevi, Antakya, 1985.

HATİPOĞLU, Süleyman, **Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi**, Kültür Bakanlığı yay., 1.Baskı, Ankara, 1989.

HELMREICH, C.Paul, **Sevr Entrikaları**, Sabah yay., İstanbul, 1993.

İNAN, Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, TTK yay., Ankara, 1997.

KESKİN, Mustafa, **Türk İnkılabı ve Türk Cumhuriyeti Tarihi**, Ufuk yay., 1. Basım, Kayseri, 1995.

KİRDROSS, Lord, **Atatürk**, Sander yay., İstanbul, 1977.

KONURALP, Nuri Aydın, **Hatay' ın Kurtuluşu ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, Hatay Postası Gazetesi yay., 1.Baskı, İskenderun, 1973.

MELEK, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, TTK yay., Ankara, 1966.

ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadele**, C.I, TTK yay., 3. Baskı, Ankara, 1988.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1919-1923), C.I, Kültür Bakanlığı yay., 2.Baskı, Ankara, 1992.

PEHLİVANLI, Hamit- Sarıay, Yusuf- Yıldırım, Hüsamettin, **Türk Dış Politikasında Hatay (1919-1939)**, ASAM yay., 1.Baskı, Ankara, 2001.

SARAÇ, Serdar Yılmaz, **Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İUSBF, İstanbul, 1989.

SELÇUK, Hamdi, **Hatay' ın O Günleri**, Sucuoğlu yay., 2. Basım, İstanbul, 1971.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Cem yay., 5.Basım, İstanbul, 1973.

SOSYAL, İsmail, **Türkiye' nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)**, TTK yay., 3. Basım, Ankara, 2000.

SONYEL, R. Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.II, TTK yay., Ankara, 1991.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk' ten Hatıraları**, C.II, YKB yay., İstanbul, 1973.

SÖKMEN, Tayfur, **Hatay' ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK yay., 2.Baskı, Ankara, 1992.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Türk Dış Politikası Analizi**, Der yay., 2.Basım, İstanbul, 2001.

TEKİN, Mehmet, **Hatay Tarihi**, AGC yay., Antakya, 1999.

----- **Hatay' ın İşgal Yılları ve Gaziantep Valisinin Antakya Ziyareti**, AGC yay., İskenderun, 1986.

----- **T arihte Hatay ve Hatay Devleti**, Kırıkhan Gazetesi Matbaası, Antakya, 1986.

----- **Hatay Basın Tarihi**, Kültür Basımevi, Antakya, 1985.

----- **Hatay Basınında Atatürk**, Hatay Postası Matbaası, Antakya, 1992.

----- **Mehmetçik Hatay' da (Basında 5 Temmuz 1938)**, Kùltür Basımevi, Antakya, 1988.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Kùltür Bakanlığı yay., Ankara, 1981.

TOROS, Taha, **Kurtuluş Savaşında Çukurova**, Kùltür Bakanlığı yay., 1.Basım, Ankara, 2001.

Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi yay., Ankara, 1992.

TÜRKMEN, Ahmet Faik, **Hatay' da Manda Tarihi ve Silahlı Mücadele Devri**, C.IV, Tan Matbaası, İstanbul, 1938.

UMAR, Ömer Osman, **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)**, ODAM yay., Elazığ, 2003.

US, Asım, **Gördüklerim, Duyduklarım**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1964.

YERASİMOS, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar**, İletişim yay., İstanbul, 1994.

YILMAZ, Mustafa, **İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si**, Phoenix yay., 1.Basım, Ankara, 2002.

B- MAKALELER

AKCURA, Ergün, "Hatay' ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", **AAMD**, XI/32, (Temmuz 1995), s.218-227.

ALPARGU, Mehmet, "Suriye Tarih Ders Kitapları", **Çağdaş Eğitim Dergisi**, S.179, (Temmuz- Ağustos 1992), s. 32-35.

ATAY, Falih Rıfkı, "Paris' teki Görüşmeler Neticesiz Kaldı", **Ulus**, 24 Aralık 1936.

----- "Tatbik Kıymeti", **Ulus**, 4 Ocak 1937.

----- "Cenevre' ye Doğru" **Ulus**, 13 Ocak 1937.

----- “Makale ve Yazılar” **Ulus**, 16 Ocak 1937.

----- “Hatay Davamız Muaffak Olmuştur”, **Ulus**, 28 Mayıs 1937.

----- “Hatay Eseri”, **Ulus**, 28 Mayıs 1937.

----- “Hatayla Oynayanlar”, **Ulus**, 26 Mayıs 1938.

AYKAÇ, Ahmet Fazıl, “Mesut Anlaşma”, **Akşam**, 26 Haziran 1939.

BİLGİN, Şevket, “Notamız”, **Yeni Asır**, 4 Aralık 1937.

----- “Artık Hatay Ordumuzun Himayesi Altındadır”, **Yeni Asır**, 4 Temmuz 1938.

----- “Atatürk’ün Nutkundan Aldığımız Müjdelere”, **Yeni Asır**, 3 Kasım 1936.

BİRGİN, Muhittin, “Davamızdan Vazgeçilemez”, **Son Posta**, 25 Ocak 1937.

----- “Hatay Zaferimizin Büyük Manaları”, **Son Posta**, 29 Ocak 1937.

----- “Biz de Burada Bayram Yapalım”, **Son Posta**, 9 Temmuz 1938.

----- “Yaşasın Müstakil Hatay”, **Son Posta**, 30 Mayıs 1937.

BUDAK, Mustafa, “Ankara İtilatnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar”, **AAMD**, XIII/38, (Temmuz 1997), s. 397-429.

KEMAL, Ünal, “Hatay Devleti”, **Ülkü Halkevleri Dergisi**, XII/68 (Aralık 1938), s. 41.

KUŞÇU, Samet, “Hatay’ın Kurtuluşu ve Kurtuluşu”, **Güneyde Kültür Dergisi**, S. 13, Hatay, 1990. s. 13.

KUTLU, Ayla, “Hatay Devleti’nden Hatay İline”, **Toplumsal Tarih**, İletişim yay., S.43, (Temmuz/1987), s.19-26.

KÖNİ, Hasan, “Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış”, **Atatürk Yolu**, AÜTİTE, S.4, (Kasım 1989), s.535-539.

MAYAKON, İsmail Müştak, “Tarihten Bir Yaprak, Bir Türk Camiasının Adı”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1936.

NADİ, Yunus, “Suriye’ nin İstiklali ve İskenderun-Antakya Havalisi Muhtariyeti”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1936.

----- “Fransa Bizi Anlamalıdır”, **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1936.

----- “Sancaktaki Olaylar”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1936.

----- “Atatürk’ ün Gezisi”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1937.

----- “Hatay Davamız Bir Kez Daha Halloldu”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1938.

----- “Hatay’ da Seçim Başladı”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1938.

SADRİ, Erten “Sancak İçin Ne İstiyoruz”, **Son Posta**, 22 Kasım 1937.

SAFA, Peyami, “Hatay Kollarımız Arasında”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1939.

SARINAY, Yusuf, “Atatürk’ ün Hatay Politikası (1936-1938)”, **AAMD**, XII/34, (Mart1996), s.3-65.

----- “Atatürk’ ün Hatay Politikası (1938-1939)”, **AAMD**, XII/35, (Temmuz 1996), s.407-454.

ŞİMŞİR, Bilal, “Atatürk’ ün Yabancı Devlet Adamları İle Görüşmeleri”, **Belleten**, XLV/177, (Ocak 1981), TTK s.157-207.

SOYSAL, İsmail, “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri”, **Belleten**, XLIX/193, (Nisan1985), s.79-107.

----- “Türk-Fransız İlişkileri (1921-1984)”, **Belleten**, XLVII/188, (Ekim 1983), s.314-336.

----- “Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”, **Belleten**, XLVI/182, (Nisan 1982), s.367-413.

TÜNAY, Bekir, “Atatürk ve Hatay”, **AAMD**, C.II, S.5, (Mart1986), s.449-461.

US, Asım, “Fransa’ nın Dostlarına Hitap Ediyoruz”, **Kurun**, 22 Ocak 1937.

----- “Hükümete Hitap Ediyoruz”, **Kurun**, 25 Ocak 1937.

----- “Zavallı Fransa”, **Kurun**, 23 Ocak 1937.

----- “Türkiye Cumhuriyeti Şeref ve Haysiyetini Korumanın Yolunu Bilir”, **Kurun**, 24 Ocak 1937.

..... “Hala İntizar”, **Kurun**, 26 Ocak 1937.

----- “Hatay’ ın İstiklalini Bekliyoruz”, **Kurun**, 22 Mayıs 1939.

----- “Hem Suçlu Hem Güçlü”, **Kurun**, 15 Temmuz 1939.

YALMAN, Ahmet Emin, “Hatay İstiklali”, **Tan**, 1 Aralık 1937.

----- “İnsanlık Hesabına Zaferimiz”, **Tan**, 4 Temmuz 1938.

----- “Fransa, Sulhe Karşı Ayrı Bir Mesuliyet Yükleniyor”,
Tan, 24 Aralık 1936.

YAVUZ, Bilge, “1921 Tarihli Ankara Anlaşması’nın Hazırlık Aşaması”, **AAMD**,
C.VIII/23, (Mart, 1997), s.273-293.

EK- 1

**HATAY' IN AYRI STATÜSÜNÜN KABUL EDİLİŞİ İLE İLGİLİ BAZI
GAZETELERDE ÇIKAN MANŞET HABERLER**

RESİM 1: Cumhuriyet 28 Ocak 1937

RESİM 2: Cumhuriyet 29 Ocak 1937

RESİM 3: Cumhuriyet 31 Ocak 1937

RESİM 4: Cumhuriyet 01 Şubat 1937

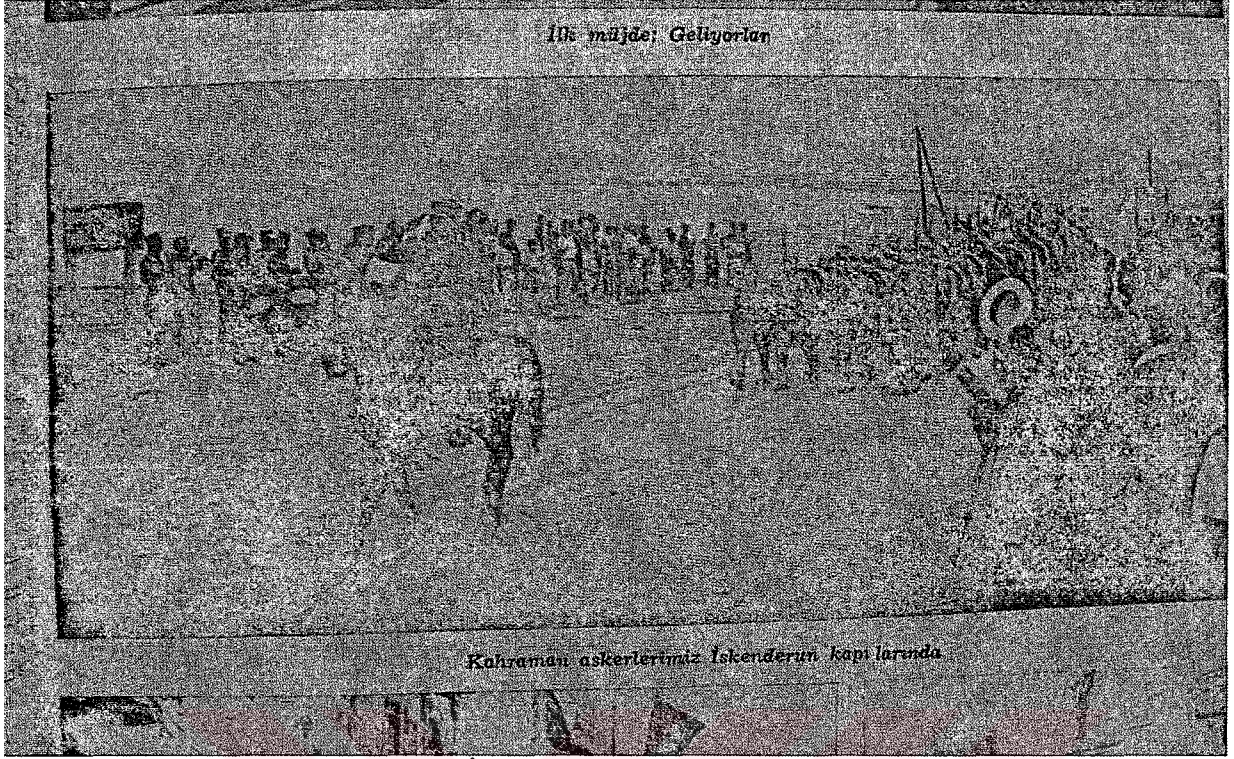

EK- 2

**TÜRK ASKERİNİN HATAY' A GİRİŞİ İLE İLGİLİ BASINDA ÇIKAN
MANŞET HABERLER VE FOTOĞRAFLAR**

RESİM 1: Ulus 06 Temmuz 1938

RESİM 2: Ulus 06 Temmuz 1938

RESİM 3: Ulus 06 Temmuz 1938

RESİM 4: Ulus 06 Temmuz 1938

RESİM 5: Ulus 06 Temmuz 1938

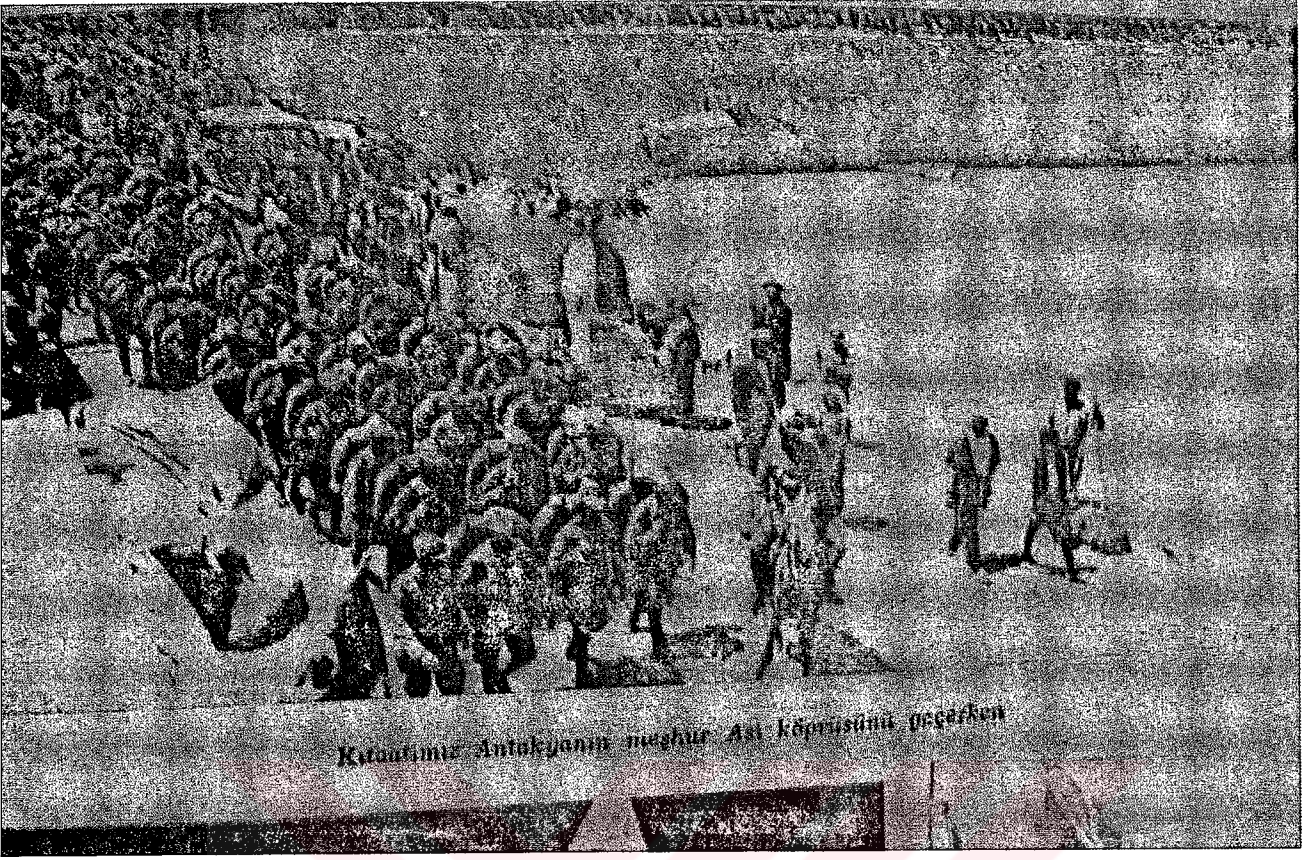

RESİM 6: Ulus 06 Temmuz 1938

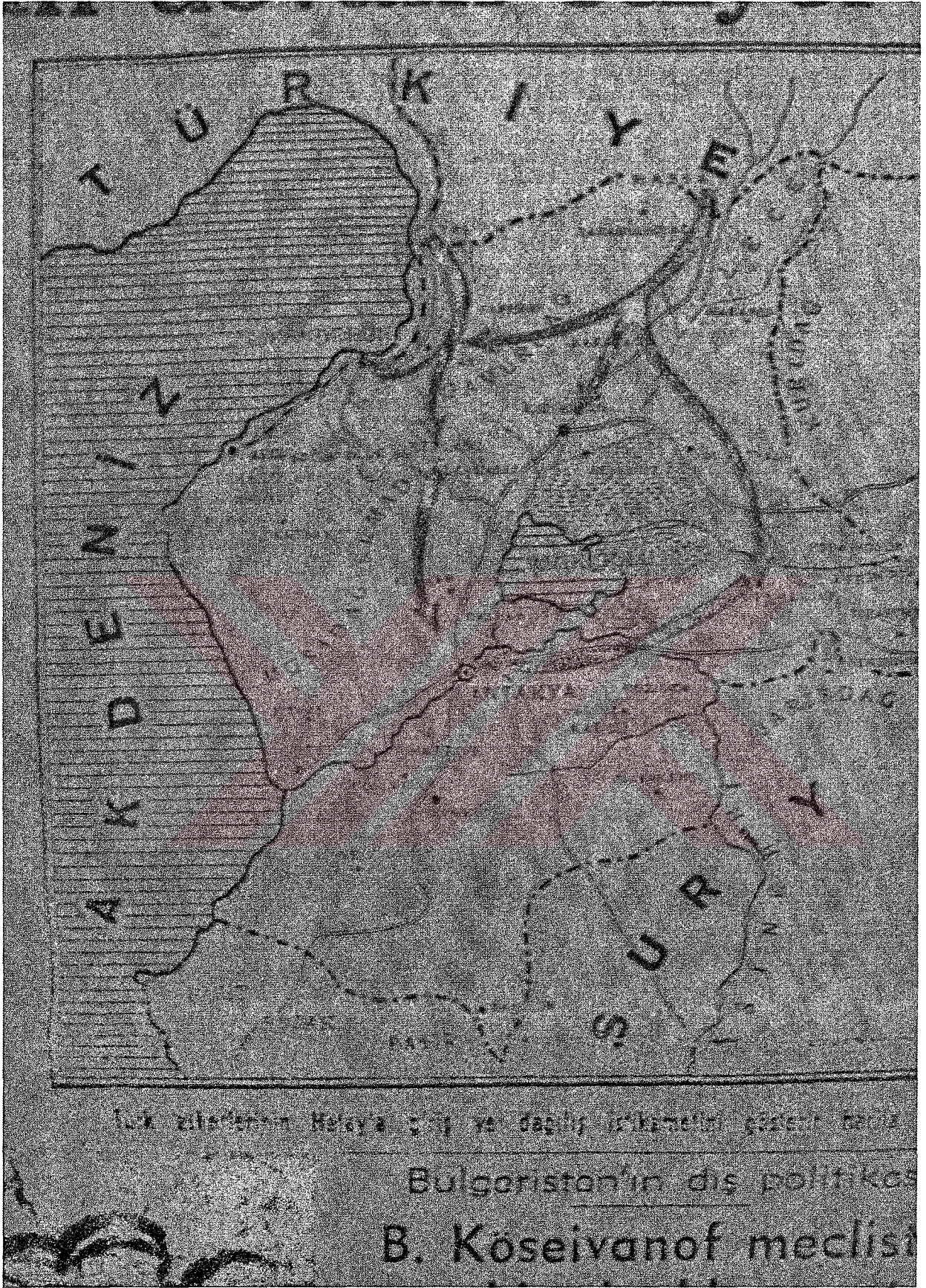

RESİM 9: Ulus 06 Temmuz 1938

RESİM 10: Son Posta 06 Temmuz 1938

RESİM 11: Ulus 06 Temmuz 1938

RESİM 12: Ulus 10 Temmuz 1938

RESİM 13: Yeni Asır 02 Temmuz 1938

RESİM 14: Yeni Asır 05 Temmuz 1938

RESİM 15: Ulus 05 Temmuz 1938

EK- 3
HATAY' IN TÜRKİYE' YE KATILIŞI İLE İLGİLİ BAZI
GAZETELERDE ÇIKAN MANŞET HABERLER

RESİM 1: Cumhuriyet 30 Haziran 1939

RESİM 2: Ulus 24 Haziran 1939

RESİM 3: Cumhuriyet 24 Haziran 1939

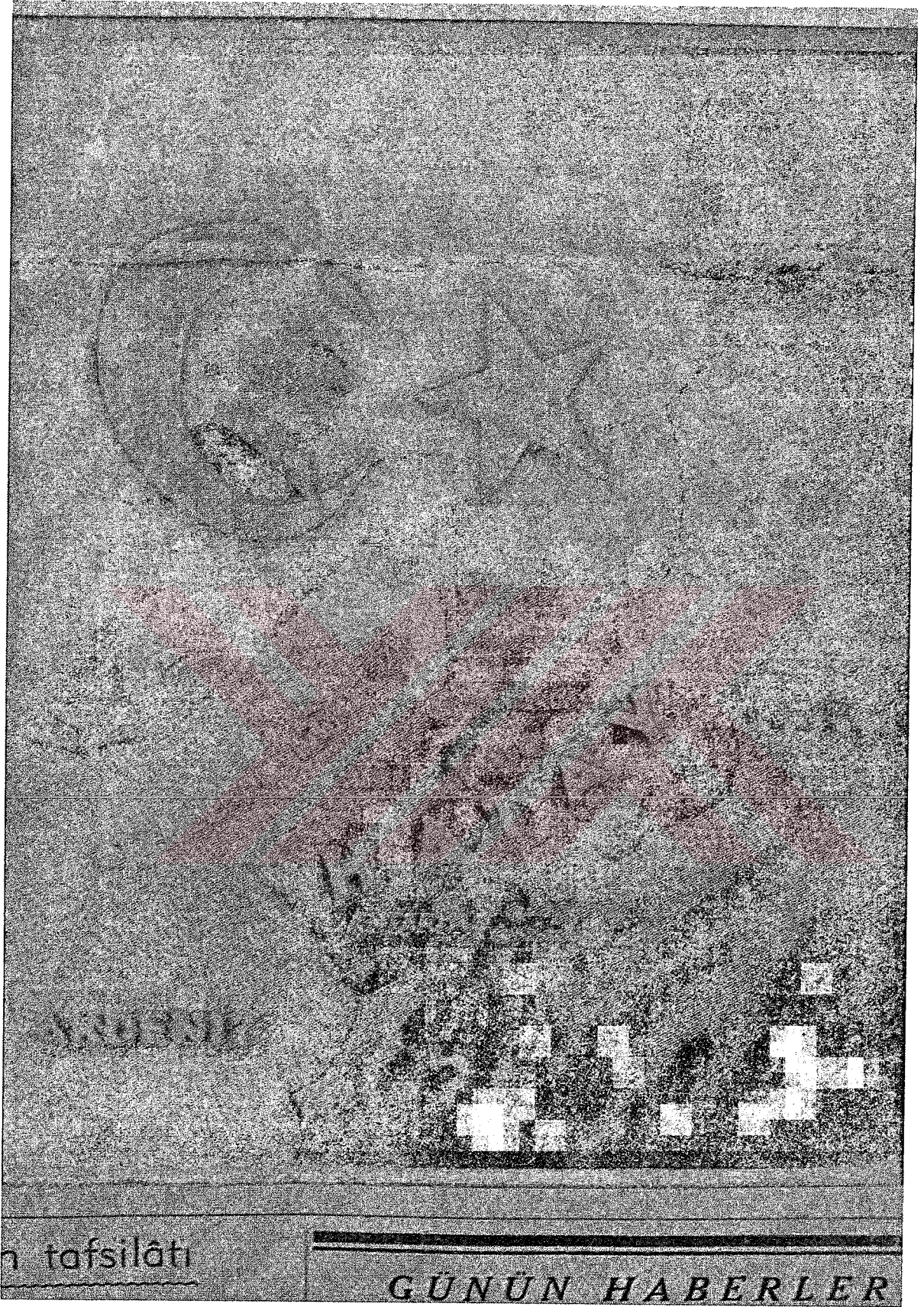
RESİM 4: Son Posta 27 Haziran 1939

RESİM 5: Son Posta 24 Haziran 1939

RESİM 6: Ulus 30 Haziran 1939

RESİM 7: Akşam 24 Haziran 1939

RESİM 8: Yeni Asır 24 Haziran 1939

KISALTMALAR

A.g.e:	Adı Geçen Eser
A.g.m:	Adı Geçen Makale
Akt:	Aktaran
AGC:	Antakya Gazeteciler Cemiyeti
AAMD:	Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ASAM:	Avrasya Araştırmaları Merkezi
AÜSBF:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AÜTİTED:	Ankara Üniversitesi Türk İnkılabı Tarihi Enstitüsü Dergisi
Bkz:	Bakınız
BMM:	Büyük Millet Meclisi
C:	Cilt
dn:	Dip not
İÜSBF:	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
ODAM:	Orta Doğu Araştırmaları Merkezi
S:	Sayı
s:	Sayfa
T.R. Aras:	Tevfik Rüştü Aras
t.y:	Tarih Yok
TTK:	Türk Tarih Kurumu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd:	ve diğerleri
yay:	Yayın
YKB:	Yapı Kredi Bankası